

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

SEGERSTEDTINSTITUTET

RAPPORT

RAPPORT 2

MELLAN DET ANGELÄGNA OCH DET SVÅRFÅNGADE

En studie av pågående utvecklingsarbete för
att förhindra att unga människor rekryteras
till miljöer som utövar våld i islams namn

Christer Mattsson
Clara Lebedinski Arfvidson
Thomas Johansson

Göteborgs universitet
Segerstедtinstitutet

2016-05-16

Förord

Arbetet med denna rapport inleddes i oktober 2015. Utgångspunkten var att dokumentera några pågående utvecklingsprojekt som syftar till att förebygga rekrytering av individer till organisationer, rörelser eller miljöer där man utövar våld i islams namn. Det pågår sedan flera år en debatt om behovet av denna typ av verksamhet. I denna debatt finns förväntningar från många olika perspektiv om att arbetet skall gå fortare, bli bättre och ha en bred allmän tillgänglighet. Syftet med denna rapport är att ge en bild av hur personer som har till arbetsuppgift att verkställa dessa förväntningar talar om de utmaningar, svårigheter, syften, målgrupper och metoder de försöker förhålla sig till.

Vi har genomfört fyra fallstudier av pågående utvecklingsverksamhet, både inom offentlig sektor och i frivilligsektorn. Vi vill understryka att de vi intervjuat generöst har delat med sig av sina erfarenheter, sina tankar och sin tid. Det är tvivelsutan så att dessa personer, liksom samhällsdebatten i allmänhet och vi som rapportförfattare, vill bidra till ett samhälle som är tryggt att leva i. Det är också så att den ambitionen inte kan förstås eller nås på ett enda sätt. Det framkommer i studien hur svårt det är att närma sig problemområdet som sådant, och det är ännu svårare att veta vilka åtgärder som är rimliga att vidta, samt hur dessa i så fall skall organiseras. Det framkommer också att arbetet med dessa frågor pågår och att utveckling sker. Vi har velat ge perspektiv på hur detta arbete förhåller sig till liknande verksamheter inom EU och presenterar därför också en komparativ studie. Vid en jämförelse är det inte möjligt att med enkelhet påstå att Sverige ligger långt efter övriga EU. Det går alltid att peka på olika faktorer, händelser och system som borde ha bidragit till att Sverige skulle vara längre fram än vad vi är idag, men samtidigt vill vi peka på att det inte kan uteslutas att ett alltför ”uppskruvat” tonläge i debatten kan bidra till osäkerhet hos dem som skall genomföra det praktiska arbetet. De praktiska åtgärderna bör vara grundade i konkreta sakförhållanden och beprövad erfarenhet, sedan är det självklart att det måste finnas en debatt om vilka de konkreta förhållandena är och vad som är bra beprövad erfarenhet.

De röster som framträder i denna studie talar om dessa sakförhållanden och vilka erfarenheter som hittills gjorts. Vi låter dessa röster få ett stort utrymme i rapporten, inte minst då de utgör den konkreta empirin, som givetvis är möjlig att tolka på flera olika sätt. Vi har genomfört vår analys och pekar i slutordet på några vägar framåt, så som vi ser dessa. Vi hoppas att denna rapport kommer att öka förståelsen för ämnesområdets komplexitet, bidra till nyanserade diskussioner och ge perspektiv på vilka kunskaper och handlingsutrymmen som på sikt kan bidra till att skapa ett inkluderande samhälle med god förmåga att förhindra att unga människor rekryteras till miljöer i vilka de kommer att skada sig själva – och i förlängningen också andra människor.

Göteborg 2016-05-16

Christer, Clara och Thomas

Kontaktperson på Segerstedtinstitutet:
Christer Mattsson, t.f. föreståndare
christer.mattsson@gu.se
+46 76- 606 29 38
www.segerstedtinstitutet.gu.se

Sammanfattning

Denna rapport utgår från fyra fallstudier av fyra olika aktörer – Fryshuset, Göteborgs Stad, Örebro kommun och Röda Korsets nationella stödtelefon – vilka har ett pågående arbete med att bygga upp en förmåga och beredskap att motverka rekrytering av unga människor till organisationer och rörelser som utövar våld och terror i islams namn. Sedan al-Qaidas attack mot USA den 11 september 2001 och det som har kommit att kallas kriget mot terrorn har ett nytt fält växt fram, nämligen det som ofta kallas för *förebyggande av extremism och radikalisering*. Det förebyggande arbetet handlar till mycket om att möta inhemska hot. Arbetet ska förstås som långsiktigt och inte riktat mot omedelbart förestående våldsutövning. På grund av detta uppstår inte sällan svårigheter i avgränsningar mellan det förebyggande arbetet, som rör ännu icke brottsmisstänkta, och det rättsvårdande arbetet, som rör brottsmisstänkta.

Utvecklingen av det nationella preventiva arbetet i Sverige har skett i tre steg: år 2011 antogs den nationella handlingsplanen *Handlingsplan för att värna demokrati mot våldsbejakande extremism* (Regeringens skrivelse 2011/12:44), i vilken det preventiva arbetet avgränsades och fick ett syfte. År 2012 tillsattes utredningen *Ett effektivare arbete för att förebygga våldsbejakande extremism* (Kommittédirektiv 2012:57), vilken syftade till att sammanställa erfarenheter och kunskaper, både nationellt och internationellt, vilka kunde bidra till att förebygga våldsbejakande extremism i Sverige. Utredningen skulle också ge förslag på hur ett förebyggande arbete skulle kunna utvecklas på lokal nivå i Sverige. Utredningen slutrapporterades med rapporten *När vi bryr oss* (SOU 2013:81). I den föreslog man bland annat att en särskild samordnare skulle inrättas inom Regeringskansliet. Samordnaren skulle ha ansvar för att verka för upprättandet av preventiva åtgärder mot våldsbejakande extremism i Sverige. I juni 2014 tillsattes den Nationella samordnaren för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism genom direktiv från regeringen (Kommittédirektiv 2014:103).

Syftet med rapporten är att ge en fördjupad bild av det utvecklingsarbete som pågår i Sverige på olika orter och med olika huvudmän just nu. Rapporten ger en sammanställning av de åsikter, erfarenheter, ställningstaganden etcetera som framkommit i de intervjuer som har utförts med representanter för de kommuner/organisationer som har studerats. Fokus ligger på hur dessa aktörer resonerar kring orsaker till att unga rekryteras till rörelser och organisationer som utövar våld och terror i islams namn, hur aktörerna ser på den begreppsapparat som utvecklats inom detta fält, samt vilka metoder de använder i sitt arbete och hur de ser på metodutveckling inom fältet. För att ge en referensram till den svenska kontexten och de svenska fallstudierna har en kompletterande fallstudie av de metoder och ansatser som används för att förebygga våldsbejakande extremism inom resten av EU gjorts. Fallstudien utgår från RAN's (*Radicalization Awareness Network*) metodsamling (RAN 2016b). Genom denna kompletterande studie har slutsatser kunnat dras om huruvida Sverige kan sägas "ligga efter" i det preventiva arbetet i en internationell jämförelse.

Analysen av fallstudierna visar att det finns i mycket en samstämmighet i hur de fyra aktörerna ser på orsaker till varför vissa unga individer rekryteras till så kallade våldsbejakande islamistiska organisationer. Det finns skillnader mellan hur de olika aktörerna

förhåller sig till problemens orsaker, men den grundläggande analysen kan sägas utgöras av en kritisk samhällsanalys och ett multikausalt tänkande kring orsaker. Det vill säga att de radar upp en mängd orsaker utan att göra en övergripande analys av hur dessa skulle kunna tänkas hänga ihop. Samhällsanalysen präglas av beskrivningar av segregation, utanförskap och rasism. Dessa strukturella problem anses av aktörerna leda till ett existentiellt orostillstånd. Aktörerna lyfter också fram individuell sårbarhet, spänningssökande och identitetsförvirring. De ser också kopplingar mellan en viss typ av maskulinitet och den aktuella problematiken. Unga kvinnors val att resa ses däremot inte som ett uttryck för en viss typ av kvinnlighet, utan förklaras bland annat i termer av problem i familjen eller kärlek till en man. Gemensamt för aktörerna är att de undviker att tillskriva religionen alltför stor betydelse i individens val att ansluta sig till en våldsbejakande organisation.

Samtliga aktörer förefaller vara osäkra vad det gäller användningen av och meningsfullheten i den begreppsapparat som har skapats kring ämnet. Generellt sett är de i olika grad kritiska till att tala om *radikalisering*, och försöker finna andra termer och begrepp för att förklara problemens uppkomst och karaktär. Aktörerna verkar anse att problemet med termen *radikalisering* främst utgörs av begreppets starka koppling till ett säkerhetspolitiskt perspektiv, vilket inte är relevant för de typer av åtgärder som aktörerna arbetar med.

Då de olika aktörerna skiljer sig åt vad det gäller organisation, omfattning och huvudmän är deras ansatser och metoder olika. I kommunerna finns handlingsplaner för att motverka segregation och utanförskap, däremot har man inte utvecklat mer specifika metoder för att möta problemet med unga som rekryteras till rörelser och organisationer som utövar våld i islams namn. Man satsar dock mycket på utbildning av första linjens personal. Fryshuset har en redan befintlig metodik som man sedan år 1998 använt sig av för att hjälpa högerextrema att lämna rörelsen. De metoder som man har utvecklat inom det arbetet – som bland annat handlar om mentorskap och återanpassning till samhället – förs här direkt över till arbetet med unga *krigsresande*, det vill säga ungdomar som har rest eller planerar att reda till ett konfliktområde för att delta i strid. Röda Korsets verksamhet består av en stödtelefon, vilken är bemannad av personer som har god vana av att prata med människor i utsatta situationer. Man utgår dock inte från någon specifik samtalsmetod, utan det är telefonens lotsfunktion som står i fokus. Syftet med telefonen är att man ska kunna ge stöd i stunden, för att sedan kunna vägleda den stödsökande i vart hen kan vända sig i sin hemkommun. Förståelsen av funktionen med och ansvaret för den nationella stödtelefonen skiljer sig dock avsevärt mellan Röda Korset, Nationella samordnaren och de kommunala samordnarna. Skillnaden mellan dessa uppges understundom vara betydande. Detta ger upphov till bristande transparens och förutsägbarhet.

I rapportens slutord påpekas det att det finns en gråzon mellan de säkerhetspolitiska och socialpolitiska utgångspunkterna i arbetet mot våldsbejakande extremism. Samhället måste skydda sig från terrorister som vill skada samhället och dess invånare, samtidigt som samhället har en skyldighet att skydda sårbara individer från att bli del av extrema miljöer där de kommer att skada sig själva och i förlängningen också andra. Det som i den ena ändan av gråzonen kan uppfattas som kraftfullt och resolut agerande, kan i den andra ändan av gråzonen få direkt skadliga konsekvenser. Det är i denna gråzon som rapportens författare uppfattar att informanterna befinner sig och navigerar i.

I slutordet påpekas också att det är svårt att hävda med bestämdhet att Sverige skulle ligga efter övriga Europa vad det gäller det preventiva arbetet, vilket en jämförelse av de fyra

svenska fallstudierna med den kompletterande fallstudien om RAN's metodsamling har visat. De flesta av de metoder som presenteras av RAN är tillkomna efter år 2010, och Sverige fick sin första nationella strategi mot våldsbejakande extremism år 2011 (Regeringens skrivelse 2011/12:44). Det är också viktigt att notera att en majoritet av de metoder som RAN presenterar är skapade av frivilligorganisationer med stöd av kortsiktiga projektbidrag. Inom sektorerna skola och socialtjänst presenterar RAN inte en enda metod som är skapad inom medlemsländernas ordinarie förvaltningar.

Rapporten avslutas med förslag på vägar framåt i utvecklingen av det förebyggande arbetet mot våldsbejakande extremism i allmänhet och det vålds som utförs i islams namn i synnerhet:

- Det krävs en ökad förståelse för hur olika riskfaktorer samverkar för att skapa förutsättningar för rekrytering till våldsutövande miljöer och organisationer.
- Sverige kan generellt sett inte sägas ligga långt efter övriga Europa, men mycket återstår innan de strukturer som byggs upp kan förväntas vara fyllda med ett funktionellt och vetenskapligt grundat innehåll.
- Metoder som utvecklas runt om i Europa saknar i all väsentlighet vetenskapligt stöd i den meningen att de inte utvärderats genom forskning. Forskning behöver intensifieras kring metoder rörande det preventiva arbetet mot våldsbejakande extremism.
- Metodutveckling måste i mycket högre grad betraktas som mångårig och i vissa fall permanent snarare än som projekt.
- Vetenskapssamhället måste bidra till mer välgrundad kunskap kring fenomenet *radikalisering* och en förståelse för relationen mellan individens väg in i våldsbejakande extremism och samhällets omgivande strukturer och attityder.

Innehåll

Förord	i
Sammanfattning	ii
Introduktion	1
Syfte och frågeställningar	2
Metod och metodologi	3
Radikalisering – ett centralt begrepp	6
Radikalisering	6
Fallstudie 1 – Fryshuset	9
Inledning	9
Förklaringsmodeller	10
Terminologi	14
Krigsresande	14
Våldsbejakande miljöer och radikalisering	15
Vårdskapital	17
Metod	17
EXIT-metoden	17
Religion som metod och möjlighet	19
Sammanfattning	21
Fallstudie 2 – Göteborgs Stad	23
Inledning	23
Förklaringsmodeller	23
Terminologi	28
Grooming	28
Avprogrammering	29
Metod	30
Sammanfattning	32
Fallstudie 3 – Örebro kommun	34
Inledning	34
Förklaringsmodeller	34
Terminologi	39
Metod	40

Sammanfattning.....	44
Fallstudie 4 – Nationell Stödtelefon.....	46
Inledning	46
Förklaringsmodeller	47
Terminologi.....	49
Metod.....	50
Sammanfattning.....	54
Fallstudie 5 – preventionsprogram i EU.....	56
Inledning	56
Grundläggande data	57
Sammanfattning.....	61
Analys	63
Multikausalitetens dilemma.....	63
Begrepp i rörelse	64
Metoder och handlingsplaner	65
Slutord	67
REFERENSER	70

Introduktion

Sedan al-Qaidas attack mot USA den 11 september 2001 har det som har kommit att kallas för *kriget mot terrorn* skapats. En del av detta krig handlar om att förhindra framväxten av en inhemsk terrorism/extremism genom att möta inhemska hot. I detta arbete mot den inhemska extremismen har ett nytt fält vuxit fram som ofta benämns *förebyggande av extremism och radikalisering*. Detta nya fält för samman olika former av extremism, vilka vanligtvis benämns *våldsbejakande högerextremism*, *våldsbejakande islamism* och *våldsbejakande vänsterextremism*, under samlingsnamnet *våldsbejakande extremism* (Hatem 2004; Farish 2010; Hoges 2011; Kundnani 2012; SOU 2013:81).

Det förebyggande arbetet skall förstås som långsiktigt och inte riktat mot omedelbart förestående våldsutövning. Det är därmed en länk i ett sammanhängande arbete mot terrorism, i vilket ytterst polis och andra säkerhetsmyndigheter har till uppgift att fysiskt förhindra våldsutövande. Här föreligger uppenbarligen en svårighet i avgränsningar mellan det förebyggande, det förhindrande och det rättsvårdande arbetet. Särskilt svårt är relationen mellan det förebyggande, som rör ännu icke brottsmisstänkta, och det förhindrande, som rör brottsmisstänkta. Denna övergång har såväl i Sverige som i övriga EU och västvärlden varit föremål för flera strategier, policyöverväganden och utredningar (SOU 2013:81).

I Sverige är det möjligt att peka på tre viktiga steg i utvecklandet av fältet prevention av våldsbejakande extremism. Denna utveckling har i sig en lång förhistoria som vi inte avser att redovisa.

- Det första steget var antagandet av *Handlingsplan för att värna demokrati mot våldsbejakande extremism* (Regeringens skrivelse 2011/12:44) vilken bland annat syftade till att utveckla kunskaper om våldsbejakande extremism, skapa ”mekanismer” för att myndigheter, kommuner och civilsamhälle skall kunna samverka för att ytterst ”förebygga att individer ansluter sig till våldsbejakande extremiströrelser och för att hjälpa individer att lämna sådana miljöer ...” (Regeringens skrivelse 2011/12:44, s. 6–7). Genom denna plan upprättades en avgränsning, en inriktning och ett syfte för ämnesområdet.
- Nästa betydelsefulla steg var när regeringen tillsatte en utredning i maj 2012 – *Ett effektivare arbete för att förebygga våldsbejakande extremism* (Kommittédirektiv 2012:57). Syftet med denna utredning var att sammanställa kunskaper och erfarenheter, både i Sverige och internationellt, som kunde bidra till att förebygga våldsbejakande extremism. I direktiven framgår bland annat att utredningen skulle ”främja samverkan ... mellan kommuner, myndigheter och organisationer inom det civila samhället ... lämna förslag på hur ett fortsatt förebyggande arbete kan utvecklas och organiseras på lokal nivå”. Utredningen slutrapporterades i december 2013 med rapporten *När vi bryr oss* (SOU 2013:81).
- Ovanstående utredning föreslog bland annat att en särskild samordnare skulle inrättas inom Regeringskansliet, med ansvar för att verka för upprättandet av preventiva åtgärder mot våldsbejakande extremism. Detta kom att genomföras efter ett beslut av regeringen i juni 2014 genom kommittédirektivet *En nationell samordnare för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism* (Kommittédirektiv 2014:103). I detta direktiv framgår att den Nationella samordnaren skall ”stärka och stödja samverkan i arbetet med att värna

demokrati mot våldsbejakande extremism på nationell och lokal nivå ... stödja aktörer som identifierar problem med våldsbejakande extremism lokalt”.

Dessa tre åtgärder har bidragit till att området kring förebyggande av våldsbejakande extremism, där metoder och målgrupper har diskuterats och i viss mån kunnat definieras, har vuxit fram som ett eget fält. Inom detta område har organisatoriska former och policydokument också diskuterats och producerats. Bland de mest konkreta utkomsterna av dessa aktiviteter är tillsättandet av lokala samordnare mot våldsbejakande extremism i fyra ”pilotkommuner”: Göteborg, Örebro, Stockholm och Borlänge. Dessa samverkar med den Nationella samordnaren. Genom ett lokalt initiativ har motsvarande tjänst inrättats hos Brottsförebyggande centrum i Värmland. Ett pilotprojekt med en nationell stödtelefon har också inrättats hos Röda Korset. Anmodan från den Nationella samordnaren om att upprätta kontaktpersoner i varje kommun för dessa frågor, och tillika en handlingsplan, har resulterat i att det finns kontaktpersoner i nästan samtliga kommuner. Drygt 20 kommunala handlingsplaner eller motsvarande direktiv mot våldsbejakande extremism är antagna och ytterligare omkring ett hundratal är under utarbetande.

Syfte och frågeställningar

Syftet med föreliggande rapport är att ge en fördjupad bild av det utvecklingsarbete som pågår i Sverige, på flera orter och med olika huvudmän, som har för avsikt att bygga upp en förmåga och beredskap att motverka rekrytering av unga människor till organisationer och rörelser som utövar våld och terror i islams namn. Vi har valt att arbeta med fyra fallstudier. Dessa fall har valts ut för att de är viktiga aktörer inom området. Rapporten ger en sammanställning av de åsikter, erfarenheter, ställningstaganden etcetera som framkommit i de intervjuer som utförts med representanter för de fyra kommuner och organisationer vi har valt att studera. Vi vill bidra till att ge en bild av hur dessa aktörer förhåller sig till några centrala teman inom fältet och hur de begripliggör sitt tänkande och arbete. Vi har även fokuserat på hur de tänker kring konkreta metoder och i förekommande fall hur de bedömer utkomsten av dessa metoder så här långt. Vi har därtill valt att göra en fallstudie av metoder och ansatser som används för att motverka våldsbejakande extremism inom resten av EU. Syftet med denna kompletterande fallstudie har varit att ge en referensram till de fyra svenska fallstudierna och en uppfattning om huruvida utvecklingsarbetet i Sverige ”ligger efter” eller inte jämfört med övriga EU. Vi har valt att fokusera på följande frågeställningar:

- Hur resonerar aktörerna i de fyra fallstudierna kring orsaker till att unga rekryteras till organisationer och rörelser som utövar våld och terror i islams namn?
- Hur ser aktörerna på och hur resonerar de kring centrala begrepp inom detta område?
- Hur ser aktörerna på metodutveckling och vilka metoder används för närvarande i arbetet med att motverka att unga rekryteras till organisationer och rörelser som utövar våld och terror i islams namn?
- Vilka metoder och verksamheter har utvecklats inom EU för att förhindra rekrytering till våldsbejakande extremism, och vilka inriktningar, målgrupper och syften samt vilket vetenskapligt stöd finns för dessa?

Metod och metodologi

I syfte att besvara våra frågeställningar har 14 kvalitativa intervjuer utförts med 15 personer. En av intervjuerna utfördes med två personer samtidigt, i övrigt har varje person intervjuats enskilt. Intervjuandet skedde mellan den 7 december 2015 och den 29 mars 2016. I fallstudierna finns 13 av dessa intervjuer representerade. En av intervjuerna valdes bort i slutrapporteringen av det insamlade materialet (se skäl nedan). Intervjuerna varade 1–1,5 timme per tillfälle. Intervjuerna var till sin karaktär semistrukturerade med fyra huvudfrågor utifrån vilka intervjupersonerna fick resonera (Kvale och Brinkman 2014).

De fyra frågorna utgick från temana:

- *Uppdragsbeskrivning:* Den intervjuade fick berätta vem hen är och vilket uppdrag hen har i den kommun/organisation hen representerar.
- *Förklaringsmodell:* Den intervjuade fick resonera om vilka möjliga förklaringar det finns till att vissa individer väljer att ansluta sig till våldsbejakande islamistiska organisationer. I relation till detta ställdes också frågor om religionens eventuella roll i problematiken samt om könsaspekter av problematiken.
- *Metod:* Den intervjuade fick berätta om vilka insatser man planerar att göra eller redan har gjort från kommunens/organisationens sida för att förebygga och hantera förekomsten av våldsbejakande islamism. Hen fick också berätta om eventuella metoder som aktören använder sig av, alternativt vilka metoder man vill ta in.
- *Förväntat resultat:* Utifrån vilka insatser eller metoder man valt att använda sig av fick den intervjuade berätta om hur man ser på framtiden, vad insatserna/metoden ska leda till främst i ett samhällsperspektiv.

Utifrån intervjupersonernas resonemang har även klagörande och fördjupande frågor ställts, främst i relation till religionens och könsdimensionens betydelse i detta sammanhang, samt begreppsanvändning. Att de intervjupersonerna berätta om vem de är och vad de har för uppdrag har dels syftat till att klargöra vilken position och roll de har i respektive kommun/organisation, dels att skapa kontakt och ”värma upp”. Frågor angående hur aktörerna förklarar fenomenet syftade till att få en beskrivning av respektive aktörs förklaringsmodell, och vilka begrepp som utgör stommen för den beskrivna modellen. Om den intervjuade inte tog upp frågor om genus och religion själv, har klagörande frågor om detta ställts. Detta på grund av att den offentliga diskussionen om våldsbejakande extremism har haft ett dominerande fokus på män, samt att kausaliteten mellan religiositet och ett antidemokratiskt våldsbejakande ställningstagande är ständigt omdiskuterat. Det är alltså intressant att se hur aktörer som är aktiva i frågan ser på fenomenet i relation till dessa variabler.

Utifrån den förklaringsmodell som respektive aktör har angivit till problemen, har frågor angående metoder för problemens eventuella lösning ställts. Aktörerna har fått berätta om vilka metoder som har implementerats eller kan tänkas implementeras för att motverka uppkomsten av problemen eller eventuellt lösa dem i grunden. I de fall då begrepp har använts i hög grad under intervjuerna har klagörande frågor ställts om varför man väljer just de begrepp man använder eller hur man väljer att definiera begreppen. Alla frågor som har ställts har utgått från den berättelse som den intervjuade har verbaliserat. Det finns en risk att forskaren genom att använda ett visst begrepp skapar en berättelse eller åsikt som inte fanns hos intervjupersonen från början (Kvale och Brinkman 2014), därför har frågorna i största

möjliga mån utgått från intervjupersonernas begreppsanvändning. Klargörande frågor om begrepp har därför inte ställts i alla intervjuer, endast i den mån som den intervjuade själv har använt sig frekvent av vissa begrepp i sin berättelse. Frågor om förväntat resultat av de olika aktörernas verksamheter har ställts då svaren kan ge en indikation på hur aktörerna ser på fältets utveckling och vilka eventuella samhälleliga förändringar man anser att arbetet mot våldsbejakande extremism bör leda till.

Urvalet av intervjupersoner har främst skett genom att en nyckelperson har identifierats hos de olika aktörerna. Nyckelpersonen har sedan varit behjälplig i att identifiera ytterligare individer inom de olika organisationerna, som har haft en framträdande roll det nuvarande arbetet i kommunen/organisationen, eller som tidigare haft en nyckelposition i framtagandet av handlingsplaner, metoder eller dylikt mot våldsbejakande extremism. I Göteborgs Stad har två personer intervjuats, vilka arbetar inom kommunen med frågorna. Örebro kommuns arbete mot våldsbejakande extremism representeras av två personer från den kommunala förvaltningen, en person från Örebropolisens samt en person från socialtjänsten. Från Fryshuset har experter från verksamheterna EXIT och Passus intervjuats, samt personal som är involverade i frågan från Fryshusets övriga verksamheter. Sammanlagt har fem personer intervjuats från Fryshuset. Slutligen har personal från den Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism intervjuats, samt personal från Röda Korset. Röda Korsets ansvarige för frågor rörande organisationens interna arbete i Sverige mot våldsbejakande extremism har också intervjuats. Intervjun valdes dock bort på grund av att rapporten fokuserar på organisationers utåtriktade arbete för att förebygga våldsbejakande extremism och inte det interna arbetet hos aktörerna.

Det går att argumentera för att intervjuerna har utförts med en viss godtrogenhet, alltså att de intervjuades berättelser inte har ifrågasatts utan har fått stå för "sanningen" om hur det förhåller sig i detta praktikerfält i Sverige idag (Kvale och Brinkman 2014). Syftet med intervjuerna har dock inte varit att gå i polemik med de intervjuade eller att transformera deras syn på fenomenet, utan att skaffa kunskap om den livsvärld som aktörerna befinner sig i och hur de ser på utöandet av sin profession (Kvale och Brinkman 2014). Den kunskap som har producerats i intervjuerna är kontextuell och påverkas av mediala, politiska och socialpedagogiska perspektiv på våldsbejakande extremism, dess orsaker och konsekvenser som finns globalt och i Sverige *just nu*, men också av intervjusituationen som sådan. I en annan kontext och med ett annat syfte hade förmodligen andra frågor ställs och andra svar levererats. Då forskning och praktik riktad mot våldsbejakande extremism är ett fält som genomgår stora förändringar och är utsatt för stark debatt, är det viktigt att understryka att intervjuerna endast ger en bild av hur de individuella och samhälleliga diskurserna uttrycks av ett antal aktörer med uppdrag att hantera problematiken i Sverige just nu.

Michel Foucault påpekar i *On the genealogy of ethics* (1997) att: "My point is not that everything is bad, but that everything is dangerous, which is not exactly the same thing as bad. If everything is dangerous, then we always have something to do" (s.256). Sociala praktiker som exempelvis vård, rättsskipning, politik eller forskning kan aldrig ses som etiskt goda i sig, men inte heller som etiskt suspekta per automatik. Därför är det nödvändigt att utvärdera och kritiskt granska sociala praktiker, särskilt de som kan komma att definiera ett helt samhälle, vilket ansträngningarna att motverka våldsbejakande extremism kan komma att göra. Frågan om vem som ska granska vad och varför, samt på vilket sätt, är naturligtvis inte självklar. Det är inte heller självklart vad som kan anses vara moraliskt handlande och på vilka grunder. En riktlinje för huruvida forskningen är etiskt försvarbar kan sägas vara att: "forskningen ska tjäna både vetenskapliga och mänskliga intressen" (Kvale och Brinkman 2014, s.98). Det faktum att ämnet som vi utforskar i den här rapporten – utvecklingsarbetet

för metoder mot våldsbejakande extremism – i grunden handlar om en mer generell samhällsutveckling, som inkluderar frågor om åsiktsfrihet, demokrati och övervakning, anser vi gör att studien är motiverad. Hur de olika kommunerna och organisationerna väljer att utforma sitt arbete mot våldsbejakande extremism får konsekvenser för den svenska demokratis utveckling, vilket i förlängningen också kommer att påverka enskilda människors liv och deras möjligheter att delta i det svenska samhället och dess demokratiska processer. Vetenskapligt är detta ett relativt nytt område, som delvis har sin grund i terrorattentaten den 11 september 2001 samt händelserna därefter. Teorier om så kallad radikaliserings och metoder för att motverka detsamma är vetenskapligt omdiskuterade. Ännu saknas forskning om hur teorierna tar sig uttryck i praktiken, samt hur praktiker baserade på teorierna fungerar och vilka föreställningar som driver dem. Vi anser att denna rapport tjänar både vetenskapliga och mänskliga intressen, då de teorier och antaganden som driver föreställningarna om radikaliserings och nödvändigheten av att motverka detsamma kan komma att definiera och påverka den demokrati som byggts i Sverige samt människors möjligheter att fritt delta i den.

Det är svårt att bortse från den maktasymmetri som uppkommer i intervjusituationen och den efterföljande tolkningsprocessen. Maktasymmetrin kan även den, med Foucaults ord, beskrivas som ”farlig”. Forskaren definierar intervjusituationen, väljer ämne, avgör vilka frågor och svar som är viktiga, har tolkningsmonopol samt är i kontroll över slutrapporteringen av resultatet (Kvale och Brinkman 2014). Detta utgör etiska problem för alla intervjustudier, och så även denna. De intervjupersoner som finns representerade i rapporten har innan publiceringen av denna rapport fått tillfälle att läsa och kommentera den fallstudie de är citerade i. Detta för att undvika eventuella missförstånd och öka sambandet mellan vad vi som forskare har dragit för slutsatser av deras egna uttalanden och uppfattningar om vad som sagts.

Radikalisering – ett centralt begrepp

I fältet som beskriver förebyggande arbete mot våldsbejakande extremism återkommer ofta begreppet radikalisering och olika begreppsliga uttryck för att beskriva grupper och individer som utför våld i islams namn. Det används också genomgående i de intervjuer vi redovisar, och likaså i de metoder från övriga EU-länder som vi studerat. Det framkommer i intervjuerna, implicit och explicit, att det råder olika uppfattningar om vad dessa begrepp står för och vi finner artikulera motstridiga uppfattningar om hur de används. Vi har därför valt att ge läsaren en kort introduktion till några av de diskussioner som förts kring begreppet radikalisering.

Radikalisering

Det finns ingen allmänt accepterad definition av begreppen *extremism* eller *radikalisering*, men det brukar beskrivas som att extremism är ett resultat av radikaliseringsprocesser. Extremism kan sedan i nästa steg leda till terrorism och våldsutövning. Därför är det angeläget att finna strategier för att motverka det som brukar kallas radikalisering, inte minst för att i slutändan förhindra terrordåd. I föreliggande arbete återfinns en granskning av en pågående diskussion, inom samhället i stort såväl som inom forskning, om vilka orsaker och förklaringar som används för att förstå radikalisering, kunskaper som i sin förlängning skulle kunna bidra till ett systematiskt preventivt arbete.

I den allmänna och den vetenskapliga debatten om orsaker till terrorism och radikalisering finns det en tydlig skiljelinje som har att göra med hur starkt man betonar ideologiska/teologiska drivkrafter som orsaker till att individer ansluter sig till terrorgrupper. I denna debatt är det möjligt att skilja mellan vad som anses vara orsaker och vad som anses vara förklaringar. Det råder oftast en enighet om att våld som utförs i till exempel islams namn motiveras teologiskt, men om denna angivna motivation är en förklaring eller en direkt orsak råder det delade uppfattningar om. Ett perspektiv gör gällande att individer eller grupper som använder islam för att legitimera våld kan ha andra drivkrafter än teologiska. De orsaker man vanligtvis pekar på har att göra med ett socialt och kulturellt utanförskap för vissa grupper. Ett annat perspektiv lyfter fram våldsutövande salafistiska tolkningar av islam som en direkt orsak. Detta perspektiv brukar oftast inkludera ytterligare orsaker av samma art som det förra perspektivet, men tillskriver ideologi/teologi en starkare inherent kausalitet (Borum 2011; Davies 2008; Kundnani 2012; Githens-Mazer och Lambert 2010).

Begreppet radikalisering är, vilket vi påpekat flera gånger, mycket flyktigt både i den allmänna debatten och i den vetenskapliga litteraturen. Som mest kan begreppet sägas vara i grunden relativistiskt och dess betydelse beroende av i vilket sammanhang det används (Sedgwick 2010). Veldhuis och Staun (2009, s.4) påpekar att:

Although radicalisation has increasingly been subjected to scientific studies, a universally accepted definition of the concept is still to be developed. Nevertheless, faced with pressure to tackle radicalisation, policy makers have developed a few definitions. Definitions of radicalisation most often centre around two different foci: (1) on violent radicalisation, where emphasis is put on the active pursuit or acceptance of the use of violence to attain the stated goal, and (2) on a broader sense of radicalisation, where emphasis is placed on the active pursuit or

acceptance of far-reaching changes in society, which may or may not constitute a danger to democracy and may or may not involve the threat of or use of violence to attain the stated goals.

Själva radikaliseringsprocessen som sådan och den tidssekvens under vilken den pågår, eller antas pågå, är central både för dem som forskar om terrorism och dem som forskar om och utvecklar preventionsmetoder mot detsamma. I flera studier av hur begreppet används framkommer att de som använder det är mycket försiktiga med att fastslå vad radikalisering är, inte minst då användandet av begreppet varierar mycket mellan olika kontexter och olika ståndpunkter inom varje kontext. Det är en påtaglig skillnad att betrakta begreppet från ett säkerhetspolitiskt perspektiv, i jämförelse med ett socialpolitiskt eller utbildningspolitiskt perspektiv (Borum 2011; Davies 2008; Kundnani 2012). Huvudproblemet kring arbetet med definitioner av begreppet kretsar kring det som Randy Borum (2011, s.15) pekar på:

To be clear, most of what has been written so far about "radicalization" into violent extremist ideologies (particularly those that support terrorism) is conceptual, rather than empirical.

Vi har valt att beskriva några av dessa konceptuella ansatser för att förstå radikaliseringsprocesser. McCauley och Moskalenko (2011) lämnar ett inflytelserikt bidrag till diskussionen om radikalisering i boken *Friction: How radicalization happens to them and us*. I denna redogör de för tre arenor för radikalisering: den individuella nivån, gruppnivån och massradikalisering. På den första nivån pekar de på individuell och kollektiv missaktning mot andra grupper som drivkrafter hos den enskilde. Detta tillsammans med vad de benämner "det sluttande planet", i vilket den enskilde deltar i ett sammanhang där man dels vänjer sig vid, dels tar aktiv del i utbytet av extrema tankar och handlingar, leder i sin tur till en gradvis alltmer radikaliserad position. Andra faktorer kan vara kärleksrelationer med ledande aktivister i våldsamma subkulturer, sökande efter spänning eller att individen befinner sig i ett socialt sammanhang där åsikter och värderingar sällan utmanas utan snarare förstärks. På gruppnivå lyfter de fram behovet av polarisering mellan den egna gruppen och alla andra som inte håller med dem om deras analyser och strävanden. Polariseringen syftar till att upprätthålla en skarp uppdelning mellan vilka som tillhör den egna gruppen och vilka som är dess direkta fiender. Detta fortsätter in i skapandet av en känsla av att gruppen befinner sig i en existentiell kamp ur vilken det bara kan komma seger eller undergång. Avslutningsvis försätter sig gruppen i en total isolering mot omvärlden. På massradikaliseringsnivån lyfter McCauley och Moskalenko fram vad de kallar gruppens *jiujitsupolitik*, där man strävar efter att rättfärdiga sina våldsamma idéer och gärningar och få dem att framstå som rimliga och förståeliga uttryck för självförsvar. Vidare är en viktig del av denna nivå att utmåla fiender som oförbätterliga, därför att de *essentiellt* är bärare av fördärvliga identiteter och därmed ett hot mot den egna gruppen. Avslutningsvis är hyllandet av självuppooffring och martyrskap grundläggande.

Om McCauleys och Moskalenkos studie kan tänkas representera ett perspektiv på hur radikalisering sker, ger Alimi, Bosi och Demetriou uttryck för ett annat: deras studie (2015) kritiserar betraktandet av radikalisering utifrån faktorer som påverkar "riskgrupper". De lyfter fram svårigheten i att finna gemensamma definitioner av politiskt motiverat våld, terrorism och framförallt radikalisering. De menar att det starka behovet av att lösa en samhällelig

utmaning har lett till studier av riskgrupper och vilka riskfaktorer som omger dessa, men att man då missar processer i andra grupper som inte utvecklas i en våldsriktning, eller det motsatta: grupperingar som i grunden kommer från en icke-våldstradition, men som övergår till att använda våld. De menar att det mest avgörande för att skapa hållbara teoretiska begrepp kring radikaliseringsprocessen är att man innan man börjar söka svaret på *varför*, undersöker frågorna *hur* och *när*. De menar att sökandet efter svaret på *varför* skapar föreställningar om drivkrafter som inte är allmängiltiga för individer som finns i radikaliserade miljöer, utan som är giltiga för dem som använder våld. Det är bakom *hur* och *när* som, menar Alimi, Bosi och Demetriou, vi kan frilägga drivkrafterna bakom radikaliseringen.

Olika föreställningar om radikalisering, drivkrafter, motiv och aktörer är till största delen sprungna ur ett sammanhang där man försöker förstå unga muslimer i "västerländsk diaspora", som överger eller aldrig integreras i sitt omgivande samhälles majoritetsuppfattningar kring demokrati och dess värden. Denna diskurs menar De Winter, Kaulingfreks och Sieckelinck (2015) är sprungen ur ett säkerhetspolitiskt tänkande. De menar också att överförbarheten av detta sätt att resonera till utbildningssektorn är begränsad och inte sällan kontraproduktiv. Istället argumenterar de för vikten av att skapa en förståelse av vad radikalisering är ur ett utbildningsperspektiv. De menar att det förra perspektivet gett upphov till ett kontraproduktivt svartvitt tänkande kring ungdomar i "riskzon", vilket de benämner skurk-offer (victims-villains). Endera tenderar man att se dessa individer som övertygade fanatiker och likgiltiga inför andras lidande eller så tenderar man att se dem som offer för olika omständigheter, ofta strukturella, som fört dem in i våldsutövande miljöer. Istället argumenterar de för att man måste utgå från den mest uppenbara frågan: "Vad har det för mening för dem?" (De Winter, Kaulingfreks och Sieckelinck 2015, s.337). Utifrån denna fråga undersöker författarna de sociala drivkrafter, de inherenta idealistiska motiv och den sociala utsatthet som är vid handen. De menar att skolan kan komma att arbeta kontraproduktivt genom att införa vissa typer av anti-mobbningsprogram med nolltolerans för vad som kan upplevas kränkande och normbrytande språk. Istället förespråkar de öppenhet och ett tillåtande samtalsklimat, där alla elever, inklusive de så kallade radikala, ges möjlighet att pröva och uttala sina funderingar och få dem bemötta på ett icke fördömande, men samtidigt intellektuellt kritiskt granskande sätt. Samtidigt betonar de också betydelsen av social inkludering i det pedagogiska arbetet där elever med olika sociala bakgrunder ges möjlighet att mötas och utbyta erfarenheter bortanför sina "identitetsgränser".

Avslutningsvis riktas mycket hård kritik mot uppkomsten av radikaliseringsbegreppet av bland andra Husband och Alam (2011) och Kundnani (2012) som menar att begreppet börjar uppträda mer frekvent i akademisk litteratur och media år 2004, och då som en ersättning för det mer politiskt laddade begreppet "terrorbekämpning". De menar att fältets utveckling är relaterat till attackerna 11 september år 2001 och har formats av utgångspunkten att undersöka varför vissa individer, som underförstått är muslimer, blir terrorister. Detta i sin tur utgår från antagandet att de som blir terrorister rekryteras från en större grupp av presumtiva terrorister, vilka i sin tur kommer från en ytterligare större grupp av våldsbejakande idealister. Kundnani ställer sig kritisk till föreställningen om att det finns en underliggande pyramid ("pool of recruitment") av presumtiva våldsutövare bakom varje individ som de facto begått ideologiskt motiverade våldshandlingar. Problemet är, menar Kundnani, att man inte utgår från orsaker till terrorism utan letar efter orsaker till att muslimer begår terrordåd.

Fallstudie 1 – Fryshuset

Inledning

Fryshuset har sedan år 1998 inom ramen för sin verksamhet EXIT arbetat med avhopp från vit makt-rörelser och nynazistiska organisationer. År 2010 utvidgade man verksamheten och skapade Passus, som använder sig av samma metoder och tekniker, men som vänder sig till gängkriminella. Grundläggande i Fryshusets antaganden om så kallad våldsbejakande extremism och andra extrema grupper är att de alla är sprungna ur samma individuella och samhälleliga processer. Därför anser man att samma metoder kan appliceras på olika grupper med samma resultat (Wilchen Kristensen 2015; Odén 2009). I december 2015 lämnade Fryshuset in en ansökan till Allmänna Arvsfonden i syfte att få ekonomiskt stöd till att utvidga verksamheterna EXIT och Passus för att nå en ny målgrupp, nämligen det som Fryshuset benämner unga krigsresande. Ansökan fick dock avslag, bland annat på grund av att Allmänna Arvsfonden redan finansierade projekt riktade mot våldsbejakande extremism.

Den initiala idén om att starta en verksamhet med unga krigsresande som målgrupp uppkom efter ett sommarläger år 2012, där personal från Fryshuset hade samtalat med en grupp ungdomar från Angered som berättade att ”alla känner någon som har åkt, eller någon som är på väg att åka” (Personal 5, Fryshuset). Fryshuset startade i anknytning till detta en stödtelefon för anhöriga till unga krigsresande år 2014 – *Sy.Realize* – som var igång ungefär ett år. Anledningen till att verksamheten med stödtelefonen fick läggas ner beskriver personal på Fryshuset bland annat som problem med finansiering på grund av ett inkonsekvent politiskt ledarskap runt frågan:

[V]i pratade med ungdomsstyrelsen och de valde att finansiera [stödtelefonen]. Regeringen [2010–2014] hade då börjat uppmärksamma det här och vi hade fört dialog med den regeringen i ett och ett halvt år. Efter att vi hade haft det där sommarlägret började vi ta upp det här med våra kontakter i Göteborg, med myndigheter och på regeringsnivå [...] Men när regeringsskiftet kom då dog all energi och det fanns inget intresse av att [fortsätta], och då var vi tvungna att stänga. (Personal 5, Fryshuset)

Fryshuset har istället arbetat med att utforma ett förslag till en eventuell avhopparverksamhet och ett generellt förebyggande arbete. Den verksamhet Fryshuset föreslår bygger på fyra steg:

1. Brett förebyggande arbete
2. Kunskapsspridning
3. Särskilt riktade insatser
4. Individstöd.

Det steg som den här rapporten kommer att inrikta sig främst på är steg 4, Individstöd, eftersom det är framförallt denna tematik som det insamlade materialet uppehåller sig kring. Steg 2, Kunskapsspridning, berörs sporadiskt i intervjuerna och omtalas då främst som ett interreligiöst arbete i form av ett *Nationellt Resurscenter för Interreligiösa Metoder*. Resurscentret kommer Fryshuset att inrätta under 2016 med medel från Allmänna Arvsfonden. Verksamheten kommer vara grundad på Fryshusets tidigare arbete med

verksamheten *Tillsammans för Sverige*, som är inriktad på interreligiös vägledning och utbildning av unga (Fryshuset 2015).

Förklaringsmodeller

Fryshuset förklarar uppkomsten av islamistisk extremism eller våldsbejakande islamism som grundad i upplevelsen av ett konkret samhälleligt utanförskap eller ett upplevt existentiellt utanförskap samt det behov som finns hos vissa individer av att finna ”något större än dem själva” (Personal 9, Fryshuset).

Det konkreta samhälleliga utanförskapet består enligt Fryshuset främst i svårigheterna för ungdomar i segregerade områden att skapa sig ett fullgott liv på laglig väg och inom ramarna för samhällets normer. För dessa ungdomar är inte högre studier ett attraktivt alternativ, då chanserna att få jobb inte uppfattas som högre efter studier. Risken att stå utan jobb, men med skulder till CSN, är något dessa ungdomar undviker, enligt personal på Fryshuset. Problemet med arbetslöshet i segregerade områden beskrivs också som en central faktor för ungdomars villighet att ansluta sig till så kallade våldsbejakande miljöer, då förekomsten av positiva förebilder, i det här sammanhanget personer som har ett arbete med en lön de kan leva på, är låg. Dessutom fungerar, enligt Fryshuset, inte idén om att ungdomarna ska kunna arbeta sig till en fast anställning med goda villkor i praktiken. Detta gör att drivkrafterna att skaffa sig de fördelar ett arbete kan ge på annat sätt blir starkare än motivationen att fortsätta kämpa i ett system som man uppfattar konsekvent motarbetar de egna intressena.

Folk som inte har utbildat sig för att man kanske har sett att: ”varför ska jag göra det? Det är ju helt onödigt. Här har jag 17 exempel på människor som har utbildat sig och var står de nu? På samma ställe som jag. Men jag har inte har en massa CSN-skulder och så vidare. Det är en jättedum idé att utbilda sig helt enkelt, det kan man helt rationellt utesluta.” Likadant om man tittar på föräldrar och andra vuxna runt omkring som arbetar hårt, men runt de flesta finns det ingen social mobilisering. Alltså de börjar på ett jobb, på en position, och slutar på samma jobb och position. Hela logiken är ju att du ska jobba dig upp. Du kan jobba på McDonald’s och sen kommer du bli chef och så vidare, men det händer liksom inte. Utan du börjar [på ett ställe] och sen blir du kvar [på det stället]. Om det är det som är ens referensramar, ja då är det ju inte konstigt att man söker andra vägar, om de andra vägarna lovar guld och gröna skogar. (Personal 6, Fryshuset)

Det existentiella utanförskapet beskrivs i intervjuerna som en effekt av upplevelsen av världen som otrygg och svår att definiera, men också som en konsekvens av stigmatisering och islamofobi. Den våldsbejakande miljön med sin ideologi erbjuder individen en roll och funktion i ett socialt sammanhang som hjälper den enskilde att strukturera sin livsvärld. Behovet hos individer att förklara sin omvärld tillskrivs stor vikt i intervjuerna, men ideologin i sig ses som relativt oviktig i sammanhanget:

Min uppfattning, min erfarenhet och kunskap så långt den sträcker sig kring våldsbejakande extremism, så finns det alldeles för mycket likheter mellan miljöerna för att det bara skulle handla om ideologi eller världsuppfattning. Jag uppfattar att det finns för mycket likheter i gruppprocesserna, i tankemönstren – hur

man delar upp världen i gott och ont och vad som händer med den egna individen i den här typen av miljöer – för att kunna säga att det handlar om världsåskådningen som gruppen säger sig ha. (Personal 8, Fryshuset)

Individuella upplevelser av våld, misslyckanden i skolan, olösta konflikter och otillräcklighet i ljuset av samhällets krav är ytterligare faktorer som tas upp i intervjuerna. Det faktum att trösklarna in i de våldsbejakande miljöerna är mycket lägre än trösklarna in i samhället beskrivs också:

Alla de här fördomarna, man får ju kämpa för att komma in på arbetsmarknaden. Så är det ju. Så är det för alla, det ser inte olika ut för någon. Men det är en mycket lägre tröskel in i de här världarna, jämfört med trösklarna in till vuxenlivet eller till samhället. (Personal 7, Fryshuset)

Maskulinitetsnormer och våldsromantisering dyker upp som ytterligare en förklaringsmodell med fokus på identitet och existentiella frågor. Idén om mannen som våldsam, macho och känslomässigt frånvarande betonas som särskilt problematisk i våldsbejakande miljöer. Att även unga kvinnor rekryteras och ansluter sig till så kallade våldsbejakande islamistiska organisationer berörs i intervjuerna. De unga kvinnornas beslut att resa till krigshärdar talas dock inte om i termer av att det utgör ett reellt problem, på grund av att unga kvinnor inte anses utgöra något säkerhetshot. De anses därför av det svenska samhället vara en relativt ointressant grupp:

Intervjuare: [...] vad tänker ni om kön angående krigsresande? Är det en variabel att ta hänsyn till?

Personal 5: Ja, såklart. De grundläggande drivkrafterna kanske är desamma, vad vet jag? Att hitta en mening och ett sammanhang och sådär. Men de tjejer som åker har ju inte åkt för att döda någon. [...] Men vi har hittills, faktiskt, pratat mest om killarna därför att det är de som anses vara våldskapabla. Och jag tror också att det kommer att vara ett problem. Det enda som Sverige är intresserat av är att de inte ska komma tillbaka och skapa elände här. (Personal 5, Fryshuset)

Problembilden som framkommer i intervjuerna med Fryshuset är att krigsresande är ett specifikt manligt problem, en problemformulering som man delar med den säkerhetspolitiska diskursen (Örwall Lovén 2014). Föreställningen om att de tjejer som åker inte utgör något hot mot det svenska samhället tas upp i intervjuerna, samtidigt som man påpekar risken med att bortse från kvinnornas agens i beslutet att ansluta sig till en extrem rörelse och deras funktion i densamma. I en jämförelse med tjejer som lämnat vit makt-grupper beskriver personal den allmänna attityden mot tjejer som lämnar extrema grupper:

[...] upplevelsen av att de [tjejer] som gick in i den här miljön inte togs riktigt på samma allvar av omgivningen, för de var ju trots allt tjejer. De var väl bara flickvänner eller så. Man såg inte deras engagemang som lika seriöst som killarnas. Och det speglades också när man lämnade organisationen, såhär: ”var du med i vit makt-miljön? Ja, det måste väl varit någon pojkvän.” Att man invaliderade deras

egen agens i beslutet att gå med. Man reducerade det till att: ”du är ju en partner.”
(Personal 8, Fryshuset)

Flickornas roll i så kallade våldsbejakande extremistiska organisationer beskrivs å ena sidan som annorlunda mot den roll de har i till exempel vit makt-rörelser, då kvinnorna inte antas vara lika aktiva som männen i islamistiska organisationer:

Personal 5: [...] vi har ju jobbat, absolut, med EXIT från vit makt-rörelsen med tjejer också. Där har inte metoderna varit annorlunda. Men det är en annan sak tänker jag [med krigsresande kvinnor].

Intervjuare: På vilket sätt är det en annan sak?

Personal 5: [I vit makt] har tjejerna varit aktiva, lika aktiva som killarna. I krigsresande så är det inte, vad jag har hört i alla fall ... Ja, nu vet jag att de har kvinnliga förband också. Men vad jag har förstått så hamnar de flesta som fruar eller barnaföderskor. Det är ju helt andra trauman. (Personal 5, Fryshuset)

Å andra sidan anses kvinnor bidra till att unga män reser till Syrien, då viljan att forma en heterosexuell tvåsamhet anses vara en drivkraft i sig. Att vara mujahedin antas höja mannens värde på en heterosexuell relationsmarknad och att vara gift med mujahedin höjer kvinnans status inom vissa grupperingar. Kvinnliga individers önskan om att få högre status utifrån vissa miljöers normer påverkar alltså männens benägenhet att ansluta sig till våldsbejakande miljöer, enligt Fryshuset.

[...] kvinnorna kunde ha en roll i att de, även ifall inte de var hjältar, så var att göra jihad för dem att gifta sig med en hjälte eller en blivande hjälte. Det kunde finnas en påtryckning från dem [kvinnorna] till sin man att: ”visst kommer du att göra jihad om det är det som krävs av dig?” Att det fanns den aspekten av det också, som man kanske inte tittar så mycket på. (Personal 6, Fryshuset)

Även det faktum att IS ofta använder sig av populärkulturella våldsromantisierande element i sin propaganda beskrivs som problematiskt och svårt att motverka.

Jag tror att om man tittar på våldsbejakande extremistmiljöer – våldsbejakande islamistisk extremism, vit makt-miljön, kriminella gäng, huliganer – de flesta av dem, möjligen tror jag att vänsterextremismen kanske är det som skiljer sig härifrån. Men de andra är väldigt fokuserade på maskulinitet och på ganska traditionella könsroller. På mannen som både soldaten och krigaren, på politikern och rockstjärnan, eller vad det nu kan vara i olika typer av sammanhang. (Personal 8, Fryshuset)

Personal 6, Fryshuset: Jag menar de har ju hur avancerade och sofistikerade metoder som helst som vi är väldigt ovana vid. Västvärlden tror att vi är de enda som har hängt med i evolutionen och att alla andra håller på med konstigheter. Men

du vet att ha spel och annat som lockar unga liksom ... Vad heter den här ... De har ju det här spelet när man går runt och skjuter varandra i krig ...

Intervjuare: Call of Duty?

Personal 6, Fryshuset: Ja men precis. Call of Duty med IS. ”Tycker du det här var kul? Kom till oss.” Det är såklart väldigt smart marknadsföring. Det kan man ju inte säga annat om. (Personal 6, Fryshuset)

Det bör nämnas att man i intervjuerna också hänvisar till psykisk ohälsa, drogmissbruk och våldsmisbruk som faktorer som inverkar på individers benägenhet att ansluta sig till så kallade våldsbejakande islamistiska organisationer.

[...] våra lärdomar från att jobba med fotbollshuliganer är att de först och främst, som vi ser det, är våldsmisbrukare. De är alltså beroende av våld. Vissa skulle kalla det för självmedicinering, ångesthantering [...] [I den här miljön] är ju många småbarnsföräldrar, som åker och slår sönder varandra. Uppenbart missbruk, våldsmisbruk, för att hantera det man har inom sig. Och kombinerar du våldsmisbruk med kriminella miljöer och lite annat, då får du en fruktansvärt farlig person. (Personal 5, Fryshuset)

En annan omständighet som beskrivs i intervjuerna, och som man menar har inverkan på individers benägenhet att ansluta sig till våldsbejakande miljöer, är den relativt högljudda debatt som karaktäriserar frågan. Det samtalsklimat som dominerar diskussionen om våldsbejakande miljöer gör mer skada än nytta, enligt Fryshuset. Det leder till ett otryggt samhällsklimat för olika grupper:

[...] Just nu i samhället går man på tå på ett sätt som är väldigt ohälsosamt för ett samhälle. När man är rädd kan man ta sig rättigheter som är väldigt konstiga, och att man då stigmatiserar eller förtrycker eller pekar ut hela grupper. Just nu är det inte bara det muslimska samhället eller gruppen som blir utpekad, utan det är alla som inte ser svenska ut i betraktarens ögon. Det skapar ju ett vi och dem som också ökar polariseringen. Det bekräftar det IS försöker säga. [De säger att vi beter oss på ett visst sätt] och om vi då beter oss så, då får de ju rätt och får ökad rekrytering. Det är egentligen målet [med vårt arbete], att minska polariteten och skapa något slags lugn [i samhället]. (Personal 6, Fryshuset)

Sammanfattningsvis kan Fryshusets förklaringsmodell beskrivas som baserad på föreställningen om individens förmåga och vilja att utifrån den situation som hen befinner sig i fatta rationella beslut. Det rådande samhällsklimatet skapar situationer där de mest rationella besluten för vissa individer och grupper blir att inte följa samhällets normer, utan att bryta mot dem utifrån andra ideal. Samhällsklimatet beskrivs som otryggt, med tendens till ökad polarisering och ökat utanförskap. De intrapersonella behoven av att skapa mening i kombination med ett existentiellt utanförskap – i form av exempelvis stigmatisering och islamofobi – ses också som starka pull- och pushfaktorer i Fryshusets förklaringsmodell. Förklaringar kan också finnas i en heteronormativ relationsstruktur och konservativa könsroller, enligt personal på Fryshuset. Även kulturell våldsromantisering, i form av exempelvis våldsamma datorspel, tas upp i intervjuerna som en faktor som gör att exempelvis

IS av vissa individer ses som attraktiv. Också individuella faktorer som missbruk av olika slag och psykisk ohälsa antas påverka individens benägenhet att ansluta sig till en våldsbejakande miljö.

Terminologi

Personal på Fryshuset använder sig av en mängd olika begrepp för att förklara fenomenet att unga väljer att resa till krigshärdar, men också för att beskriva hur de metoder de använder sig av stöttar individen. Begreppsanvändningen är inte konsekvent i de olika intervjuerna, men några begrepp eller koncept återkommer man till gång på gång och dessa kan antas vara viktiga för Fryshusets förståelse av och uppfattning om krigsresande.

Krigsresande

Till skillnad från den mediala definitionen och den nationella samordnarens definition av människor som frivilligt väljer att resa till framförallt Syrien för att delta i strid som våldsbejakande islamistiska extremister, har Fryshuset valt att kalla dessa individer för *krigsresande*. Anledningen till att man valt detta uttryck är att man uppfattar problematiken som mer komplex och mångfasetterad än vad en medial och politisk diskurs tar för given. Ett ytterligare motiv är att man i sitt i arbete stötte på stort motstånd från berörda grupper när man talade om islamistisk extremism eller använde liknande termer som direkt kopplar ihop individerna som reser med islam.

När man började granska möjligheterna att arbeta med förebyggande arbete mot så kallad islamistisk extremism och därtill att skapa en avhopparverksamhet, förde man dialog med olika muslimska organisationer. Personal på Fryshuset beskriver en svårmanövrerad miljö i vilken ”det är otroligt lätt att gå fel” (Personal 5, Fryshuset), och en stor del av förarbetet till det förslag på verksamhet som skickades in till Allmänna Arvsfonden låg i att hitta ett gemensamt språk för att kunna tala om problematiken med berörda parter. Man poängterar på Fryshuset att det muslimska civilsamhället knappast kan beskrivas som enhetligt och att en mängd olika föreställningar och åsikter ryms inom det påstådda kollektivet. En del i att hitta ett gemensamt språk och att skapa en gemensam problembild blev således att radera ut islam från problemformuleringen och börja benämna problematiken *krigsresande*. Personal på Fryshuset pekar också på vikten av att ”Inte reducera det till att det bara blir IS och inte fokusera bara på islam” (Personal 8, Fryshuset), då fenomenet att människor reser för att delta i krig inte är nytt utan har förekommit kontinuerligt under historiens gång. Exempelvis har svenska medborgare rest för att delta i Kambodjas inbördeskrig, Balkankrigen och kriget i Ukraina som inleddes år 2014 (se exempelvis Gyllenhaal och Westberg 2015).

Att använda sig av termen krigsresande ger ett mer inkluderande perspektiv, förhindrar en eventuell dubbelmoral och öppnar upp för fler att söka hjälp än om man på förhand har definierat problematiken som specifikt islamsk, menar man. Exempelvis ser man de individer som reser till Peshmerga för att slåss mot IS som en målgrupp som också kan behöva hjälp:

[...] [E]n annan grupp som ingen annan pratar om nu, eller få pratar om, det är ju kurderna. [...] Peshmerga hyllas som superhjältar. Jag hörde en intervju med en 18-åring som åkt och krigat för kurderna. Han får fritt spelrum i media, och får

berätta om hur han har skjutit IS-krigare: ”De trillar inte omkull när man skjuter dem! Jag vet inte varför, ja, de har väl så mycket knark i sig.” Och det ifrågasätts inte. Och vad händer med dem? Och vad gör vi med dem? Vi belönar dem, vi uppmuntrar dem, vi till och med utbildar dem i Sverige. Vad sänder det för signal? Många av de kurder som åker, de söker ju också. De har levt i samma utanförskap [som de som åker till IS] men de får bli positiva förebilder. Men de använder också våld och dödar människor. Och de kommer att komma tillbaka. Men för dem finns ingen plan, de kommer bara tillbaka och det ses inte som ett problem. (Personal 5, Fryshuset)

Man påpekar även i intervjuerna att detta är en ny målgrupp för Fryshuset. Mot bakgrund av detta vill man använda sig av en bred definition av fenomenet. När man har fått in ett antal fall, kan man eventuellt göra nya, väl underbyggda definitioner som har sin grund i utvecklingen av arbetet.

Krigsresande som begrepp och koncept syftar sammanfattningsvis, enligt Fryshuset, på en individ som reser till en konflikthärd för att delta i strid. Man anser att det blir reduktionistiskt att hävda att problematiken med individer som reser till krigshärdar endast skulle innefatta de som sympatiserar med så kallade våldsbejakande islamistiska organisationer. Därför använder sig Fryshuset av detta begrepp då det inte har en direkt koppling till islam eller islamistiska grupperingar. Användningen av ett brett begrepp som *krigsresande* gör också att eventuella stödinsatser, riktade till *krigsresande* personer, inte exkluderar individer som skulle kunna behöva stöd som kommer från andra miljöer än den så kallat islamistiska.

Våldsbejakande miljöer och radikalisering

Fryshuset har valt att byta ut det som nationellt kallas för våldsbejakande extremism mot *våldsbejakande miljöer*. Ibland talar företrädarna i intervjuerna också om *radikalisering miljöer*. Anledningarna till att man från Fryshusets sida använder begreppet *våldsbejakande miljöer* är att man i begreppet *våldsbejakande extremism*, så som det definieras av exempelvis nationella samordnaren, har uteslutit gängkriminalitet. I Fryshusets arbete är det en central idé att de individer som ansluter sig till de olika grupperna (vit makt, kriminella gäng och krigsresande) drivs av samma samhälleliga och existentiella utanförskap. Det innebär också att individerna relativt obehindrat kan byta en våldsbejakande miljö mot en annan, då problematiken i grund och botten inte härstammar från ideologiska eller religiösa föreställningar (se nedan).

Radikalisering är ett begrepp som förekommer i alla intervjuer. Det beskrivs som en process genom vilken individen blir påverkad att ta till sig tankemönster som avviker från övriga samhällets normer. I samtalen beskrivs både en framtågande process, individer radikaliserar, och en bakåtgående, individer avradikaliseras. Begreppet avradikalisering är dock inte lika ofta förekommande som radikalisering. Själva radikaliseringsprocessen beskrivs som snabb:

Och då pratade jag med dem [ungdomarna på sommarlägret] och de berättade hur det hade gått till när en kompis hade radikaliserats på två veckor och åkt. (Personal 5, Fryshuset)

Processen beskrivs också som konstituerad av specifika sätt att tänka oberoende av ideologisk hemvist:

[N]är vi tittar på radikaliserande tankemönster, så ser vi svartvitt tänkande, polarisering, distans och avhumanisering. Och det går igen i alla de här grupperna uppfattar jag det som. (Personal 9, Fryshuset)

Radikalisering ses också som en manipulativ praktik som kan användas av olika grupperingar för att förmå ungdomar att ansluta sig till gruppen:

[...] två unga som hade börjat hänga i en förening, och sen tyckte de att ledarna där sa lite konstiga saker. Då kom de till Fryshuset, för de hade varit med i någon ungdomsgrupp hos oss, och sa: ”vi måste bara kolla med er liksom. Vi är med i den här föreningen. Den är jättebra och vi får göra allt det här men så säger de såhär...” Då fattade vi att de är med i en förening som är rekryteringsbas. Och direkt när vi säger att: ”Hörrni, de håller på att radikaliserar er, de kommer att vilja att ni åker och krigar.” Då ville de ju inte gå dit mer. (Personal 5, Fryshuset)

Resonemangen om radikaliserung som förekommer i intervjuerna är inte fokuserade på beteende, utan snarare på de tankemönster som individen har eller tar till sig från en annan part. Tankemönstren antas ha en funktion i relation till situationen som individen befinner sig i:

Det här fyller ju en funktion när du befinner dig i de här extrema miljöerna, för att inte bryta ihop, för att inte krascha, för att inte sätta sig ner och få panik [...] Då menar jag att de här [tankemönstren] återfinns när vi tittar på andra farliga, extrema miljöer, till exempel MC-gäng. Om man tittar på radikaliserande miljöer där man befinner sig i krigssituationer: de här tankemönstren fyller en funktion för att man ska kunna existera i de här miljöerna. (Personal 9, Fryshuset)

Avradikalisering beskrivs i generella drag som en återanpassning till samhällets normer och värden. Istället för att ha en funktion eller hemhörighet i en våldsbejakande miljö ska individen idealt finna en positiv identitet och ett positivt sammanhang, som är själva antitesen till den radikaliserade identiteten som individen lämnar när hen avradikaliseras (se metod).

Sammanfattningsvis innefattar begreppet *våldsbejakande miljöer* inte endast de grupper som man nationellt har definierat som våldsbejakande extremistiska, enligt Fryshuset. Även kriminella gäng innefattas av Fryshusets terminologi. De *våldsbejakande miljöerna* anses vara *radikaliserande*. *Radikalisering* ses av Fryshuset som en process som konstitutionaliseras av specifika tankemönster som är desamma oberoende av grupp. Dessa tankemönster fyller en funktion, enligt Fryshuset, i relation till den ofta mycket pressande situation som individen befinner sig i. *Radikalisering* kan också, enligt Fryshuset, vara en manipulativ praktik med vilken redan befintliga medlemmar av en organisation rekryterar nya medlemmar.

Våldskapital

Våldskapital är ett frekvent återkommande uttryck i samtalen med personal på Fryshuset och kopplas inte sällan ihop med *radikalisering*. Våldskapital beskrivs som en individs kapacitet att utföra våldshandlingar. Denna kapacitet att utföra våld ses enligt Fryshuset som eftersträvansvärd bland vissa individer, då våldskapitalet kan påverka vilka grupper individen kan få tillträde till. Våldsbenägna grupperingar, det vill säga olika *våldsbejakande miljöer*, ser individer som mer eller mindre användbara för gruppernas olika ändamål beroende på individens våldskapital:

[...] våldskapital tittar man på såhär: individer har olika stor kapacitet att utföra våldshandlingar. Men om vi tittar på radikalisering miljöer så finns det individer som är användbara för de miljöerna. Till exempel så har vi ett fall där en person som tidigare var MC-kriminell blev radikaliserad. Den individen blev radikaliserad för att han redan hade ett existerande våldskapital och det var intressant för de här miljöerna att rekrytera personen. Så han har redan ett våldskapital, han är redan dömd för våldsbrott, det [våldet] är redan etablerat hos honom. Så det behöver man inte lära den här individen, utan det gäller bara att rikta individen i rätt politisk riktning eller radikalisering miljö. (Personal 9, Fryshuset)

Idén om ett våldskapital kopplas också ihop med benägenheten att resa till krig. Att åka iväg och kriga ger ett ökat våldskapital, som sedan kan ge ökad status i vissa grupperingar på hemmaplan. Att ha ett våldskapital kan alltså enligt Fryshuset vara ett sätt att skaffa sig tillträde till en gemenskap.

Sammanfattningsvis beskrivs *våldskapital* av personal på Fryshuset som summan av en individs kapacitet att utföra våldshandlingar. Ju större kapacitet en individ har att utföra våldshandlingar samt ju fler våldshandlingar individen redan har utfört, desto större *våldskapital*. Att ha ett stort *våldskapital* blir viktigt om individen önskar bli upptagen i en *våldsbejakande miljö*. Olika *våldsbejakande miljöer* kräver olika stort *våldskapital*. Att resa till krig kan vara ett sätt att skaffa sig ett större *våldskapital*, enligt Fryshuset.

Metod¹

EXIT-metoden

Fryshuset har inom ramen för sina avhopparverksamheter stött på personer som har tagit ställning för en våldsbejakande islamistisk ideologi. Metoderna man har använt har inte skiljt sig från de metoder man använt sig av då man arbetar med avhoppare från vit makt-rörelser eller kriminella gäng. Man betonar dock från Fryshusets sida att det som allmänt benämns som EXIT-metoden egentligen inte är en metod i en terapeutisk mening. Det handlar snarare om att hjälpa individer att byta en destruktiv identitet mot en positiv, det vill säga en identitet som inte befinner sig i våldsam konflikt med samhällets normer.

¹ I denna del av rapporten kommer vi att använda begreppet metoder som översättning från engelskans "approaches and practises". Vi gör ingen värdering eller kunskapsteoretisk definition av begreppet metod utan använder oss av det för att underlätta läsbarheten. Det är viktigt att notera att flera av de metoder som vi studerat inte definieras som metoder av praktikerna själva.

[D]et missuppfattas om man pratar om EXIT-metoden, då tror man att det är en terapimetod, men det är ju ett sammanhang och en kultur som man hamnar i. Du måste hitta din nya identitet. Som inte baseras på att du är dålig i skolan, taskig, elak, mobbare eller har slagit folk [...] (Personal 5, Fryshuset)

En nyckelfaktor i ett sådant arbete är en socialisering in i nya gemenskaper med hjälp av *credible messengers*. Arbetet med så kallad avradikalisering grundar sig på att individen får en relation till en *credible messenger* som kan bygga en trovärdig relation med individen. Att vara *credible messenger* innebär att man själv har en bakgrund i den våldsbejakande miljö som individen vill lämna. Att arbeta med *credible messengers* beskrivs av Fryshuset som mycket effektivt, men också som svårt. Att hitta personer med bakgrund inom de olika miljöerna som för det första är färdiga med sin egen separation med rörelsen, och för det andra har en personlighet som lämpar sig att arbeta med människor i utsatta situationer, är inte okomplicerat. Dessutom uppfattas det vara extra svårt att hitta individer med bakgrund inom islamistiska organisationer och som också har rest till krigszoner.

Där är väl problemet om man tittar på avradikaliseringsmiljöer överhuvudtaget, oavsett var de är – vi har varit på besök i olika länder – så är det svårt att hitta bra *credible messengers*. Det är särskilt svårt uppfattar jag när det gäller religiösa internationella saker där det är hög hotbild. Att folk säger: ”jag ska börja jobba emot det här, jag tar på mig att jag ska avradikalisera de här människorna.” (Personal 9, Fryshuset)

Man har i brist på personer med egen sådan bakgrund med gott resultat prövat att arbeta med ortodoxa muslimer. Samtidigt poängterar man att personer med vana att arbeta med människor, exempelvis lärare eller psykologer, skulle kunna arbeta med personer från våldsbejakande miljöer – förutsatt att de utbildas i hur människor radikaliseras. *Motiverande samtal* – MI – nämns i sammanhanget som en verksam metod som Fryshusets personal använder sig av i arbetet med individer som vill lämna en våldsbejakande miljö. Metoden anses vara något som fler, även de som inte är *credible messengers*, skulle kunna arbeta med.

[...] vi tror ju att är man utbildad lärare och har fyra års pedagogisk utbildning eller är man psykolog eller om man är van vid att jobba med människor, så kan man antagligen jobba med folk från de här miljöerna, om man får grundläggande kunskap om hur det fungerar. Hur man radikaliseras och så. Det finns ju massa saker som man redan skulle kunna applicera. MI till exempel, motiverande intervju eller samtal, det skulle man kunna sprida lite mer i det här arbetet tycker vi. (Personal 8, Fryshuset)

Personal på Fryshuset påpekar att det inte finns en specifik mall som man applicerar på alla individer. Som nämnts är inte EXIT-metoden en metod som följer specifika steg, utan en grundidé är att utgå från individens behov. Det enda krav som egentligen ställs på individen när hen ska lämna en organisation är att hen är motiverad att göra en förändring. Själva förändringsarbetet förefaller vara sista steget i en längre process som initialt syftar till att skapa en relation till individen.

[V]i pratar om behovsinventering, analys, credible messenger och relation, det vill säga en allians med individen. Sen måste man normalisera, avradikalisera individen, det är också en viktig del. Vad är normalt, vad är inte normalt. Känslor och allt sådant. Sen det sista när man har en relation, då får man påbörja ett förändringsarbete [...] (Personal 7, Fryshuset)

Det viktigaste i bemötandet av individer som är anslutna till en våldsbejakande miljö är att inte döma individen, man dömer handlingar men inte personen, vilket är en av grundstenarna i Fryshusets arbete generellt (Odén 2009). Antagandet att individer som inkluderas i en positiv gemenskap socialiseras in i positiva identiteter förefaller vara djupt rotat i organisationen. En ökande polarisering och ett hårdare debattklimat anses vara en omständighet som försvårar Fryshusets arbete med avhopp och vad man kallar för avradikalisering. Ökad polarisering mellan grupper försvårar en återintegrering av individen in i samhället.

Svårigheten blir att omgivningen, alltså de som inte är med i de här miljöerna, även om det kommer mer kunskap, så tror jag generellt att det kommer att finnas en stor distans mellan folk som är med i den här miljön och folk som inte är med i den här miljön. Det är en av svårigheterna med att skapa förståelse och att lösa radikaliseringsgrunder och massa andra saker. Och bemötandet av folk i de här miljöerna, det är svårt att se att det skulle förändras. Jag tror att det finns en inbyggd mekanism i att de radikaliserade grupperna tar avstånd från samhället och att samhället också tar avstånd ifrån dem. [...] Att det blir ett växelspel. (Personal 8, Fryshuset)

Sammantaget finner vi här en individanpassad metodik som kretsar mycket kring användandet av så kallade *credible messengers* och ett konsekvent icke-dömande bemötande av individer med extrema åsikter. Relationen till individen betonas i intervjuerna, framförallt den relation som etableras till en *credible messenger*. Genom relationen ska individen socialiseras in i ett positivt sammanhang, som i förlängningen kommer att leda till en återintegrering i samhället. De positiva sammanhangen leder individen till att bli en "vanlig svenne" (Personal 5, Fryshuset). Socialiseringen och återintegreringen är dock beroende av individens egen motivation att lämna miljön. Utträdet ur en våldsbejakande miljö och skapandet av en positiv identitet som inte befinner sig i konflikt med samhället utgör själva avradikaliseringen.

Religion som metod och möjlighet

I intervjuerna tar Fryshuset konsekvent avstånd från idén att det på något sätt skulle vara religion som är grunden till att vissa individer väljer att ansluta sig till så kallade våldsbejakande islamistiska organisationer. Samtidigt förefaller mycket av förarbetet till ett förslag om en avhopparverksamhet ha involverat dialoger med olika muslimska samfund. Som ovan nämnt stötte man, då man fortfarande använde sig av termen våldsbejakande islamism i samtalen, på problem och inga framsteg gjordes egentligen förrän man tydligt markerade att man inte ansåg att religion var drivkraften bakom vissa individers val att resa till krigshärdar. Från Fryshusets sida betonar man svårigheterna som uppstår då man definierar problematiken som våldsbejakande islamism, då detta är en beskrivning som är utpekande och konfrontativ på ett sätt som gör det svårt att få tillträde till de berörda grupper av sekulära muslimer som Fryshuset anser utgör målgruppen för deras arbete:

[...] när jag säger att det inte är religionen så menar jag att det är inte muslimska övertygade ungdomar som väljer att resa. Men det är unga sekulära muslimer som åker. (Personal 5, Fryshuset)

Att man betonar religion i den mediala och politiska diskursen om fenomenet gör också arbetet med målgruppen svårare, enligt Fryshuset, då det försvårar kommunikation med berörda parter, både i civilsamhället och på myndighetsnivå:

Sen var det ju ett jätteproblem för oss i media, nu, och det tror jag fortfarande att vi inte har sett effekterna av. Media började citera oss som att vi varnade för en ökad rekrytering till islamistiska organisationer. Vilket var helt fel, vi betonade att vi inte kommer att bekräfta för er att rekryteringen till islamistisk extremism ökar. Vi har ingen aning om det. Vi pratar inte om det, det är er terminologi. Det enda vi kan säga är att det är fler unga som går in i våldsbejakande miljöer. Så blev rubriken: Fryshuset varnar: rekrytering till IS ökar. Så att det var ett problem. Mona Sahlin har ju också gjort det uttalandet. Hon har sagt att vi i Fryshuset har fått anti-jihadistpengar. Det var ju jättejobbigt, vi fick ju jättemycket arga signaler från det muslimska samfundet då. (Personal 5, Fryshuset)

Dock påpekar man på Fryshuset att religion är en faktor att ta hänsyn till då man arbetar med individer:

Vi bryr oss inte om tro, det gör vi verkligen inte, men den finns! Och den påverkar unga och ska man då jobba med unga så måste man förhålla sig till tron [...] (Personal 5, Fryshuset)

På vilket sätt man ska förhålla sig till tron är inte helt tydligt i intervjuerna. Å ena sidan anser man att det finns en korrelation mellan tro, individers behov av något större och extrema uppfattningar, å andra sidan anser man att de som reser inte är troende på riktigt. Religion kan också – påpekas det – fungera som ett verktyg när man arbetar med avhopp, exempelvis genom att använda sig av ortodoxa muslimer i en första mötesfas då det är svårt att hitta *credible messengers*. Religion kan också användas som ett positivt verktyg då det enligt personal på Fryshuset kan jämföras med andra kulturyttringar så som till exempel idrott:

Utan vi konstaterar bara att det [religion] finns och att det finns tillräckligt mycket gott i religionerna för att de ska kunna användas för att göra det möjligt för unga att komma in i samhället och att inte exkluderas från samhället. Religion, liksom idrott, liksom kultur, liksom allt det där. Det finns så många verktyg för att unga ska hamna i positiva sammanhang, vi ska använda alla de verktygen. (Personal 5, Fryshuset)

Trots att man betonar att alla våldsbejakande miljöer härstammar från samma individuella och samhälleliga processer och att metoderna för att avradikalisera individer är desamma, verkar

man anse att det finns en skillnad i själva den existentiella delen av omstruktureringen av individens identitet:

[...] före detta nazister måste lämna hela ideologin. Annars åker man tillbaka, samma sak med gängkriminella. Du måste lämna emblemet. Du kan inte fortsätta vara Hells Angels men sluta vara kriminell. Men i det här fallet vill vi att folk ska fortsätta vara religiösa om man är det. Så det är en lite annan logik. (Personal 5, Fryshuset)

Det ges alltså en mångfasetterad och inte helt tydlig bild av religionens plats och funktion i arbetet med det Fryshuset kallar för krigsresenärer. Vad som är tydligt, dock, är att religion spelar en roll i sammanhanget. Religion framkommer i intervjuerna snarare som en lösning än som ett problem i arbetet med de individer som har valt att ansluta sig till en så kallad våldsbejakande islamistisk organisation, eftersom religion kan vara ett positivt sammanhang. Dock påpekar man att idén om att lära individen att tolka Koranen på "rätt" sätt knappast leder till en lösning, då problemet inte ligger i religionen i sig, enligt Fryshuset:

För det man gör då är att man bortser från drivkrafterna. Vad är det som fick individen att gå in i det här? Vad är det bakomliggande? [Om vi bara tittar på individens tolkning av islam] då tittar vi bara på yttringen. Det yttrar sig på ett visst sätt och nu ska vi forma om det till att bli något annat. Men då struntar du ju i det som ligger bakom och under [den tolkningen av islam]. Det som har drivit fram den ståndpunkten som du har kommit till. (Personal 8, Fryshuset)

Sammanfattning

Fryshusets målsättning med arbetet med krigsresande handlar mycket om att stävja de intra- och interpersonella konflikter som man anser leder till att ungdomar väljer att ansluta sig till våldsbejakande rörelser. Genom att stärka individer och erbjuda alternativ till våldsbejakande miljöer minskar man individens benägenhet att ansluta sig till dessa. Beskrivningarna av Fryshusets målsättning kretsar mycket kring att skapa hopp och framtidstro hos unga individer. Istället för att individer ska känna maktlöshet och frustration på grund av olika typer av utanförskap, vill Fryshuset ge dem möjlighet att ta del av positiva sammanhang. Positiva sammanhang beskrivs i intervjuerna som allt från idrottsföreningar till trossamfund. Det som Fryshuset ser som utmärkande för positiva sammanhang är att de befinner sig inom ramen för samhällets normer. I de positiva sammanhangen återintegreras individen i samhället och socialiseras in i en positiv identitet.

Fryshuset uppfattar att det de benämner våldsbejakande miljöer alla är sprungna ur samma individuella och samhälleliga processer. Som en konsekvens av den uppfattningen föreställer man sig att samma metod som man använder vid avhopp från kriminella gäng och vit makt-rörelser kommer att fungera även på krigsresande. Dock finns det speciella omständigheter när det gäller den nya målgruppen. Exempelvis är det på grund av fenomenets internationella karaktär och höga hotbild svårt att hitta *credible messengers*, alltså personer med egen bakgrund i rörelsen som kan bygga en relation till individen. Religiösa personer kan dock användas som alternativ till *credible messengers*. Ytterligare ett exempel är att den religiösa aspekten av krigsresande är annorlunda i förhållande till vad som gäller i andra miljöer. Målet

med en avradikalisering är *inte* att individen ska sluta vara religiös, till skillnad från exempelvis nazister som i sin behandling måste lämna ideologin helt. Religionen kan till och med utgöra ett positivt sammanhang, förutsatt att den är levd inom samhällets normer.

Fallstudie 2 – Göteborgs Stad

Inledning

Säkerhetspolisen har bekräftat att ett hundratal individer har rest till Syrien och Irak från Sverige för att ansluta sig till så kallade al-Qaida-inspirerade grupper (Säkerhetspolisen 2015). Göteborg pekas ofta ut som den stad vilken flest individer har rest från, men exakt hur många personer det rör sig om är oklart.

Sociala resursnämnden i Göteborgs Stad presenterade i december 2015 ett förslag på handlingsplan mot våldsbejakande extremism (Göteborgs Stad 2015a). Tidigare samma år anställde man två personer med uppdrag att samordna kommunens arbete mot våldsbejakande extremism. Handlingsplanen som gäller för år 2016-2017 är uppbyggd kring den Nationella samordnarens rekommendationer om hur ett lokalt förebyggande arbete mot våldsbejakande extremism bör se ut (Nationella samordnaren 2015a). Göteborgs Stad är också en av de fyra kommuner som ska inrätta ett så kallat Kunskapshus. Kunskapshusen ägs och förvaltas av kommunen, men stöds och – till viss del – finansieras av den Nationella samordnaren (Nationella samordnaren 2015b). Kunskapshusen ska, enligt Nationella samordnarens handlingsplan (2015b), fungera som ett nav för det kommunala arbetet mot våldsbejakande extremism. Kunskapshusen ska optimera kommunernas användande av resurser och sammanföra experter på området (Nationella samordnaren 2015b).

Det initiala arbete som ledde fram till inrättandet av två samordningstjänster och en handlingsplan påbörjades under senvåren 2014, då man fick signaler från lokalsamhället att individer rekryterades till våldsbejakande organisationer och därefter åkte till konfliktområden. En mindre kartläggning gjordes då av problematiken i Göteborgs Stad, vilken pekade på brister och möjliga vägar framåt i kommunens arbete mot våldsbejakande extremism. En av slutsatserna i rapporten var att kommunen borde införliva en koordinerande funktion i arbetet mot våldsbejakande extremism (Göteborgs Stad 2015b). De lokala samordnarna var på plats i mars 2015.

Intervjuad personal i Göteborgs Stad beskriver sina uppdrag främst i termer av utbildning och kunskapsspridning, framförallt till dem som kallas första linjens personal. Personalen arbetar också med omvärldsbevakning och mindre kartläggningar. Implementering och utveckling av metoder nämns också i intervjuerna som ett uppdragsområde, men på grund av den korta tid som förflutit sedan man började sitt arbete har man inte hunnit vare sig utforma eller implementera några nya metoder. Förutom på utbildning verkar fokus ligga framförallt på att förenkla och förbättra samverkan inom kommunens befintliga strukturer.

Förklaringsmodeller

Personal i Göteborgs Stad beskriver förekomsten av så kallad islamistisk våldsbejakande extremism som en konsekvens av den delade staden.

Vi kan liksom inte bortse från den delade staden och den delade stadens effekter. Den finns där som någon slags grund. Grundbult skulle jag vilja säga. Alltså vad är det för miljöer vi har skapat? Som i någon slags mening producerar stort antal unga

individer in i kriminella gäng, och uppenbarligen då ett ganska stort antal in i olika typer av radikala miljöer. Det gör vi, vår stad producerar sådana ungdomar. Det är ingen som kan säga något annat. (Personal 3, Göteborgs Stad)

De socioekonomiska konsekvenserna av den delade staden beskrivs som en viktig anledning till att individer väljer att ansluta sig till våldsbejakande islamistiska organisationer. Trångboddhet tas upp som ett konkret och särskilt problematiskt fenomen, då risken ökar att ungdomar, om de inte har möjlighet att vistas hemma, håller till på gatan i otrygga miljöer. Effekterna av den delade staden beskrivs främst som ett ökat utanförskap, som skapas av ett innanförskap. Personal i Göteborgs Stad påpekar att innanförskapets omedvetenhet om sitt ansvar gentemot utanförskapet är problematiskt.

Många brukar ju tala om det här med utanförskap. Ja, vi har liksom ett segregerat område [...], utan tvekan är ju det en utmaning. Men jag skulle nog säga: när ska vi börja titta på innanförskapet? Är det inte innanförskapet som i viss mån skapar utanförskapet? [...] [V]i har inte råd att censurera saker. Utan vi måste vara ärliga med oss själva, vi måste vara ärliga mot våra kollegor och även våra medborgare. Och då får man ju titta på det här: har innanförskapet, alltså de som tar beslut, de som lever i mer privilegierade områden, de som har ekonomiska fördelar etcetera. Har de gjort tillräckligt för att minimera möjligheterna för att unga personer ska hamna i utanförskap eller rent av rekryteras in i kriminella gäng eller våldsbejakande [organisationer] och så vidare? (Personal 4, Göteborgs Stad)

Utanförskapet behöver inte vara konkret samhälleligt, även om det kan vara det, utan det kan också vara ett existentiellt, upplevt utanförskap. Det existentiella utanförskapet grundas främst på individuella upplevelser av rasism, främlingsfientlighet och exkludering; inte bara på en vardaglig basis i det offentliga rummet, utan även i sammanhang där individerna har kontakt med myndigheter. Denna exkludering leder till ett existentiellt sökande och ett identitetssökande som riskerar att pusha in individer i extrema tankegångar:

Vi möter också förklaringar som rasism. Alltså att man blir bemött med rasism, [och det] pushar in en i den här typen av tänkande. Exkludering av olika slag. Du kanske har kunskap, du har jobb, men du känner dig ändå exkluderad. Du är inte en av de andra så att säga. Då kanske tankarna börjar hamna lite mer på existentiella frågor, frågeställningar och funderingar: Vem är jag egentligen? Det kanske lika bra att [gå med i] i den här gemenskapen där jag känner mig lite mer som en del av någonting. (Personal 3, Göteborgs Stad)

Social oro är ytterligare en förklaring som dyker upp i intervjuerna. Oron grundar sig på en mängd olika faktorer, exempelvis rasism, men också på det förhållande att globala händelser har lokala konsekvenser. Kriget i Syrien och Irak skapar en oro hos dem som har direkta eller indirekta kopplingar till dessa regioner, vilket kan påverka deras vardagsliv. En av de intervjuade exemplifierar:

Men det flödar in en information som är annorlunda från till exempel hur vår media rapporterar. Bland annat så flödar det in en mycket mer o censurerad skildring. Alltså det är ganska vanligt att man visar övergrepp, våldsdåd med mera rakt upp och ner. Och i de här miljöerna finns barn och ungdomar och de hör också sina föräldrar prata om det här givetvis. Nu tog de den byn, eller nu gjorde de allt det där. Det är också en sådan där grej som vi tar upp med till exempel lärare. Att de kanske har en ungdom, som kanske helt plötsligt ena dagen betar sig på ett väldigt märkligt sätt. Då är det bra att fråga: har det hänt nåt hemma eller har det hänt nåt i Mosul? (Personal 3, Göteborgs Stad)

De senaste årens snabba utveckling av medier och möjligheter till kommunikation är alltså en viktig del av den förklaringsmodell som intervjuad personal i Göteborgs Stad presenterar. Det faktum att det finns ett glapp mellan olika generationer vad det gäller mediekonsumtion beskrivs som problematiskt. Att flertalet vuxna varken kan hantera sociala medier eller vet vilket våld som manifesteras i spel, skapar kommunikationsproblem mellan generationer. Att man har radikalt olika referensramar leder till ett socialt svagt samhälle, en svaghet som exempelvis Daesh inte är sena att utnyttja:

Inom vissa grupper i staden är det det här med generationsskifte. Det finns ju faktorer som gör att den äldre generationen inte har möjligheter eller har tappat möjligheten att kommunicera med den yngre generationen. Och det är också en aspekt som spelar roll varför man riktar in sig på till exempel barn. Sen är det ju det här när vi tittar på sociala medier. Jag menar en intressant dimension det är ju att spel har blivit mer vanligt bland barn idag. Våldsamma spel. Call of Duty och allt vad det heter. Man lockar med någonting som barn och ungdomar kan relatera till. Om du följer till exempel propagandamaterial på nätet, så är det just det här: varför skulle du spela Call of Duty på playstation? Kom ut till oss! Så får du lära dig i verkligheten. Det är ett äventyr, det är spännande. Samtidigt så lyfter man fram det här med ett brödraskap och systerskap. Det spelar ingen roll vilken etnisk bakgrund du har, alla blir ju ett. Här är med du med i ett vinnande lag. (Personal 4, Göteborgs Stad)

Skolmisslyckanden anses vara ytterligare en faktor som leder till en ökad risk för att individer ska ansluta sig till extremistiska islamistiska organisationer. I de områden i Göteborg som främst förknippas med så kallade terrorresor, Angered och Bergsjön, menar intervjuad personal i Göteborgs Stad att de flesta som har valt att åka har misslyckats med sin skolgång. Det påpekas i intervjuerna att det främst är pojkar och unga män som misslyckas med sin utbildning och de blir därför socialt immobile.

[Ä]ven om att hamna på universitet inte är en garanti för att inte bli extremist, så ger det definitivt ett lite större skydd. Vi ser ju att unga tjejer är alltmer framgångsrika när det gäller högre utbildning. Kvar blir någon form av liksom, utbildad massa av unga män. Ofta är de ganska arga och ofta är de ganska frustrerade och de tenderar till att finnas på en begränsad geografisk yta. Och jag menar, unga frustrerade män på en liten yta, oavsett om du är vit, svart eller grön så är det per definition problem. (Personal 3, Göteborgs Stad)

Kön ses som en faktor som påverkar individers benägenhet att resa till Syrien. En aspekt som tas upp i intervjuerna är de tillsynes olika drivkrafter som män och kvinnor har för att ansluta sig till Daesh. Man pekar dels på att de som vanligtvis är drivande i ideologiska debatter i sociala medier är konverterade unga tjejer, dels på att de tjejer som ansluter sig till Daesh ofta är ”lyckade” enligt normen. Alltså att de klarar sig bra i skolan, har många vänner, sysslar med idrott etcetera. I en exemplifierande berättelse beskrivs valet att resa till Syrien för en ung tjej:

[...] I det här fallet handlar det om att hon blev fullkomligt attraherad av, alltså det finns ju någon form av kärlekshistoria här också. Ibland är det helt ... Hur ska jag säga, självklara, normala, vanliga känslor. Och det försvinner, tycker jag, ibland i den här diskussionen. För vi hittar den här ideologin. Hon blev attraherad av den här uppvaktningen och sen kan man ju då tycka att hon kanske var naiv eller vad hon nu var [...] Så det här som ofta diskuteras i media, hur stoppar man [extremism]: Vad är det vi ska stoppa? (Personal 3, Göteborgs Stad)

Frågor om sexualitet och begäret att forma någon slags heterosexuell tvåsamhet berörs också i talet om manliga resenärer:

[...] [D]et finns individer som, tydligt skulle jag vilja säga, åker iväg för en manlig sexualitet. Vilket ingen heller pratar om. Alltså det här med att kunna gifta sig och köpa och sälja kvinnor, våldföra sig på dem, av olika skäl nu. (Personal 4, Göteborgs Stad)

Kriminalitet och psykisk ohälsa är ytterligare två förklaringar som nämns i intervjuerna. Enligt intervjuad personal i Göteborgs Stad har man inga konkreta bevis för att individer byter medlemskap i kriminella gäng mot medlemskap i exempelvis Daesh, men man får sådana signaler från civilsamhället som man skulle behöva undersöka närmare. Utifrån en praktisk erfarenhet anser den intervjuade personalen att kopplingen mellan kriminalitet och våldsbejakande extremism är stark.

[D]et är också forskning som vi behöver ta reda på. Vad är länken mellan kriminalitet och våldsbejakande extremism? Vi vet ju utifrån en praktisk erfarenhet att det finns de som går från kriminalitet, tvättar sina händer: ”nu ska jag bli en bra person” och så går de in i den våldsbejakande dimensionen istället. Så man går från den ena extremen till den andra. (Personal 3, Göteborgs Stad)

Psykisk ohälsa nämns som en faktor på grund av att en studie från Holland beskrivit förekomsten av kognitiva funktionsvariationer och psykisk sjukdom, som exempelvis depression, hos så kallade jihadisterna (Weenik 2015). I intervjuerna uttrycks en oro för att detta är något man eventuellt har missat i det svenska sammanhanget och som man skulle behöva mer kunskap om.

Antaganden om religionens och ideologins plats och roll i individens motivation att ansluta sig till Daesh skiljer sig mellan intervjuerna. I den ena intervjun anses religionen vara en

delförklaring till fenomenet, framförallt den salafistiska tolkningen av islam. Det finns enligt en av de intervjuade grupper och individer i Göteborgsområdet som öppet propagerar för ett införande av islamsk lag i delar av eller i hela Sverige. Detta gör att ungdomar från dessa grupper inte deltar på vissa lektioner i skolan, exempelvis lektioner då man samtalar om jämlikhet eller mänskliga rättigheter, med hänvisning till sin religion:

Jag menar vi får ju en del signaler från en del skolor just det här att vissa individer inte vill vara med när det pratas mänskliga rättigheter, jämställdhet eller homosexuellas rättigheter till exempel. ”Det där är haram, det vill inte jag lyssna på, utsätt mig inte för det!” Och så vidare, och så vidare. Hur bemöter vi det, hur reagerar vi på det? Är det okej? Eller ingår [den undervisningen] i skollagens intentioner? Så att jag tror att vi har mängder av sådana här utmaningar som vi behöver hantera både i det lilla och i det stora. Och för min del, exempelvis, om man börjar i den änden, så är det de första tecknen på det som sen kommer att bli en fullfjädrad radikal islamist. Uppdelning mellan kvinnor män, allt det där för mig är början. Men jag vet ju att det finns en miljon olika uppfattningar. (Personal 3, Göteborgs Stad)

Hen pekar vidare på faran med en kulturrelativistisk hållning i frågan om elever ska få tillåtelse att utebli från vissa lektioner beroende på ideologisk eller religiös hemvist. Den intervjuade påpekar dock att dessa problem inte endast uppstår i relation till muslimska individer. Problemet uppstår snarare när individer inte accepterar den värdegrund som utgår från våra lagar med hänvisning till ideologiska och religiösa föreställningar. Religiösa idésystem anses inte vara mer problematiska i detta sammanhang än andra idésystem. Dock benämns den salafistiska tolkningen av islam som problematisk ur demokratisynpunkt.

Den andra berättelsen om religion i intervjuerna handlar mer om att de religiösa aspekterna av så kallad våldsbejakande islamism inte har mycket med islam att göra överhuvudtaget. Islam anses ha kapats av Daesh i syfte att sprida en ideologi. Religion och ideologi används alltså inte synonymt i den andra intervjun, vilket de gör i den första. Intervjupersonen menar att individens benägenhet att ansluta sig till en våldsbejakande islamistisk organisation snarare handlar om det sekulära demokratiska samhällets misslyckande än om religion:

Det sekulära [demokratiska] samhällets misslyckande, och det vi märker väldigt tydligt i den här frågan, när du ändå frågar om det är religion, är [religion] relevant ens en gång? För att grupper som Daesh, exempelvis, vad gör de egentligen? De utmanar våra brister som demokrati. De utmanar våra utmaningar. De visar på att det här är inte ett samhälle för er. De säger ungefär såhär: ”Men titta här ni är inte ens värdiga medborgare.” Det är ju den typen av retorik de lockar med. Ni kan inte utöva er religion och så vidare. (Personal 4, Göteborgs Stad)

Sammanfattningsvis kan den förklaringsmodell som presenteras av intervjuad personal i Göteborgs stad beskrivas som en modell med emphasis på effekter av en långtgående segregation som har lett till att staden har delats i ett innan- och utanförskap. Detta leder till en social oro som spås på ytterligare av kriget i Syrien och Irak som medborgarna i staden – framförallt ungdomar – kan ta del av genom traditionella medier, och i ökande grad genom sociala medier. Det faktum att ungdomar har en större vana av, och lever stora delar av sina liv i en digital värld, gör att förståelsen och de gemensamma referensramarna blir svagare mellan

generationerna, vilket leder till kommunikationsproblem. Aspekter som viljan att forma någon slags heterosexuell tvåsamhet spelar också in på individers benägenhet att ansluta sig till Daesh, enligt personal i Göteborgs Stad. Viljan att ansluta sig till rörelsen anses något mer utbredd hos unga män än hos unga kvinnor. Detta kan bero på att unga män i vissa områden generellt klarar sig sämre i skolan och har lägre social mobilitet än unga kvinnor i samma områden. Kriminalitet och psykisk ohälsa är ytterligare två aspekter som tas upp i intervjuerna, men som man inte anser sig ha tillräckligt mycket kunskap om för att man ska kunna verifiera deras inverkan på individens resistens mot våldsbejakande budskap.

Individens religiösa och/eller ideologiska hemvist anses dock ha en roll att spela: Å ena sidan kan individens religiösa eller ideologiska ställningstaganden driva personen mot ett antidemokratiskt förhållningssätt. Å andra sidan anses majoritetssamhällets brist på demokrati driva individen mot en starkare ideologisk övertygelse. I frågan om religionens plats i förklaringsmodellen landar Göteborgs Stad alltså i två olika slutsatser. En i vilken individen på grund av vissa religiösa föreställningar anses socialiseras in i antidemokratiska attityder. En annan i vilken individen anses pushas in i olika ideologiska ställningstaganden på grund av det sekulära majoritetssamhällets brist på demokrati.

Terminologi

Förekomsten av sektorsspecifika termer och begrepp är sparsam i intervjuerna med personal i Göteborgs Stad. Vissa begrepp förekommer sporadiskt, så som exempelvis *radikalisering*, men kan knappast sägas utgöra en stomme i berättelserna. De intervjuade nämner de vanligaste termerna, till exempel *islamism* och våldsbejakande *extremism*, som problematiska att använda i ett förebyggande arbete, främst för att de skapar en aura kring problematiken som kan uppfattas som ”farlig” och som lätt gör att första linjens personal tvivlar på sin förmåga att hantera fenomenet.

Just de här begreppen, va? Våldsbejakande extremism, terror, alltså det skapar en form av osäkerhet. I vissa fall att folk börjar föreställa sig saker liksom. Man är lite rädd. Ja, det finns säkert många olika förklaringar, men jag tror att det där är till viss del ett problem faktiskt. (Personal 3, Göteborgs Stad)

Samtidigt påpekar man dock i intervjuerna att begreppen är nödvändiga, eftersom man ska benämna saker för ”vad de är” (Personal 3, Göteborgs Stad). Snarare än att inte använda sig av begreppen bör man, enligt personal i Göteborgs Stad, avdramatisera dem. Målet bör vara att få första linjens personal att inse att problematiken inte ska tas om hand på något annorlunda sätt jämfört med andra sociala problem som de kan möta i sitt arbete. Förutsättningen för att personalen ska få den insikten är utbildning. Det finns dock två begrepp som sticker ut i intervjuerna, nämligen *grooming* och *avprogrammering*.

Grooming

Grooming är ett begrepp som används frekvent i en av intervjuerna. *Grooming* syftar vanligtvis på kontakt med barn i sexuellt syfte (Berggren et al. 2015), men i intervjun åsyftas det som vanligtvis kallas för rekrytering. Att använda begreppet *grooming* istället för

rekrytering förefaller ha praktiska syften. Ett praktiskt syfte, som det beskrivs i intervjun, är att placera diskussionen om rekrytering till våldsbejakande extremism i en annan diskurs. Genom att använda begreppet *grooming* betraktar man inte den rekryterade ungdomen som potentiell förövare, utan som potentiellt offer.

[...] [G]rooming är ju precis detsamma, du lurar ju en ung individ för ett annat ändamål och då tycker jag att det är enkelt att förklara. Det är enkelt att förklara för tjänstemän, det är enkelt att förklara för invånare när det gäller grooming för de har ju hört det här innan. Och man vet att det är straffbart. Och det är klart att det är en väldigt känslig fråga. [...] [J]ag menar vi har ju groomingen som görs idag av personer som bor i Raqqa, personer som bor i Syrien som tillhör Daesh exempelvis. De siktar ju in sig på unga flickor. Trettonårsåldern, tolv, fjorton och då faller ju detta in i samma modell egentligen. [...] Ja, som jag sa innan: den gruppen som far mest illa och befinner sig i risk nu, det är ju unga personer under arton. (Personal 4, Göteborgs Stad)

Att benämna rekrytering *grooming* förefaller också vara ett sätt att avdramatisera händelsen och göra den möjlig för berörda parter att hantera. Det skapar incitament att agera, eftersom det är allmänt känt att *grooming* är straffbart enligt svensk lag. Då det enligt svensk rättspraxis inte spelar någon roll huruvida det är barnet eller förövaren som har tagit initiativet till att träffas (Berggren et al. 2015), återfår barnet sitt skyddsvärde. Den skrämmande aura som ett ställningstagande för en våldsbejakande islamistisk organisation kan ge mildras genom att barnet fräntas moraliskt ansvar för händelsen och tillskrivs offerstatus. Det gör problematiken hanterbar inom ordinarie strukturer och lagar. Det bör dock påpekas att intervjuerna med personal i Göteborgs Stad utfördes före den 1 april år 2016, då den nya så kallade terrorlagstiftningen trädde i kraft.

Avprogrammering

Avprogrammering är ett begrepp som används i en av intervjuerna i sammanhang där praktiska insatser riktade mot de individer som har anslutit sig till eller riskerar att ansluta sig till en våldsbejakande organisation beskrivs. Det kan vara synonymt med avhopp:

Avprogrammering handlar ju mer om ... Det kan vara lite olika. Det kan vara sådana som har varit iväg och har varit fullfjädrade, så att säga, medlemmar, men som upptäcker kanske att, nä, det här var inte riktigt som jag hade tänkt mig eller så. (Personal 3, Göteborgs Stad)

Avprogrammering kan också handla om förebyggande insatser riktade mot yngre personer:

Men det kan också vara avprogrammering som handlar om [counter narratives]. Då kanske vi är nere på de lite yngre som kanske precis börjar attraheras av det här. Hur möter vi det, vad har vi för counter narrative när det gäller den biten? (Personal 3, Göteborgs Stad)

Det kan också handla om mentorskap, det vill säga att stötta en individ som exempelvis överväger att resa till Syrien:

Det finns ju från Danmark till exempel. Århus-modellen som har lyfts fram i de här sammanhangen. Den är bra på många sätt och jag tycker egentligen att vi är ganska lika. Men det som de har som vi skulle kunna utveckla mer det är att man har [...] en bank av mentorer. Som har just delar av den här specialkompetensen så att säga. Så att om du nu är en ungdom som är inne i någon form av sån process, då kan jag ju, om jag nu är handläggare på något sätt här, då kan jag göra en bedömning: ja men hon skulle nog behöva den här mentorn. Då har jag den i min bank, och då kanske det är så att ni träffas tre gånger i veckan de första tre månaderna. Ni pratar om allt möjligt och ni gör allt möjligt, men hela tiden är syftet att [du] ska svänga av från den väg som du har påbörjat [...]. Och det skulle jag faktiskt kalla [för] någon form av avprogrammeringsinsats. (Personal 3, Göteborgs Stad)

Avprogrammering används alltså som ett mycket brett begrepp, som innefattar de flesta förebyggande och rehabiliterande praktiker.

Metod

Intervjuad personal i Göteborgs Stad använder sig inte av en specifik metod i arbetet mot våldsbejakande extremism i kommunen. En av de intervjuade konstaterar krasst att: "[D]et finns ju ingen så här: wow, någon sån där supermetod som ska komma och lösa allting, nej" (Personal 4, Göteborgs Stad). Nyckelorden då personalen beskriver hur de arbetar är: utbildning, samverkan och omvärldsbevakning. Att i framtiden utveckla eller ta in metoder för *avprogrammering* beskrivs i intervjuerna som nödvändigt och önskvärt, det är dock inget som finns på plats ännu i kommunen.

Utbildning ses som en grundläggande faktor i det preventiva arbetet mot våldsbejakande extremism i allmänhet och våldsbejakande islamism i synnerhet. I utbildningen som den intervjuade personalen i Göteborg håller för stadens tjänstemän, främst första linjens personal, pratar man om vad det kan finnas för tecken hos unga personer på att de har "börja[t] med riskbeteenden i radikaliserande miljöer" (Personal 3, Göteborgs Stad). Förekomsten av propagandamaterial hos individer eller att individer refererar till sådant, anses vara ett tecken. Det påpekas dock att tecknen i sig inte betyder att individen sympatiserar med en våldsbejakande organisation, men att det kan ge anledning att fokusera lite extra på den ungdomen. *Samtalskompassen*, framtagen av Nationella samordnaren, används som ett verktyg vid utbildningstillfällen. De intervjuade menar dock på att det finns mycket kunskap hos första linjens personal som snarare behöver väckas till liv än läras in som ny, då våldsbejakande extremism främst är en social fråga. Utbildningen handlar till viss del om att avdramatisera problemen och stärka medarbetarna i deras befintliga kunskap.

[...] att använda ordinarie strukturer, det är ju det att, då måste vi få de ordinarie strukturerna att förstå att det här ska hanteras på ordinarie sätt. Förstår du vad jag menar? För jag tror att det indirekt kan vara någon slags förväntan på att det ska

vara någonting annat. Att det ska vara en specialinsats eller det ska vara specialkunskaper och så vidare. Kunskapsnivån behöver definitivt höjas om vad det här är. Däremot de verktyg och de möjligheter, förordningar, lagar och allt vad vi har, de kommer ju inte ändra sig. [...] Så jag tror att det är mer ett inre arbete, att lite avdramatisera också. Det här är ett nytt fenomen, kanske, som tyvärr påverkar och drabbar allt fler ungdomar [...] [D]et jag menar [är att] att våra ordinarie system behöver vara öppna hela tiden för att det sker förändringar. Det kommer nya fenomen som vi behöver hantera [...] [J]ag tror att det är delvis ett inre arbete som behöver göras. Så att man heller inte börjar backa i sin kunskap, för man har jättemycket kunskap och erfarenhet inom exempelvis socialtjänsten. Så att det är väl egentligen det som är det viktiga, tror jag. (Personal 3, Göteborgs Stad)

Som nämnt i citatet ovan har man i Göteborgs Stad valt att fokusera på samverkan inom de ordinarie strukturerna för att hantera våldsbejakande extremism. De strukturer och lagar som nämns är *Trygg i Göteborg*, SSPF (skola, socialtjänst, polis och fritid) och i akuta lägen LVU (lag om vård av unga), förutsatt att personen är under 18 år. Man arbetar dock också med att involvera fler aktörer, bland annat från civilsamhället. Samverkan med andra kommuner anses också vara viktig, då våldsbejakande grupperingar knappast bryr sig om kommungränser:

[...] [S]en är det ju också det här med att arbeta i samverkan även med kranskommuner, eftersom många av de här miljöerna rör sig mellan olika kommuner. Då är det viktigt att vi har en gemensam tråd, där vi ser på problemen på samma sätt, och kanske kan diskutera lösningarna och utmaningarna [tillsammans]. (Personal 4, Göteborgs Stad)

Omvärldsbevakning anses som en nödvändig del av ett förebyggande arbete då svenska medier inte är huvudsaklig informationskanal för en stor del av Göteborgs medborgare. Den bild av konflikten i Syrien och Irak som förmedlas av svenska medier skiljer sig från den typ av information som presenteras av olika utländska medier, men också från den som cirkulerar på sociala medier och i propaganda.

[...] [V]i försöker hinna med någon form av omvärldsbevakning, på daglig basis helst, vad det gäller just sociala medier och utländsk media. Vi pratar ju arabiska, en del Balkan-språk, lite ryska, vi kan ta in somaliska och kurdiska när det behövs. Det gör vi för att följa frågan utifrån ett annat perspektiv också. För många av de familjerna vi pratar om, exempelvis i Angered, tar inte in sin huvudsakliga information från GP eller Västnytt och Rapport. Den kommer från helt andra håll. (Personal 3, Göteborgs Stad)

Informationen som man samlar in sprids sedan till första linjens personal, för att de ska ha en förståelse för vilka händelser och intryck som kan påverka unga individer i deras vardag. Detta ses som ett sätt att förebygga och hantera social oro. Målet med Göteborgs Stads arbete, så som det uttalas i intervjuerna, är att ingen medborgare i Göteborg ska åka till en krigszon med syfte att begå brott. Delmål i arbetet beskrivs som att öka kunskapsnivån, ge anhöriga och individer i riskzon ingångar till stöd och hjälp samt stärka samverkan mellan olika samhälleliga aktörer.

[I] någon slags mening måste ju målet vara, tänker jag, att ingen göteborgare ska åka ner till en krigszon och begå brott eller utsätta andra för brott eller bli utsatt för brott själv. Det tycker jag är den utopiska målsättningen. Men så måste vi tänka, tänker jag. Samtidigt så tror jag att man därifrån får gå ner på någon form av delmål. Jag tänker att vi kan uppnå att fler av våra professionella medarbetare är uppmärksamma och mer kunniga i den här typen av frågor [...] Sen tror jag att en viktig målsättning är att kunna ge anhöriga ingångar till att få hjälp och stöd när man behöver det. Det är en viktig bit i det hela. Och också, självklart, att unga individer som riskerar att hamna i den här typen av miljöer [ska ha en ingång till hjälp och stöd]. Det är också en viktig målsättning. Sen tycker jag vi måste inse att det inte finns en enskild aktör som äger en sån här fråga, utan det är verkligen flera aktörer. Civilsamhället har ju självklart en extremt viktig roll att fylla [...] (Personal 3, Göteborg Stad)

Sammanfattningsvis arbetar Göteborgs Stad inte efter en specifik metodologi utan använder sig av de strukturer som normalt sett behandlar sociala frågor. Utbildning av personal som arbetar inom dessa strukturer, men också av vissa civilsamhälleliga aktörer, anses vara en förutsättning för att samverkan mellan dessa strukturer ska fungera. Omvärldsbevakningen syftar främst till att första linjens personal ska få en aktuell lägesbild av vad som pågår i utländska och sociala medier. Detta för att ge dem förutsättningar att kunna identifiera olika tecken på att barn och ungdomar påverkas av globala händelser på det ena eller andra sättet. Sammantaget ska det leda till bättre samverkan, höjd kunskapsnivå samt ingångar för anhöriga och individer i riskzon att få stöd och hjälp.

Sammanfattning

Göteborg Stads syn på fenomenet att unga individer rekryteras till våldsbejakande islamistiska organisationer är att det främst är ett socialt problem som uppkommit på grund av en långt gången segregation. Segregationen leder till ökade socioekonomiska klyftor och en social immobilitet. Immobiliteten i sin tur leder till att vissa miljöer och kulturer frodas inom vissa grupper. Att man inom en del grupper inte klarar av att eller väljer att inte delta i skolundervisningen nämns som extra problematiskt. Social oro på grund av det rådande världsläget och/eller det lokala läget anses också vara en bidragande faktor till att vissa individer väljer att ansluta sig till våldsbejakande islamistiska organisationer.

Det utanförskap som segregation och social immobilitet leder till behöver dock inte vara av samhällelig karaktär – det vill säga att man till exempel bor i utanförskapsområden – utan kan också vara existentiellt och identitetsmässigt. En starkt bidragande faktor till det existentiella utanförskapet anses vara rasism och främlingsfientlighet. Att olika generationer i högre grad har olika referensramar jämfört med tidigare, i stor utsträckning beroende på sociala mediars utbredning, nämns som en annan faktor som kan pusha unga individer in i extremism. Vuxna är helt enkelt inte delaktiga i aktiviteter på de digitala plattformar och i de kulturella sammanhang som ungdomar tar del av, vilket ger kommunikationsproblem.

Intervjuad personal i Göteborgs Stad ser att både unga kvinnor och unga män reser till Syrien på grund av någon slags önskan att leva i en heterosexuell tvåsamhet. Det faktum att Daesh också ägnar sig åt slaveri – företrädesvis handel med kvinnor – nämns också som en potentiell drivkraft hos vissa manliga individer att resa. Det bör också påpekas att man ser att

kvinnliga resande ofta har en annan bakgrund än manliga resande. Unga kvinnliga resande har oftare ett "lyckat liv" i Sverige innan de reser jämfört med unga män. Länkar mellan kriminalitet och extremism beskrivs också, samt mellan psykisk ohälsa och extremism. Det påpekas dock att detta inte har undersökts i ett svenskt sammanhang ännu.

Den våldsbejakande islamismens relation till religion uppfattas inte som entydig av de intervjuade. Å ena sidan anses den salafistiska tolkningen av islam leda till att individer har större benägenhet att ansluta sig till en våldsbejakande islamistisk organisation. Å andra sidan beskrivs det sekulära samhällets brist på demokrati leda till att individer, då man uppfattar sig själv som maktlös inom de rådande strukturerna, accepterar ett våldsbejakande islamistiskt budskap.

Göteborg Stads målsättning är att ingen individ ska resa till konfliktområden med uppsåt att begå brott. Detta ska man förhindra genom utbildning av kommunens medarbetare och tjänstemän. Utbildningen syftar främst till att skapa insikt om att de ärenden som är förknippade med våldsbejakande extremism ska behandlas på samma sätt som andra sociala ärenden. Ett sätt att avdramatisera våldsbejakande extremism, som av stadens medarbetare ibland kan uppfattas som skrämmande och annorlunda, är att benämna rekryteringen *grooming*.

Samverkan är en annan nyckelfaktor som anses nödvändig för att staden ska uppnå sin målsättning. Dock skapar man inga nya strukturer, utan använder sig av de befintliga, men gör medarbetarna uppmärksamma på att våldsbejakande extremism är ett fenomen som kan finnas inom deras ansvarsområde att hantera. Man ägnar sig också åt omvärldsbevakning för att få en aktuell lägesbild av hur olika konflikter utvecklar sig i världen, eftersom de har inverkan på medborgare i staden och deras välmående. Lägesbilden sprids sedan till första linjens personal i syfte att de ska få en ökad förståelse för de reaktioner och bekymmer som kan finnas hos barn och unga i relation till globala konflikter. I framtiden kommer man i Göteborgs Stad att utveckla metoder för *avprogrammering*, det vill säga anhörigstöd, individstöd, avhopparverksamhet etcetera. Detta är dock något som man inte har hunnit göra ännu.

Fallstudie 3 – Örebro kommun

Inledning

Sommaren 2013 blev polisen i Örebro uppmärksam på, bland annat via anhöriga, att ett antal individer hade rest till Syrien och andra krigsområden. De flesta av dessa var hemmahörande i stadsdelen Vivalla. Att individer hade rest till olika konflikthärder var man medveten om sedan tidigare, dock hade det inte fått samma påverkan i lokalsamhället som det fick under hösten 2013, då anhöriga började vända sig till kommunen för att få hjälp och stöd. Sammantaget är det ett 25-tal personer som har rest från Örebro kommun till konfliktområden. Vad dessa individer har gjort på plats i konfliktområdena är dock oklart. Av de individer som har rest, är fyra kvinnor och två barn. Resterande individer är män mellan 22 och 25 år. Kvinnorna tenderar att vara något yngre än männen (Socialtjänsten Örebro 2015).

Som ett första steg i utvecklandet av ett arbete mot våldsbejakande extremism i kommunen, reste den kommunpersonal som man ansåg vara närmast inblandad i det sociala arbetet i stadsdelen till en konferens i RAN:s (*Radicalization Awareness Network*) regi. Utifrån de lärdomar man hade fått under konferensen, utvärderade man sitt befintliga förebyggande arbete och lade fram nya förslag. Personal i kommunen påpekar att problembilden såg annorlunda ut under år 2013, då fenomenet började diskuteras i kommunen. IS/Daesh var inte en organisation som diskuterades (se Socialtjänsten Örebro 2015), utan de resor som individer företog diskuterades snarare utifrån ett antagande om att individerna hade rest till Syrien för att delta i striderna mot den syriska regimen, vilket generellt inte ansågs problematiskt utan snarare hedervärt i den politiska diskursen.

Kommunen lade under hösten 2015 fram en handlingsplan mot våldsbejakande extremism. I handlingsplanen nämns kopplingen mellan kriminalitet, droger och våldsbejakande extremism. Den samordnare som anställdes av kommunen den 1 december 2015 är således samordnare både för kommunens arbete mot våldsbejakande extremism och det drogförebyggande arbetet. Samordningstjänsten ligger under kommunens säkerhetsavdelning. Handlingsplanen betonar också att arbetet mot våldsbejakande extremism ska implementeras i kommunens befintliga strukturer, och då främst det kommunala nätverk som kallas *Partnerskap Örebro*. De personer som har deltagit i våldsbejakande extremism ska enligt handlingsplanen främst hanteras av polis och säkerhetspolis (Örebro kommun 2015).

Socialtjänsten i kommunen gjorde under hösten 2015 en utredning om myndighetens ansvar och utvecklingsområden i relation till frågan om våldsbejakande extremism. Kommunen har också blivit utvald av den Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism att vara en av de fyra pilotkommuner som ska inrätta ett så kallat Kunskapshus (se Göteborgs Stad i denna rapport).

Förklaringsmodeller

Personal på Örebro kommun skiljer mellan det man kallar för första och andra vågens resande. När man talar om första vågens resande betonar man att de religiösa förtecknen för resandet var svåra att se. De ungdomar som reste då var på grund av droger och kriminalitet kända av myndigheterna sedan tidigare, och antas ha rest främst i spänningssökande syften.

De flesta av dem, i alla fall den första vågen som åkte iväg 2013 där på hösten, har inte ens upplevts som speciellt religiösa. Man har mer sett dem som problemungdomar utifrån droger och kriminalitet än utifrån islamistiskt radikaliserande. Och deras anhöriga har ju inte heller haft en aning, ingen misstanke liksom. Så att de första var väl liksom, enligt polisen då, kanske mer äventyrare. (Personal 1, Örebro kommun)

I den andra vågen tycker man då man följt individerna på sociala medier se mer religiösa förtecken. Dessutom var det först i den andra vågen med resande som hela familjer reste, vilket man tolkar som att de individerna hade ett starkare religiöst engagemang. Enligt polisen är det fler från olika religiösa organisationer, som ur en normativ synvinkel ses som mer fundamentalistiska, som har rest under en senare period. Samtidigt påpekar man från Örebro kommuns sida att religionen inte kan ses som den största drivkraften och att de allra flesta som har rest inte kan ses som särskilt religiösa.

Intervjuare: Men jag tänkte fråga dig när du liksom var runt och kollade, eller vad man ska säga, tyckte du dig kunna se att religion var såhär en stor del i det hela?

Socialtjänsten, Örebro: Jag hade ju tänkt lite så, alltså när jag började. Så jag tänkte kanske att man har det med sig hemifrån, att religionen är en stor del, lite fanatism kanske. Men nä, det tycker jag mig inte ha sett. Nu får du komma ihåg att det här är under en begränsad tid, begränsat antal personer, jag tror mer att det handlar om, i alla fall hos dem jag träffade: vilsna unga människor som söker sig en annan väg.

I alla intervjuer påpekas det dock att det är svårt, om än inte omöjligt, att profilera de som har åkt, de utgör på inget sätt en homogen grupp. Variationerna i utbildning, kriminell belastning, socioekonomisk status, drogmissbruk och religiositet är stora hos de individer som har rest från Örebro, specifikt Vivalla.

Intervjuare: ... om du vill börja med att berätta lite grann, hur tänker ni er att någon blir extrem liksom, vilka individer är det?

Personal 2, Örebro kommun: Ja ... Retoriskt, det är som man brukar säga i sådana där debattprogram: det är en jättebra fråga [...] Jag känner själv att ju mer jag har jobbat med det här, ju svårare får jag att svara på frågan. [...] [D]et är så komplext det här. Jag försöker att jobba med mina medarbetare när vi är ute och säger att: jag försöker förstå. Eller jag tror jag vet. Det är en väldigt stor skillnad i ödmjukheten hur man närmar sig det här. Det jag har sett utifrån de som har åkt är att bakgrunderna är ganska [olika]. Alltså, till en början var nog mer än femtio procent lite kända av vår områdespolis och kommunpolis. Lite små grejer, inte jättekriminellt. Men sen har det visat sig utifrån de som har radikaliserats och åkt iväg här i Örebro: i första svängen var det en färdigutbildad biokemist. Tjejen som åkte i somras, som vi fortfarande inte vet om hon lever eller är kvar i Syrien, var precis färdigutbildad socionom på Örebro universitet. Flera har tagit studentexamen, en del har inte gjort det. Det är väldigt varierat. Föräldrarna har

jobb, föräldrarna har inte jobb, föräldrarna är inte speciellt religiösa, någon är ganska religiös – vad nu det innebär? Och så vidare, så att det är jättesvårt.

Det man dock påpekar är att de flesta – förutom tjejerna – som har åkt är vuxna personer, som utifrån socialtjänstens synsätt inte har kommit från några ”utmärkande familjer”.

[D]et är ju inga 16-åriga pojkar som har åkt och försvunnit. De är ju vuxna, men de är ju ganska unga. Jag trodde ju när jag började med det här att det kanske var fundamentalistiska föräldrar eller miljöer där man gjorde det i sin familj. Men jag vet inte. Jag har ju träffat flera av de här familjerna. Alltså mammorna till de som har åkt och det är klart att jag kan inte uttala mig efter några korta möten. Men jag har även hört av andra som jag har pratat med att det inte är några speciellt utmärkande familjer. Lite småkriminalitet, i riskzonerna. Det är ju inte ovanligt. Så jag tycker att det är svårt. (Socialtjänsten, Örebro)

I alla intervjuer beskrivs problematiken som mycket komplex och svårgreppbar. Personal från Örebro kommun nämner individuella förklaringar som identitetskriser, låg framtidstro och redan befintligt utanförskap i form av exempelvis kriminalitet och drogmissbruk. Även faktorer som en vilja till spännings- och äventyrssökande nämns. Trångboddhet nämns i alla intervjuerna som en faktor som ökar risken för radikaliserings. Man påpekar dock att: ”hälften utav dem [som har rest] hade somalisk bakgrund” (Polisen, Örebro). Samtidigt påpekar man i samtliga intervjuer att det aktuella området, vilket de flesta resande kommer från, inte kan beskrivas som ”exceptionellt dåligt”. Personal från socialtjänsten resonerar som följer:

Intervjuare: Men du sa att när du träffade de här familjerna eller i alla fall då mammorna, att det inte var något utmärkande?

Socialtjänsten, Örebro: Nej, det tycker jag inte. Utifrån den situation som de lever i, i sin kultur. Jag har träffat många igenom åren som har varit ifrån den kulturen och jag kan inte se att de familjerna skulle vara speciellt utmärkande. [...] Men även om man har problem i familj med olika saker så tror jag inte att förklaringen ligger där. Det måste finnas något mer.

Intervjuare: Är det liksom utanförskapet som är det här ”nåt mer”, eller vad?

Socialtjänsten, Örebro: Kanske en kombination. Lite vilsen i livet, småkriminalitet, ingen framtidstro, inte integrerad och någon som kan erbjuda något bättre. Inte vet jag, alltså jag är ju ingen expert på det här. Man får ju passa sig så att man inte tänker att det här är något väldigt exceptionellt dåligt i Vivalla. Även om, visst det är problematiskt, det är låg måluppfyllelse i skolan och det är trångboddhet men det är inget slumområde. Det finns värre ställen att bo på.

Om förklaringsmodellerna på individnivå beskrivs som komplexa och svårgreppbara, förefaller personal från Örebro kommun se strukturella mönster i området som man anser leder till radikaliserings. Den bristande integrationen beskrivs i intervjuerna som ett stort problem som både på individnivå och strukturellt leder till en mängd olika bekymmer. Arbetslöshet, dålig måluppfyllelse i skolan och en strukturell rasism som ligger som fond till övrig problematik bidrar till segregationen.

Personal 2, Örebro kommun: [H]är har de svårt att komma in på arbetsmarknaden för att vi som svenska arbetsgivare blir lite rädda när personer inte har ett efternamn som till exempel Svensson. Man blir bortprioriterad även om man säger att det inte är så [...]

Intervjuare: Som jag förstår dig nu så det är liksom strukturell rasism ändå?

Personal 2, Örebro kommun: Ja ... Kanske. Ja.

Vuxnas passivitet och arbetslöshet anses kunna leda till att barn och ungdomar inte integreras i den svenska samhällsstrukturen. Vuxnas segregering kan alltså, enligt personal i Örebro kommun, vara en faktor till att barn och ungdomar radikaliserar:

[O]m man går upp som fjortonåring varje morgon och ska gå iväg till skolan, så ser man att mamma och pappa bara är hemma ... Ja man blir ju inte på humör.
(Personal 2, Örebro kommun)

Rasism nämns i relation till individers identitetsskapande och sökande. En smal definition av "svenskhet" anses vara en del i att individer söker gemenskap och mening i andra sammanhang, exempelvis i antidemokratiska och våldsbejakande rörelser.

Jag pratade med en somalisk kille för jättelänge sen. Han beskrev när han var på besök hos släktingar, han åkte till Somalia. När han kom dit så fanns det ju två köer, en för somalier och en för utlänningar. Så han ställde sig i somalier-kön och när han kom fram där så sa de bara: "Nä, nä, nä, nä du är ingen somalier. Det hör vi ju på dig, du pratar ju något annat liksom. Du får ställa dig i den andra kön." För han är ju svensk. Så säger han det när han kommer hem hit: "När jag är här så är jag ju inte svenne liksom, utan då är jag ju somalier. Kan du förklara för mig vem jag är?" (Polisen, Örebro)

Den bristande tilltro som finns gentemot myndigheter beskrivs som en starkt bidragande faktor till individers ställningstaganden mot det demokratiska samhällssystemet. Föreställningar om att socialtjänsten tar ifrån familjerna deras barn och att det svenska rättssystemet är korrupt leder till att familjer och individer drar sig för att söka hjälp. Misstron mot myndigheter leder också till parallella system inom vissa grupper. En oförståelse för hur den svenska rättsapparaten ser ut leder i vissa fall till att den anses orättvis och korrupt.

[...] [M]en jag tror att det sker parallella rättsskipningar här. Det vet jag att det har gjort. Jag har flera exempel på det. En misshandel en kväll till exempel, eller det händer någonting annat, och man ringer till polis. Vi kommer dit, man gör en anmälan och sen när vi några veckor senare eller någon månad senare ska hålla förhör så säger de: jamen, vi har kommit överens nu. Och då har man liksom gjort det på någon klanrättegång ungefär. Liksom att: "Min familj kompenserar din familj, min son slog ju din, så att då kompenserar jag dig." [...] [N]är vi kommer in och kör utredning då rubbar vi den där balansen. Man har kommit överens, och så

plötsligt kommer straffet och smackar på. [...] Då har vi liksom stört jämvikten.
(Polisen, Örebro)

Ur ett sådant perspektiv kan den svenska rättsprocessen uppfattas som godtycklig. Detta ökar misstron mot samhället och dess ideal, vilket leder individer till att söka alternativa vägar. Områdespolisen i Vivalla beskriver polisens trygghetsskapande arbete i särskilt utsatta områden som extra problematisk. Arbetet leder inte endast till en misstro mot myndigheten, utan också till en stigmatisering av individen, vilket ökar misstron. Man är dock tydlig med att man inte anser att myndigheterna i sig skapar radikaliserings, men att standardiserade ingripanden och en bristande närvaro kan bidra till en ökad misstro mot myndigheter och samhället i stort, vilket i sin tur leder till ett ökat utanförskap.

[...] [J]ag funderar ibland på: kan vi påskynda en radikaliserings? Ja, det kan vi. Ibland. Vi skapar det inte. Vi skapar inte oro. Vi skapar inte stenkastningar, det är inte det. Men vi kan driva på det. Vi kan vara en delaktig aktör i det. Genom att ha lite kantiga ingripanden och så. Sen ska man ju inte hålla på och fjanta runt, det är inte det jag menar. Men man måste ändå fundera, det måste finnas logik i det man gör. Så att man får med sig föräldrar och så. För annars är det lätt hänt att de bara lyssnar på sina barn, att vi bara trakasserar dem. Återigen det här är små byggstenar i att tappa tron på samhället, och början på ett utanförskap kanske, i och med att man då begår sitt första brott eller kastar sten. (Polisen, Örebro)

Ifråga om unga tjejers benägenhet att resa till konflikthärddar nämns kvinnoförtryck och hedersvåld som en orsak. Att unga kvinnor inom vissa områden också har ett begränsat livsutrymme, som leder dem till att leva stora delar av sina liv på sociala medier, anses av personal i Örebro kommun också leda till ökad benägenhet att resa.

Tjejerna däremot har sett lite annorlunda ut om man tittar på vad de har för bakgrund. De har ju varit rätt så duktiga i skolan och så. Vi har inte haft jättemånga tjejer. Det är väl en handfull ungefär som har visat intresse för att resa och någon som har lyckats komma iväg. Gemensamt för dem det är väl att de har haft ett ganska begränsat livsutrymme i form av hederskontext. Levt väldigt mycket på nätet. Jag tror att de haft dålig kontakt med sina föräldrar på det viset att föräldrarna nog vill att de ska gifta sig i en viss ålder. Och det är föräldrarna som kommer att se till vem det är man gifter sig med. Som jag uppfattar det. Då har man tagit beslutet resa istället. Då väljer jag ju själv istället, jag kan resa iväg och välja att gifta mig med någon. (Polisen, Örebro)

Den förklaringsmodell som personal i Örebro kommun använder kan sammanfattningsvis beskrivas som en modell med fokus på fallerad integration, som leder till en misstro mot myndigheter. Effekten av detta blir en framväxt av parallella samhällssystem, inom vilka ytterligare misstro mot det demokratiska samhället gror. Majoritetssamhällets oförmåga att inkludera vissa individer ses som den avgörande faktorn till att våldsbejakande grupperingar får fäste och kan existera i vissa områden. Rasism och en svårighet att accepteras som "svensk" på grund av en smal definition av begreppet anses också vara en bidragande orsak till att parallella strukturer uppkommer.

Personal från Örebro kommun understryker att det är svårt att karaktärisera de individer som har valt att resa. Man anser sig inte kunna styrka idén att individerna skulle drivas av religiösa eller ideologiska ställningstaganden, samtidigt som man dock i vissa fall anser sig ha kunnat se sådana tendenser. Hos unga män ser man resandet som ett uttryck för en äventyrlust och längtan att få tillhöra en grupp, inom vilken man är accepterad, som drivkrafter. Hos unga tjejer tycks resandet mest handla om en flykt från förtryck och våld. Resandet blir hos både unga män och kvinnor ett sätt att ta kontroll över sitt liv, något som man förmodligen inte anser sig ha i den situation som man befinner sig i, enligt personal i Örebro kommun.

Terminologi

Det förekommer inga specifika termer eller begrepp som knyter an till språkbruket kring våldsbejakande extremism i de intervjuer som har utförts med personal i Örebro kommun. Det enda begrepp som dyker upp i tre av de fyra intervjuer som har utförts är *radikalisering*. Begreppet används inte konsekvent, och de intervjuade tar till viss del avstånd från användningen av begreppet. Att vara *radikal*, påpekas det, är inte ett problem i sig, utan det är i koppling till de våldsbejakande uttrycken som radikala åsikter kan bli ett problem. Åsiktsfriheten betonas i intervjuerna.

[...] [D]et är ju helt okej att vara radikal. Alltså att tycka saker! Man får tycka att polisen är helt dum i huvudet eller att alla andra religioner är skit. Det är helt okej att tycka det, bara man inte förtrycker andra. Eller försöker att ta till våld. Det är ju där någonstans vi försöker förebygga, men det här är ju väldigt svårt [...]. (Polisen, Örebro)

Radikalisering anses också vara ett begrepp som riskerar att ”spöka”. Det skapar oro hos första linjens personal och föranleder insatser som kanske inte är nödvändiga i det individuella fallet. En av de intervjuade i Örebro kommun berättar hur hen har tagit emot samtal från första linjens personal i kommunen som oroar sig för att individer har ”radikalisats”. Dock har man efter en stunds resonering kommit fram till att beteendeförändringarna knappast kan anses ligga inom ramarna för *radikalisering*, utan lika gärna kan ha andra orsaker.

[J]amen vänta, liksom. Dra inte iväg, dra inte förhastade slutsatser. Dra det inte för långt dit liksom. För det är ju jättesvårt det här med radikalisering att säga liksom att: om en ung kille liksom slutar spela fotboll, det behöver ju inte betyda *det* [radikalisering] liksom. Det kan betyda något annat. Det betyder säkert någonting, absolut, men då kanske man ska prata om det då. Jag tycker det var nyttigt ändå att tänka tanken. För det handlar ju inte om att omvända människor. Det är ju inte det det handlar om. (Personal 1, Örebro kommun)

Uttrycket *radikalisering* kan eventuellt, enligt den intervjuade, bli en etikett som skymmer annan problematik. Användning av begreppet kan också försvåra en alternativ förståelse av fenomenet:

Intervjuare: Som jag förstår dig nu är radikaliseringsbegreppet i sig liksom, i samhället när vi pratar om radikalisering och så, att det blir nästan som en liten dimridå?

Personal 1, Örebro kommun: Alltså jag vet inte, för jag har inte jobbat så länge med det. Men jag kan vara lite rädd för det. Jag tycker ändå att man ska tänka på det och ha med det i tanken.

Det är tydligt i intervjuerna med personal i Örebro kommun att *radikalisering* inte är ett självklart begrepp med tydlig innebörd. Detta märks bland annat i hur begreppet används i samtalen om våldsbejakande islamism. Att individer talas om som *radikaliserade* ses som problematiskt i intervjuerna. Risker för en felaktig förståelse av problematiken anses öka vid en oreflekterad användning av begreppet. Personal från Örebro kommun är mycket noga med att understryka att det inte är de radikala åsikterna i sig som är problemet, utan de våldsbejakande uttrycken:

Intervjuare: Ja, är radikalisering ett begrepp som ni använder er utav eller hur ser ni på det begreppet?

Personal 2, Örebro kommun: Ja, jag tror att ... Vi kanske är lite politiskt korrekta och försöker använda våldsbejakande extremism istället, som Mona Sahlin gör. [...] [M]an måste få vara förbannad. Och man måste få vara radikal! Men det är en jävla skillnad [mellan] att vara radikal och att heja på våldsbejakande extremism [...].

Personal från Örebro kommun använder sig alltså av begreppet *radikalisering*, dock med vissa reservationer. Begreppet anses inte vara oproblematiskt. Individers radikala ställningstaganden anses inte utgöra problematiken, det är först när någon ansluter sig till en våldsbejakande grupp som det egentliga problemet uppstår. Det är den eventuella våldsanvändningen som ska motverkas. Personalen uttrycker en oro över att om individer beskrivs som *radikaliserade*, kan det hindra en kreativ förståelse och lösning av individens problem.

Metod

I Örebro kommun använder man sig inte av någon särskild metod vad det gäller arbetet mot våldsbejakande extremism. Nyckelorden då personal från Örebro kommun berättar om sitt arbete mot våldsbejakande extremism är: samverkan, utbildning och anhörigstöd. Alla intervjuade är ense om att arbetet handlar mer om generella sociala insatser och sociala investeringar än om att implementera nya metoder.

Att man i kommunen ska arbeta i redan befintliga strukturer betonas i intervjuerna. Det handlar om att uppmärksamma att våldsbejakande extremism kan vara en dimension i människors liv som behöver hanteras.

För mitt uppdrag eller det här uppdraget jag har fått mycket av det är ju att, om man ska prata om pengar och satsningar och så, så är det ju inte så att det ska

byggas upp någon ny verksamhet. Utan det ska ju in i befintliga verksamheter. Alltså in i de befintliga strukturerna då med fokus på förebyggande arbete. Vi ska in i det förebyggande arbetet som finns med fältare och fritidsgårdspersonal. Naturligtvis idrottsliv och ideella föreningar också. Där har man ju hållit på ganska länge och jobbat på den fronten. [...] Som man har sagt vid något tillfälle att, det handlar om att rikta strålkastarljuset lite på att den här frågan om extremism *finns*. (Personal 1, Örebro kommun)

Sättet att uppmärksamma och arbeta med frågor kring våldsbejakande extremism förefaller vara koncentrerat till utbildning av första linjens personal, och då främst lärare. Utbildningen verkar kretsa kring olika religiösa och ideologiska grupperingar, samt islamistisk propaganda.

Vi har mött all förskole- och skolpersonal i utbildning, just utifrån det här lilla extra om radikaliserings. Alltså [olika typer av religiösa grupper, och propaganda] sunni och shia, Dabiq. Att man ska vara medveten om att när man ser de har Anwar al-Awlaki i telefonen, som är en [ideolog]: vad betyder det? Och vad gjorde han? Så att man fick lite mer information, och att man pratar om en del uttryck. (Personal 2, Örebro)

Utbildning hänger också ihop med samordning. Från socialtjänstens sida påpekar man att det, främst för att man ska få en gemensam lägesbild, är viktigt med utbildning. Utbildning, påpekar man dock, är inte allt. Då Örebro kommun främst ser fenomenet som ett symptom på en strukturell problematik finns det ett behov av att förändra de sociala strukturer som finns i Örebro som kommun. Både polis och socialtjänst påpekar dock på att deras förmåga att påverka och förebygga fenomenet är begränsad. Socialtjänsten uttrycker det som följer:

Socialtjänsten, Örebro: [...] För jag tänker, det är ju lite svårt för oss i socialtjänsten att kunna göra så mycket åt frågan.

Intervjuare: Mm, okej. Hur tänker du då?

Socialtjänsten, Örebro: Alltså självklart får vi in en anmälan eller ansökan eller att någon hör av sig så är det klart att vi ska fånga upp den. Men det kommer ju inte vara någon stor volym på det.

Intervjuare: Nä, just det.

Socialtjänsten, Örebro: Utan det här måste ju ske liksom över hela samhället att man både tar avstånd men också inkluderar andra människor än de som är som vi. Att alla har en plats. Jag är så naiv så jag tror det. De som det har börjat gå utför för, de går ju möjligtvis att omvända. Men då måste man nog ha någon som står dem nära. Det går ju inte, eller går inte ska jag inte säga, men jag tror att det är svårt för socialtjänsten att ha enskilda samtal och lyckas omvända någon eller att hjälpa någon som inte vill. Är du yngre än arton eller tjugo år så har vi ju alltid lagstiftning att ta till, men på det stora hela, så tänker jag att det är andra krafter i samhället som måste till.

Vikten av samverkan mellan olika kommunala aktörer understryks av personal från Örebro kommun. En knypunkt för samverkan är det man kallar Partnerskap Örebro, som är uppdelat efter Örebro kommuns olika socialt utsatta stadsdelar: Vivalla, Baronbackarna, Varberga,

Oxhagen och Brickebacken. Partnerskapet arbetar med samverkan mellan de olika kommunala förvaltningarna, näringsliv och civilsamhälle. Det utvecklades år 2011 mot bakgrund av att måluppfyllelsen i skolan i Vivalla var låg. Syftet med partnerskapet idag är främst att motverka att de olika förvaltningarna arbetar i stuprör. Idag arbetar partnerskapet främst med sju prioriterade områden för att öka livskvalitén i Örebro kommuns så kallade utanförskapsområden:

- ökad måluppfyllelse i alla ämnen i årskurs 1–9
- ett attraktivt stadsdelscentrum
- arbetslösa in på arbetsmarknaden (prioritet 18–24 år)
- ett brett och utökat kultur- och idrottsutövande efter skoltid
- stärka familjerna runt de unga med utbildning och integration i det svenska samhället
- öka närvaron i förskolan
- trångboddhet (muntliga uppgifter från personal).

Partnerskapet har således inte inrättats för att arbeta mot våldsbejakande extremism specifikt, utan har fått en framträdande roll i Örebro kommuns förebyggande arbete på grund av problemets inramning; de som har rest till konflikthärdar har främst kommit från Vivalla och man ser fenomenet som i grunden skapat av sociala problem och strukturer. Kommer man till rätta med destruktiva samhällsstrukturer antas individers framtidstro och tilltro till samhället öka, vilket kommer att minska individers benägenhet att resa till konflikthärdar.

Det handlar inte bara om att kanske få bra betyg i skolan, vilket är viktigt naturligtvis som skyddsfaktor, eller att komma med i kultur- eller idrottsliv eller att få en praktikplats. Men det största är att det handlar om *belief*. Det finns inget bra svenskt ord för det. Men alltså du måste få in *belief*, alltså en tro på att: det kan gå bra för mig i livet. Jag har någon slags dröm, jag har någon slags vision. Alltså när man *inte* har *belief*, det är ju till och med så att medellivslängden kan minska med tio år om man inte riktigt tror att jag kommer att klara mig. Man har inte så stora förhoppningar, det är ingen idé jag att göra något. Det handlar mycket om *belief*. (Personal 2, Örebro)

I intervjuerna med personal i Örebro kommun betonas vikten av att arbeta med anhöriga och vuxna. Man arbetar utefter antagandet att de vuxna utgör förebilder för barn och ungdomar, och att de vuxnas integrering, sociala förmåga och välbefinnande går hand i hand med barnens och ungdomarnas:

Till exempel när elever inte klarar sig i skolan, då har vi traditionellt suttit och med socialtjänsten eller med kultur och fritid och sagt: ”Jaha, det här är ju en jobbig kille, han kanske ska vara med vaktmästaren på fredag eller på en praktikplats

kanske?”, och så har vi glömt bort mamma och pappa. För de allra flesta som har det knökigt i skolan har en mamma eller pappa som inte har jobb. Så då är ju vår arbetsmarknadsförvaltning jätteviktig. Att faktiskt nå barnen via att mamman och pappan får jobb. För att om man går upp som fjortonåring varje morgon och ska gå iväg till skolan, och så ser man att mamma och pappa bara är hemma. Ja, man blir ju inte på humör. Men om man ser att mamman och pappan får jobb och får en inkomst till familjen, man kanske har råd att unna sig något, då går det ju också lättare i skolan. (Personal 2, Örebro)

Konkreta exempel på vad som kommer att göras i Örebro kommun för att förebygga rekrytering till våldsbejakande organisationer utgörs främst av att socialtjänsten kommer att flytta ut till Vivalla och att man kommer att utöka familjecentralen. Detta för att öka myndigheternas närvaro i stadsdelen och göra dem mindre geografiskt avlägsna.

Vad det gäller samarbete med civilsamhället nämns Vivallas moské flera gånger. Det finns i flera av intervjuerna en uttryckt önskan om ett närmare samarbete med moskén. Personal från Örebro kommun problematiserar dock relationen mellan moskén och dess medlemmar. Man menar på att det är svårt att anta att alla som går till moskén skulle ha samma sympatier, samtidigt som man önskar att moskén tog tydlig ställning mot en våldsbejakande islamistisk ideologi:

Moskén är ingen homogen församling människor. Det är en ganska brokig samling människor som går till Örebro moské. Styrelsen har nog svårt att kunna prata för alla. [...] [Men] [m]an borde ta tag i det liksom så. Och ändå säga att vi fördömer det eller vi tycker illa om [det], så. Vi tänker jobba emot det. Men det saknar jag, att man vågar ta den ställningen. (Polisen, Örebro)

En annan av de intervjuade problematiserar relationen mellan majoritetssamhället och moskén. Det finns enligt den intervjuade åsikter i lokalsamhället om att det skulle vara moskén som driver unga människor att ansluta sig till våldsbejakande islamistiska organisationer. Hen påpekar dock att det är viktigt att vara saklig och reflektera över vilka krav majoritetssamhället kan ställa på moskéer som enskilda aktörer.

Men man säger ju, det finns ju många som tycker att moskén i Vivalla är en bidragande faktor till att tjugo personer har åkt från Vivalla. Sen om det är så eller inte, det måste jag då vara väldigt försiktig med, jag vågar inte gå ut och säga det. Media har ju legat på lite grann och tyckt att jag ska ha en åsikt om det. Men jag kan ju inte gå på fantasier eller rykten eller så. Jag tycker också att den här debatten är intressant. Liksom vilka krav kan vi ställa på moskéer att ta avstånd från någonting någon annan gör, som kanske inte ens har en anknytning [till den egna verksamheten]? Det enda gemensamma de har är liksom religionen. Vi begär ju liksom inte att Svenska Kyrkan tar avstånd från Breivik. (Personal 1, Örebro kommun)

Personal i Örebro problematiserar alltså moskéns eventuella roll i sammanhanget. Å ena sidan menar man på att det kan finnas interna problem i moskéns verksamhet. Det har ännu inte kommit något officiellt avståndstagande från våldsbejakande islamism från moskéns sida,

vilket man upplever som problematiskt. Å andra sidan påpekar man att det finns problem med majoritetssamhällets perceptioner av moskén, och de krav man ställer på moskén att ta avstånd från en våldsbejakande islamism som denna kanske inte har något med att göra.

Kommunens målsättningar med det arbete som har beskrivits i intervjuerna uttrycks olika i intervjuerna, men de handlar framförallt om att Örebro ska bli mer jämlikt och inkluderande samt att man vill skapa strukturer som håller över tid. Personalen uttrycker dock att det är märkbart svårt att formulera en målsättning. Man är dock enig om att det viktigaste är att arbeta för ett socialt hållbart samhälle, där alla individer har möjlighet till ett bra liv. En företrädare för socialtjänsten uttrycker det som följer:

Ja, att man kan säga att det är *ingen* som åker härifrån, det måste ju vara målbilden. Och att man också kan säga att människor har en framtid och att unga människor har en framtid som behövs. Och det är ju enklare sagt än gjort. Men det måste ju absolut vara målet. Socialtjänstens roll är ju såklart att fånga upp dem som är i riskzonen. Och då måste vi ju klara av det, och det klarar man inte själv. Då måste vi samordna med andra. Vi måste skaffa oss mer utbildning och så vidare.
(Socialtjänsten, Örebro)

Sammanfattningsvis arbetar Örebro kommun inom ramen för redan befintliga strukturer och med fokus på social hållbarhet och utveckling. Frågan om våldsbejakande extremism har lagts på som ytterligare en dimension i det befintliga sociala arbetet och uppmärksammas främst genom utbildning av första linjens personal. Både socialtjänst och polis påpekar dock att deras mandat att göra något i den här frågan är begränsat och att samverkan mellan olika förvaltningar, civilsamhälle och polis är av yttersta vikt för att ett fullgott preventivt arbete ska kunna utföras. I intervjuerna uttrycks en önskan om att arbeta tätare tillsammans med moskén i Vivalla, men det ses som svårt då det råder osäkerhet kring moskéns ställningstaganden i olika religiösa och ideologiska frågor. Vad det gäller Örebro kommuns målsättning är den främst inriktad på att skapa ett jämlikt och inkluderande samhälle samt att skapa arbetsstrukturer som håller över tid.

Sammanfattning

Örebro kommuns syn på fenomenet med unga vuxna som har rest till konflikthärddar för att ansluta sig till våldsbejakande islamistiska organisationer är att det är ett socialt och strukturellt problem. Arbetslöshet, dålig måluppfyllelse i skolan och rasism anses utgöra en grund för ett accelererande utanförskap. På grund av en bristande tilltro till myndigheter och det svenska systemet uppkommer parallella system i vissa områden. Detta gör att det är svårt att arbeta med de individer och grupper som har hamnat utanför de samhälleliga strukturerna: misstron är hög.

Personal i Örebro kommun påpekar att det inte är en homogen grupp som har valt att resa till olika konflikthärddar för att ansluta sig till våldsbejakade islamistiska organisationer. Man skiljer dock på första och andra vågens resande, då första vågens resande inte tycks ha rest på grund av religiöst engagemang, utan snarare på grund av ett redan befintligt utanförskap i form av drogmissbruk eller kriminalitet, samt äventyrslystnad. Hos den andra vågens resande tycker man sig dock ha sett religiösa tendenser, främst baserat på vad individerna lagt upp på sociala medier och att det varit familjer som rest tillsammans. Socialtjänsten påpekar att ingen

av de som har rest har varit minderårig, utan att det handlar om unga vuxna individer. Vad det gäller de unga kvinnor som har rest eller försökt att resa tenderar dessa, enligt personal i Örebro kommun, att vara något yngre. Deras val att resa beskrivs som en flykt från de tvångsäktenskap och det förtryck som finns i de parallella samhällssystemen.

För att motverka att individer ansluter sig till våldsbejakande islamistiska grupperingar satsar Örebro kommun främst på samverkan och utbildning. Samverkan ska ske inom ramen för redan befintliga strukturer, där man främst ser ett behov av att uppmärksamma att frågan finns och att den kan behöva hanteras. Hur frågan ska hanteras beror på det individuella fallet, men fokus verkar ligga på socialtjänstens olika verktyg samt sociala insatser riktade till individen och/eller dennes familj. Utbildning ges främst till första linjens personal och förefaller främst uppmärksamma och ge kunskaper om ideologisk propaganda och olika religiösa grupper. Generella sociala insatser, exempelvis att arbeta för bättre måluppfyllelse i skolan, sänka arbetslösheten i åldrarna 18–24 år och skapa en bättre integrering av familjer in i det svenska samhället, är vad det huvudsakliga preventiva arbetet består utav. En vilja att engagera fler civilsamhälleliga aktörer finns, och då främst den lokala moskén. Det finns en önskan om att moskén ska ta tydligare ställning mot en våldsbejakande islamistisk ideologi, samtidigt som man påpekar att majoritetssamhällets perceptioner av moskén som särskilt skyldig att ta avstånd är problematisk. Örebro kommuns mål med insatserna är främst att skapa ett mer inkluderande och jämlikt samhälle.

Fallstudie 4 – Nationell Stödtelefon

Inledning

I tilläggsdirektivet 2015:86 utvidgades uppdraget för den Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism (hädanefter Nationella samordnaren). Samordnaren fick i och med direktivet i uppdrag att:

... ge en etablerad frivilligorganisation, som anmäler sitt intresse, i uppdrag att genomföra en pilotverksamhet med en nationell stödtelefon dit bl.a. anhöriga, kommuner och organisationer kan vända sig för att få information, råd och stöd. (Kommittédirektiv 2015:86)

Uppdraget grundades således i avsikten av en nationell aktör till vilken oroliga anhöriga kunde vända sig för att få stöd i sin situation.

I enlighet med direktivet gavs Röda Korset uppdraget att driva en stödtelefon för anhöriga till individer som riskerar att gå med i en våldsbejakande organisation eller som redan gjort så. Telefonen öppnade den 16 november 2015. Projektet kommer att pågå till juni 2016. Stödtelefonen ägs av Röda Korset, men finansieras under projektperioden av Nationella samordnaren. Enligt Nationella samordnaren ska anhörigtelefonen verka för att ”stoppa och störa de processer i vilka personer – främst unga vuxna, riskerar att dras in i rekrytering till våldsbejakande extremism [...]” (Nationella samordnaren 2015c). Detta ska ske genom att personal på stödtelefonen ska stödja personer som blir direkt berörda av att en individ väljer att ansluta sig till en våldsbejakande extremistisk organisation. Stödtelefonen ska också, enligt Nationella samordnaren, aktivt bidra till att intervensera och förhindra rekrytering till de olika våldsbejakande miljöerna (Nationella samordnaren 2015c).

Det förberedande arbete som den Nationella samordnaren företog involverade bland annat studiebesök i Österrike. Där hämtade man inspiration till den svenska anhörigstödtelefonen från den österrikiska motsvarigheten. Den Nationella samordnaren förberedde också tre alternativ till hur ett pilotprojekt skulle kunna genomföras i Sverige (Nationella samordnaren 2015c). Utav de tre alternativen var det alternativ två, ”anhörigtelefonen initieras och placeras hos en frivilligorganisation”, som regeringen beslutade skulle genomföras (Kommittédirektiv 2015:86). Den Nationella samordnaren har också varit delaktig i rekryteringen av personal till stödtelefonen, eftersom man varit mån om att de ska uppfylla de kompetenskrav man eftersökt. Man anser att det är viktigt att personerna som bemannar telefonen har en grundläggande utbildning med fokus på samtalsstöd, som exempelvis socionom eller psykolog (Nationella samordnaren 2015c). Den Nationella samordnaren har också utbildat personalen på stödtelefonen i de sociala och psykologiska teorier som man anser viktiga för att de ska kunna utföra sitt arbete på ett fullgott sätt (Nationella samordnaren 2015c).

Tre personer arbetar med telefonen på Röda Korset. Linjen är bemannad mellan 09.00 och 15.00 på vardagar. När telefonen inte är bemannad kan meddelande lämnas till telefonsvarare, och personal ringer upp så fort som möjligt. Den personal som bemannar telefonen har god vana vid att prata med personer i utsatta situationer, men har ingen akademisk spetskompetens om våldsbejakande extremism. Samtal kan föras på engelska, arabiska och kurdiska. Den som

ringer kan vara anonym och samtalet syns inte på telefonräkningen. Stödtelefonen har ingen samverkan med polis eller säkerhetspolis, förutom om det är fara för lagbrott. Möjligheten att vara anonym gör dock att anhöriga kan, så att säga, välja huruvida de vill ange individen de ringer angående eller inte (muntliga uppgifter från Röda Korset).

Förklaringsmodeller

Då Röda Korset inte bedriver något externt arbete mot våldsbejakande extremism, har organisationen inte heller en förklaringsmodell till varför individer väljer att ansluta sig till våldsbejakande organisationer. Röda Korset arbetar dock internt med hur anställda och volontärer ska hantera och anmäla hot från våldsbejakande organisationer som motsätter sig Röda Korsets arbete.

Personal hos Nationella samordnaren säger i intervjuerna att man egentligen inte vet vilka individer som väljer att resa till Syrien.

[A]lltså vilka är de här är ungdomarna och vad är det som får dem att resa? Om detta vet vi egentligen ganska lite. Vi har enskilda exempel som vi känner till, som vi har haft kontakt med, men de är inte så många så att man kan se någon sorts profil. (Nationella samordnaren 2)

Man understryker från Nationella samordnarens sida att det finns för lite forskning på vilka individer som ansluter sig till våldsbejakande religiös extremism och varför de väljer att göra det för att man ska kunna dra säkra slutsatser om vilka de huvudsakliga drivkrafterna är. Utifrån de kontakter man har haft med berörda individer, menar man dock att man kan se tendenser; de individer som rekryteras befinner sig ofta i "marginalerna". De söker en utväg ur en livssituation som är ohållbar. Inte sällan har individerna en kriminell bakgrund eller har uppvisat andra normbrytande beteenden tidigare. Familjedynamiken beskrivs också som en faktor som kan göra individen mer mottaglig för våldsbejakande budskap.

[D]et är dels de här unga som har hoppat av skolan, som har någon form av normbrytande beteende tidigt. Som har hamnat i olika kriminella [gäng], kriminalitet eller "petty theft" eller vad man ska säga, och så vidare. Har en trasig bakgrund, många gånger, inte alltid, men många gånger. Ensamstående mamma, oftast, där föräldrarna är skilda. Och det är pojken, i de här fallen där det är pojkar, som får ta ett större ansvar, nästan bli som en ... Att han är gift med mamman liksom. Tar stort ansvar, [ett ansvar] som är som pappans. Tar ansvar för syskonen, samtidigt som han har ett kriminellt liv. (Nationella samordnaren 1)

Identitetssökande beskrivs som ytterligare en faktor som kan spela in i unga individers val att ansluta sig till våldsbejakande islamistiska organisationer.

De som åker idag, vi lever ju i en mycket egocentrerad värld. Alltså allting ska handla om individen. Individen ska uppfylla sig själva och sina mål och hela den

biten. Och det ställs jättestora krav på ungdomar idag. De ska vara framgångsrika, de ska vara snygga, de ska vara intelligenta, de ska vara coola ... Det är egentligen inget nytt, men jag tror det är mer krav idag. Och det kan man se i förhållande till psykisk ohälsa bland ungdomar, jag tror många gånger att man förbiser den aspekten. Själv mordssiffrorna bland ungdomar, självmordsförsök, självskadebeteende och allt det ökar lavinartat. Det ökar hela tiden. Och den grupp svenska ungdomar med utländsk bakgrund, eller med föräldrar som [ohörbart] eller svenska ungdomar med muslimsk bakgrund är också extra [känsliga] när det gäller identitetsfrågan. Vem är jag? Är jag svensk? Inte? Var passar jag in? Förväntningarna från samhället på dem. Diskrimineringsstrukturer. Både strukturella men också faktiska, upplevda [kränkningar], allt det där. Och de levnadsvillkor man växer upp under, de miljöerna och så vidare, allt det här påverkar självbilden, den bild man har av sin omgivning och andra. Och ofta hamnar man i en identitetskris där man inte tycker att man har en plats i samhället och då blir man en extra sårbar grupp i den här problematiken. (Nationella samordnaren 1)

De stora krav som ställs på barn och ungdomar idag samt den psykiska ohälsa som många lider av kan, enligt personal på Nationella samordnaren, ses som en förklaring till problematiken. Individer ska i hög utsträckning vara sin egen lyckas smed och förverkliga sig själva. Detta kan leda till identitetsförvirring och kris. Även strukturell diskriminering och faktiska upplevelser av sådan ligger som fond till den individuella problematiken. Uppväxtmiljöer, under vilka levnadsvillkor individer lever etcetera anses också spela in. Utanförskap ses som en faktor av flera, och man ser inte att det skulle vara någon större skillnad mellan tjejer och killar i motivation. Det påpekas dock att unga kvinnor är något mer aktiva på sociala medier och har en mer "aktivistisk" infallsvinkel.

Men är ganska aktiv i sociala medier och i olika forum för antidiskriminering. Aktivistiskt nästan. Och man fångas upp i de här forumen på nätet för att man ser [orättvisorna]. Ofta är det många tjejer i det fallet som hamnar i det. (Nationella samordnaren 1)

Religion anses inte vara en drivkraft i sig. Man framhåller att det finns individer som är religiöst motiverade, men att de som är religiöst övertygade är äldre. De ungdomar som väljer att resa har oftast en låg religiös kompetens. Den kunskap de har kommer vanligtvis från internet och "Imam Google":

Det finns en grupp, naturligtvis, som är religiöst övertygade. Som är djupt troende och som drivs av sina religiösa övertygelser. Absolut, den gruppen finns också. Men det är inte de här unga killarna och tjejerna. De har många gånger inte har en susning om vad religion är utan är självutnämnda experter genom Google. Som jag brukar säga: Imam Google. Jag har stött på allt från individer som inte ens visste vad man vände sig till när man bad, till andra som bara reciterar, rabblar upp en massa citat som man har lärt sig utantill för att bekräfta att man kan. Så, absolut. Men det är ju det, de här så kallade jihadisterna, som det ofta handlar om, det är egentligen en etikett. Skrapar man under så är motiven egentligen helt andra. Det är personliga motiv, status, spänningssökning, gruppsytryck ... Det är en samling av massa motiv. (Nationella samordnaren 1)

Nationella samordnaren ser sammanfattningsvis problematiken som ett symptom på både individuella och strukturella faktorer. Identitetskriser triggade av ökande krav på individers självförverkligande ses som en faktor som kan leda till ett ställningstagande för en våldsbejakande islamistisk organisation. Även interindividuella faktorer som familjedynamik och tidigare grupptillhörighet anses spela roll. Strukturell diskriminering ses som ytterligare en faktor som kan pusha individen att ansluta sig till våldsbejakande grupperingar. Det påpekas att de flesta ungdomar som tar ställning för en våldsbejakande islamistisk organisation har en grund förståelse av islam, och den är vanligtvis hämtad från internet. Religion ses därför inte som en grundläggande drivkraft.

Terminologi

I intervjuerna med personal hos Nationella samordnaren förekommer få termer och begrepp som är specifika för frågor som rör våldsbejakande extremism. Termen *radikalisering* förekommer i intervjuerna, men inte med någon större frekvens. Det bör dock påpekas att Nationella samordnarens promemoria om en nationell stödtelefon (2015c) utgår från *radikalisering* både som koncept och begrepp. Den personal hos Nationella samordnaren som varit med och utvecklat idéerna bakom stödtelefonen uttrycker trots det skepsis mot att använda begreppet.

Intervjuare: Kan du berätta lite för mig hur ser ni på det begreppet liksom, vad innebär radikaliserings när ni jobbar?

Nationella samordnaren 1: Vi har inte hittat på de här begreppen själva. Utan vi har fått dem tilldelade oss, utifrån säkerhetstjänstens benämningar och definitioner. Så det är utifrån det vi jobbar. Det är ingenting som vi själva har tagit fram. IS och alla de här benämningarna, det är något vi har fått. Jag själv har en del synpunkter på [begreppen].

Intervjuare: Så det är det ni har att jobba med?

Nationella samordnaren 1: Ja!

Intervjuare: Tvingas jobba med?

Nationella samordnaren 1: Ja! Det är som sagt inte vi som har definierat, utan hela direktiven och allting bygger på säkerhetstjänstens definitioner. Och det får vi omvärdera kanske så småningom.

De begrepp som den Nationella samordnaren arbetar med kommer alltså från en säkerhetspolitisk diskurs, som inte nödvändigtvis stämmer överens med samordnarens egen syn på problematiken, i alla fall inte i relation till stödtelefonen. De säkerhetspolitiska benämningarna anses skymma den egentliga problematiken, vilken är våldet.

Intervjuare: Kan du säga något om vad du upplever som problematiskt med begreppen som ni använder?

Nationella samordnaren 1: Ja, nu har man ju ändrat till Daesh. Vilket vi tyckte från början [att man skulle göra]. Och det är bra. Men det är många uttryck och

benämningar som återkommer. När man pratar om till exempel salafism, våldsalafism. Salafism är ju mycket bredare, det finns ju de som är våldsbejakande och de som inte är våldsbejakande. Radikalisering och extremism, alla de här begreppen ... Man kan vara radikal utan att vara våldsbejakande och vi pratar inte om åsiktsregistrering här. Vi har initierat en del forskning kring de här ämnena och överhuvudtaget om hela den här etiketteringsproblematiken. Alla de här benämningarna och etiketteringarna är ett problem. De skymmer själva problematiken som är våldet egentligen.

Röda Korset befattar sig inte med den säkerhetspolitiska begreppsapparaten överhuvudtaget, med hänvisning till att Röda Korset är en neutral och opartisk organisation. Dessutom, påpekar man, är det svårt att översätta till exempel våldsbejakande extremism till utomeuropeiska språk. Att Röda Korset har tackat ja till att driva projektet beror på att man anser att verksamheten passar ihop med andra stödverksamheter som organisationen driver och inte på att Röda Korset är särskilt intresserade av att bedriva arbete mot våldsbejakande extremism i sig.

[V]i har liksom ingen, och vi är inte intresserade av att ha eller skapa oss någon större kompetens kring att vara mot våldsbejakande extremism. Eller att vara mot extremism eller radikalisering. Men däremot utgår vi från våra grundprinciper, som är: opartiskhet, neutralitet och att man ska kunna vända sig till oss. Och stödtelefonen är en stödtelefon för anhöriga. Sen så finns det en följd på det som är om du är orolig som anhörig eller närstående för att någon du känner är på väg in i våldsbejakande extremism eller befinner sig i en sån grupp [så ska du kunna vända dig till oss]. Som sagt, anhörigstöd är en sak som vi jobbar med nationellt. Vi finns på förvaren, vi finns på många asylboenden, vi jobbar med häktesbesök, vi möter ändå människor som tangerar de här frågorna. Men vi lägger inga åsikter kopplat till ideologi och så utifrån hur vi som organisation jobbar. (Röda Korset)

Den säkerhetspolitiska begreppsapparaten, som den Nationella samordnaren har fått sig tilldelad i regeringsdirektiven, ses alltså inte som oproblematisk. Begreppsapparaten anses skymma den egentliga problematiken som är det våld som individer utövar, inte den ideologi de har. Röda Korset ser retoriken kring våldsbejakande extremism som problematisk, inte minst utifrån hur de som organisation förhåller sig till fenomenet.

Intervjuare: [...] [U]pplever ni det som ett problem liksom hur retoriken går kring de här frågorna?

Röda Korset: Ja. Det blir ett problem, för att det blir stödtelefonen mot *extremism* till exempel. Vilken den inte *är*. För att vi är sällan *mot* saker, vi är ganska ofta *för* saker. Vi är därmed inte *för* extremism.

Metod

I Nationella samordnarens promemoria om stödtelefonen (2015c) sägs att: ”yttersta syfte är att förebygga radikaliserade människor att begå terrorbrott såväl i Sverige som utomlands” (s.

3). Detta innebär inte att telefonens existens förebygger så kallad radikaliserings. Eventuellt förebygger stödlinjen de potentiella konsekvenserna av radikaliserings, som personal på Nationella samordnaren uttrycker det:

[D]et vi kallar prevention idag är inte riktigt prevention, utan det är damage control snarare. En prevention är i tidigt skede. Prevention eller främjande åtgärder, det handlar om skola och fritid, det handlar om anti-mobbning, läxhjälp tidigt, framförallt i de här utsatta områdena. Möjlighet till jobb och praktikplats, att ha en framtidsstro. Psykisk ohälsa, god elevhälsa, bättre koordination med fritidsaktiviteter och så vidare. Så att det är prevention, inte när det har gått snett och man försöker att damage control. Det är något annat, och idag vi är tyvärr där när man pratar om prevention. Man tittar på retrospektiv, när det redan har gått snett, hur man kunde göra annorlunda och så vidare. (Nationella samordnaren 1)

Det arbete som utförs i stödtelefonen kan alltså inte sägas vara preventivt, om man med prevention menar ett arbete i syfte att individer inte ska ansluta sig till våldsbejakande organisationer överhuvudtaget. Personal på Röda Korset påpekar det problematiska med att stödtelefonen ibland har pekats ut som något som ska förebygga våldsbejakande extremism.

[...] Så när de på Nationella samordnaren är ute och pratar så pratar ju de brett kring sitt uppdrag. Och mottagaren får ju vara rätt så skärpt, höll jag på att säga, för att inte tänka att stödtelefonen är till för allt det som de jobbar med. Stödtelefonen ligger som en del i deras förebyggande arbete för *anhöriga*. Det är det som telefonen ligger under, inte för att förebygga *extremism*. Och det blir *det*, alltså jag tänker att stödtelefonen ganska lätt hamnar under rubriken "förebygga extremism". Vilket Röda Korset aldrig skulle säga att den är. Det är inte det som står i avtalen och det är inte det den är, utan den hamnar i facket: *anhörigstödet*. Det nationella anhörigstödet som också är ett uppdrag, om än ett ganska litet, hos Nationella samordnaren. Men jag hör ju att de olika individerna hos Nationella samordnaren beskriver stödtelefonen på olika vis. Det finns säkert kollegor till mig som beskriver stödtelefonen annorlunda också. [...] Och så här är det ju alltid i verksamheter, och speciellt om det är en verksamhet som sticker ut lite, och är kopplat till ett ämne som det blåser lite kring. (Röda Korset)

Personal på Röda Korset som arbetar med stödtelefonen är alltså noga med att skilja mellan orsaken till att stödbehovet uppkommer, det vill säga extremismen, och de stödsökande. Hon påpekar att det har funnits och fortfarande finns vissa kommunikationssvårigheter och missförstånd angående telefonens syfte och vilken typ av hjälp som erbjuds.

Stödlinjen riktar sig främst till närstående till individer som är, eller riskerar att bli, indragna i våldsbejakande organisationer. Närstående innefattar allt från närmast anhöriga till representanter för skola, vård och annan omsorg som kan träffa på individerna. Personal på Nationella samordnaren beskriver ett syfte med stödtelefonen som:

Sen tror jag att det gör nytta på det sättet att det gör ideologisk nytta att det här samhället bryr sig. Det finns en möjlighet för dig att prata om din oro eller din systers son eller vad sjutton som helst. Till att man kanske kan få lite råg i ryggen, i

det här fallet religiösa argument, kanske. Att prata en del till rätta, eller så.
(Nationella samordnaren 2)

Enligt Röda Korset är dock telefonen en lotsfunktion och inget annat.

Intervjuare: [H]ar ni någon rådgivning liksom, eller hur [fungerar det]?

Röda Korset: Nej, nej. Det har vi inte. Vi har som sagt en och annan hänvisning till, där vi har lärt oss och där vi har kunnat hitta till [olika organisationer], och till viss del kanske någon av medarbetarna på telefonen har haft egen kompetens kring personer, religiösa personer som är ute och pratar i skolor och sådär. För att det kan ju ha varit en fråga från en skola: har ni någon eller vet ni någon som kan komma ut och prata om de här frågorna på en studiedag? Men som sagt Röda Korset är religiöst och politiskt obunden och skulle medarbetarna ge sig in i teologiska, religiösa rådgivningar och debatter så skulle de få smäll på fingrarna. [...] Utifrån att vi som sagt är religiöst och politiskt obundna. Vi ser människan. Sen kan människan uttrycka olika [behov], men vi tar inte ställning för eller emot, utan vi tittar snarast på: okej, vad är det som är, varför ringer du till oss, vad är det du vill, vad är din oro, vad är dina frågor, vad är ... Men vi går inte in i debatt.

De samtal som förs är stödsamtal, och de som arbetar operativt med telefonen har ingen spetskompetens specifikt om våldsbejakande extremism, utan fokus vid rekrytering av personal har legat på erfarenheten av att möta och stödja individer som befinner sig i kris. Det är således inga terapeutiska samtal som förs i telefonen, samtalen ska spegla de frågor som den som ringer har. En utgångspunkt är att personen som ringer själv har svaren, och att rådgivningen endast sker i form av vart personen kan vända sig i nästa steg för att få mer stöd och hjälp. Rådgivning sker dock aldrig gällande religion eller politik.

Det är samtalsstöd man ska ha på telefonen. De ska kunna ta ett samtal med, vem som helst utifrån en form av, det finns ju så många olika härliga metoder för samtalsstöd, men man ska kunna klara av att ta ett samtal på nästan vilket ämne som helst. Så det viktiga är inte att man har en sakkompetens eller en spetskompetens åt något håll, utan man behöver ha en god bild över det svenska samhället. Man behöver vara förankrad i demokratin. Sen skulle jag vilja säga att man behöver vara väldigt tydlig medmänniska, det är ju inte fel om man är ganska duktig på socialtjänstfrågor. [...] Man behöver ha någon form av erfarenhet av att prata kring sökande människor, man behöver ha erfarenhet av att prata med människor som är i ett rätt så pressat utsatt läge och man behöver kunna vara ganska lugn och saklig. Man behöver vara rätt street smart. [...] [F]ör det är inte terapeutiska samtal som ska genomföras på telefonen. [...] [Man behöver] inte nödvändigtvis [ha] någon slags akademisk spetskompetens kring någonting. Utan du måste vara van vid att prata med människor som befinner sig i lite taskiga lägen.
(Röda Korset)

Personerna som för samtalen har ingen specifik samtalsmetod som de arbetar efter, mycket på grund av att samtalen har mycket olika karaktär. Huruvida man borde införa en specifik samtalsmetod i arbetet kommer den utvärdering av projektet som ska utföras att ta ställning till. Från Röda Korsets sida påpekar man också att samtalen inte är kunskapsinhämtande:

Röda Korset: [M]an kan inte vara kunskapsinhämtande och stöd samtidigt. Det är två helt separata samtal. [...]

Intervjuare: Men det blir liksom inga frågor, om jag förstår dig rätt: jaha, när åkte han och varför liksom?

Röda Korset: Nä. Varför och hur såg han ut, och i vilka steg och hur lång tid. Det är inga såna samtal. Eller så kanske det är det, för att de som sitter på telefonen kan prata med folk, och kan bedöma vad som gör en människa bekväm med att prata? Vad vill personen som ringer? Och då kanske det kommer de detaljerna, men vi tar [dem] inte.

Intervjuare: Nä, det är inte som att ni skriver ner dem?

Röda Korset: Nä. Utan det som vi i sådana fall tittar vidare på sen, är ifall vi får reda på vart de befinner sig geografiskt. Då gör vi en liten notering på det. Och är det då, skulle det vara så att nu poppar det, jättemånga ringer från en viss kommun, då kanske vi ringer ett samtal till kommunala samordnaren där och säger, ja, det händer något hos er.

Röda Korset skickar inte någon dokumentation till Nationella samordnaren: "[V]i skickar ingen dokumentation till dem. Vilket inte finns med i någon form av avtal [att vi ska göra det]" (Röda Korset). Man har också valt att inte gå ut offentligt med statistik om hur många som ringer eller liknande.

Alltså vi går ju inte ut med det riktigt [hur många som ringer], för att vi inte tycker att det är viktigt. Det är inte en viktig parameter. Vi har koll på det, och vi gör en dokumentation kring det. Men det är ingenting som vi kommunicerar utan det är för det interna bruket. Det, och för att vi försöker hävda att det inte är av vikt hur många som ringer, utan att vi kan vara ett stöd för dem som ringer. Och för att det är så lätt att vända en siffra på olika sätt. Vår förhoppning är ju egentligen att det inte ska ringa så många. För att det på något vis, på ett sätt, skulle kunna indikera att det inte är så stora problem kring våldsbejakande extremism [...]. Och vi kommer säkerligen på ett eller annat vis att när det har gått längre tid och vi har ett underlag som det går att göra en analys på, så kommer en analys att göras. Men just nu gör vi ingen analys. (Röda Korset)

Röda Korset kommer dock efter den 16 juni 2016 att göra en utvärdering av verksamheten. I utvärderingen kommer man att titta på om man eventuellt behöver förtydliga metoder, utveckla externa nätverk med mera.

Då stödlinjen är en lotsfunktion är det kommunala arbetet och samordningen viktiga för att kvalitén ska kunna säkras. Stödlinjen är inte en operativ verksamhet, vilket gör att om det inte finns beredskap i individens hemkommun att hjälpa en individ, faller hela syftet med stödtelefonen.

[D]e som är våra motparter eller vad man kan säga, de som vi slussar vidare till är de kommunala samordnarna. Och kommunala samordnarna är också ett uppdrag från Nationella samordnaren och de är inte alltid helt med på vad det uppdraget

innebär. Det påverkar hur vi kan leverera ett stöd, eftersom vårt stöd egentligen tar slut i och med att man har pratat i telefonen. Det är ju inte mer operativt än så. Det vi har som verktyg är att: vill en individ tala om själv vart man kommer ifrån, eftersom man ringer anonymt, vill man tala om vart man kommer ifrån för att man vill ha ett fortsatt mer operativt stöd i sin hemkommun och att vi ska lotsa där då måste vi kunna lita på, eller vi litar på kommunen tar vidare det. För vi klipper där. Det finns inget krav på att de ska återrapportera till oss vad som händer eller så. (Röda Korset)

Stödtelefonen som metod är alltså en slags tvåstegsraket vars kvalitet är beroende av att andra aktörer agerar på den information som skickas vidare. Personal på Röda Korset påpekar att den information man fått om vem som har ansvaret för frågan i de olika kommunerna inte alltid stämmer överens med verkligheten.

[V]i har fått en lista på de kommunala samordnarna, [och den] är inte ... Det är inte alla på den listan som känner sig träffade av att de skulle vara någon form av kommunal samordnare, eller de har det på en så pass liten procent i sin tjänst att de blir lite förvånade över att vi skulle lotsa någon orolig anhörig till dem. Och då blir det ju också såhär: "Fast då ska ju inte du vara på listan, vem är det vi ska ha på listan?!" Nä, *det* vet man inte. Så det, där blir det ju den här kvalitetssäkringsdelen i det. (Röda Korset)

Röda Korsets stödtelefon för anhöriga har sammanfattningsvis först och främst en lotsfunktion. Stödtelefonen har varken ett preventivt eller ett kunskapsinhämtande syfte. Individer som ringer erbjuds samtalsstöd i stunden, och vägleds till de myndigheter i individens hemkommun som kan erbjuda ett operativt stöd, om individen så önskar. Samtalen är inte terapeutiska och följer inte någon särskild samtalsmodell eller metod. Detta på grund av att samtalen ofta har olika karaktär beroende på vem som ringer. Stödtelefonens möjligheter att erbjuda individer hjälp är beroende av kommunernas organisering kring frågan. Problem uppkommer då flera kommuner inte har någon fungerande samordningsfunktion.

Sammanfattning

Den nationella anhörigstödtelefonen är ett projekt som ägs av Röda Korset, men som under projektperioden finansieras av den Nationella samordnaren. Anledningen till att projektet startades är att Nationella samordnaren fick direktiv (Kommittédirektiv 2015:86) att ge en frivilligorganisation i uppdrag att genomföra en pilotverksamhet eftersom man hade noterat att en sådan funktion saknades.

I den Nationella samordnarens förståelse av fenomenet att individer väljer att resa till konfliktområden för att ansluta sig till våldsbejakande islamistiska organisationer ingår både individuella, interpersonella och strukturella förklaringsmodeller. Man poängterar dock att det finns för lite forskning på området för att man ska kunna säga något med säkerhet. Tidigare kriminalitet och andra normbrytande beteenden samt identitetssökande nämns i intervjuerna. Självupplevd eller strukturell diskriminering pekas ut som en annan faktor som kan pusha individer in i våldsbejakande organisationer. Religion ses inte som en drivkraft i sig av den

Nationella samordnaren. Man menar att den religiösa kunskapen hos de våldsbejakande individer som man har stött på är för låg för att man ska kunna hävda att det är religionen i sig som har drivit dem att ta till våld.

Personal på Nationella samordnaren uttrycker en skepsis mot den begreppsapparat som man har tilldelats genom regeringsdirektiven. Begreppen bygger på den säkerhetspolitiska diskursen, vilken man anser skymmer den mer påtagliga problematik som finns i frågan och som man anser är våldet. Mot bakgrund av åsiktsfriheten i Sverige, menar man att det är problematiskt att peka ut radikala ideologier som problemet i sig.

Både den Nationella samordnaren och Röda Korset påpekar att stödtelefonen inte är en verksamhet som förebygger våldsbejakande extremism. Nationella samordnaren beskriver stödtelefonen i termer av "damage control". Stödtelefonen kan eventuellt förebygga de potentiella konsekvenserna av så kallad radikaliserings, men inte förhindra den. För att hindra radikaliserings krävs andra insatser. Röda Korset understryker att stödtelefonen har i uppgift att stödja anhöriga till individer som är på väg att eller redan har anslutit sig till en våldsbejakande extremistisk organisation, inte att på något sätt förebygga eller hantera extremismen i sig. Den personal som tar emot samtal på stödtelefonen kan ge stöd i stunden och lotsa individen som ringer vidare till myndigheter som ger operativt stöd, men man ägnar sig varken åt rådgivning eller terapeutiska samtal. Samtalen är inte heller kunskapsinhämtande, det vill säga att man inte gör någon dokumentation över de berättelser som eventuellt framkommer i samtalen.

Stödtelefonen är beroende av att det kommunala arbetet mot våldsbejakande extremism fungerar, då det är till kommunerna man hänvisar de personer som ringer till stödtelefonen. Om det inte finns någon person i kommunerna med ett uppdrag att samordna arbetet mot våldsbejakande extremism, kan problem uppstå. Enligt Röda Korset är det inte ovanligt att de som på pappret är samordnare i kommunen har en vag uppdragsbeskrivning, och de ser sig inte heller alltid som kommunens samordnare i dessa frågor. Detta går ut över kvalitén på det stöd som Röda Korset kan erbjuda dem som ringer.

Fallstudie 5 – preventionsprogram i EU

Inledning

I den mediala debatten betonas det ofta att Sverige ligger långt efter övriga Europa i sitt arbete med att förebygga våldsbejakande extremism (Ranstorp 2015b; Ranstorp 2015a; Järvestad 2016; Ranstorp 2016; Lindberg 2016). Detta påpekas också i en rapport från Försvarshögskolan, *Förebyggande av våldsbejakande extremism på lokal nivå* (Ranstorp, Gustafsson och Hyllengren 2015). Det anförts i debatten olika skäl till varför Sverige ”ligger efter”, så som rädsla för att bli anklagad för att vara islamofob, naivitet, att Sverige varit relativt förskonat från terrordåd etcetera. Däremot är det låg grad av konkretion på redogörelserna för *hur* eller i vilket avseende Sverige ligger efter i det förebyggande arbetet. Det som har påtalats är att den allmänna kunskapsnivån är låg och att det saknas vetenskapligt förankrade strategier och metoder. Återigen framstår det som oklart på vilket sätt kunskapsnivån är låg (Herz 2016) eller vilka metoder som saknas. En stor förväntan har lagts på arbetet av regeringens Nationella samordnare mot våldsbejakande extremism för att förmå kommuner att anta handlingsplaner mot våldsbejakande extremism. Överhuvudtaget uppfattas kommunerna som primäraktörer i det förebyggande arbetet, vilket beror på att kommunen är huvudman för såväl skola och socialtjänst som omfattande delar av ungdomsarbetet och stödet till lokalt föreningsliv/civilsamhälle. En utblick mot övriga EU kan bidra till att skapa en förståelse för på vilket sätt Sverige skulle ”ligga efter” och kanske därmed också bidra till hur detta kan kompenseras för eller åtgärdas.

Sedan 2011 finns ett särskilt nätverk inom EU, tillsatt av kommissionen, med ansvar för att samla, sammanställa och tillgängliggöra kunskaper, metoder och forskning om att förhindra radikaliserings och våldsbejakande extremism. Nätverket benämns *Radicalisation Awareness Network* (RAN) och uppger att de som en av sina främsta resurser årligen publicerar en sammanställning av metoder ifrån de olika medlemsländerna.² I den senaste sammanställningen (RAN 2016b) finns det totalt 98 exempel på arbetssätt för att förhindra våldsbejakande extremism. Dessa är indelade i sju olika kategorier: ”Utbildning för första linjen”, ”Exitstrategier”, ”Stärka lokalsamhällen (Community engagement and empowerment)”, ”Utbildning av ungdom”, ”Familjestöd”, ”Alternativa berättelser” och ”Skapa infrastrukturer mot våldsbejakande extremism”.

Syftet med RAN anges i *Charter of principles governing the EU radicalisation awareness network* (RAN 2012, s. 1):

... to be an EU-wide umbrella network of practitioners and local actors involved in countering violent radicalisation. The RAN should pool experiences, knowledge and good practices to enhance awareness of radicalisation and communication techniques and to challenge terrorist narratives. Thus it shall contribute to develop various aspects of the EU Strategy for Combating Radicalisation and Recruitment, and shall support the policy process at the EU and Member States level.

² Vi gör ingen värdering eller kunskapsteoretisk definition av begreppet metod utan använder oss av det för att underlätta läsbarheten. Begreppet metoder används här som översättning från engelskans ”approaches and practises”. Det är viktigt att notera att flera av de metoder som vi studerat inte definieras som metoder av praktikerna själva.

I detta avseende är samlingen av metoder att betrakta som en del av ett policyarbete och även en indikator för hur preventionsarbetet bedrivs över hela EU och en möjlighet till jämförelse mellan olika medlemsländer. RAN framhåller att samlingen inte är ”en godkändstämpel”, utan syftar till att ”inspirera”. Materialet är inte underställt någon formell granskning av RAN. De olika exemplen inkluderas i samlingen efter att de diskuterats i RAN:s olika arbetsgrupper, som motsvarar de sju inriktningarna, sedan förs de vidare till en överordnad expertgrupp som kallas *Centre of excellence* för avgörande om de skall inkluderas i samlingen.

Fallstudien är rent deskriptivt genomförd och baseras på de texter som de redovisade metodernas upphovsmän författat åt RAN. Utifrån dessa texter och angivna data har metoderna kategoriserats för att kunna beskrivas utifrån generaliserbara kriterier. Detta har kompletterats med sökningar i artikeldatabaser över forskning för att finna eventuell forskning om de aktuella metoderna. Vi har undersökt a) i vilken utsträckning de olika metoderna är etablerade inom respektive länders offentliga sektorer, privata näringsliv eller icke vinstdrivande organisationer, b) hur länge de varit i bruk och vilken inriktning de har för sin prevention, c) i vilka länder de har sitt ursprung/sin praktik samt d) vilket vetenskapligt stöd som finns för dem.

Grundläggande data

Genom att betrakta ursprungsländerna för metodsamlingen kan man fastslå att arbetet har sin tyngdpunkt i tre medlemsländer: Storbritannien, Tyskland och Nederländerna. Ungefär två tredjedelar av samtliga metoder har sitt ursprung i något av dessa länder.

Storbritannien	32
Tyskland	21
Holland	10
Danmark	5
Ungern	4
Österrike	4
Italien	3
Belgien	2
Finland	2
Irland	2
Slovakien	2
Tjeckien	2
Estland	1
Frankrike	1

Kroatien	1
Norge	1
Polen	1
Schweiz	1
Slovenien	1
Spanien	1
Sverige	1

Det går inte att dra några entydiga slutsatser av detta avseende om dessa tre länder är mer framgångsrika i sitt preventionsarbete än andra, om de har större utmaningar från våldsutövande extremistmiljöer eller om resurstilldelningen för metodutveckling har varit större. Det skulle kräva en särskild studie att besvara dessa frågor utförligt. Däremot finns det anledning att peka på sambandet mellan lokala/nationella policybeslut och framväxten av metoder. Storbritannien har sedan år 2000 haft en nationell strategi mot terrorism/extremism/radikalisering (House of Commons 2010) vilken bland annat påverkat policydokument och tilldelning av medel för att utveckla metoder.

Det finns anledning att anta att varje enskilt medlemslands lagstiftningar, styrdokument för offentliga verksamhet och etablerade sociala praktiker inom skola, socialtjänst, polisväsende och så vidare starkt präglar de metoder som utvecklas i varje land/region. Vi tittade därför på i vilken utsträckning metoderna skapats inom ramen för offentliga system eller inom ramen för civilsamhällets olika delar som frivilligorganisationer, intresseorganisationer eller privata företag. Vi skiljer i denna tabell endast mellan offentliga institutioner och civilsamhällets organisationer. De sistnämnda omtalas ofta som Non-governmental organisations eller i kortform NGO:s.

NGO	70
Offentlig	24
Övrig/oklart	4

Det är en tydlig dominans av NGO:s bland dem som finns representerade i samlingen. De initiativ/metoder som drivs i offentlig regi är nästan alla kopplade till polisiär verksamhet. Ingen av metoderna har sitt ägarskap/ursprung inom respektive lands skolsystem eller socialtjänst. Metoderna kan förvisso vara avsedda för undervisningsväsendet eller socialtjänsten men är skapade av organisationer och aktörer från civilsamhället.

De olika programmen och metoderna riktar sitt fokus mot flera olika syften/inriktningar. Det är vanligt att program har mer än en inriktning. Vi har betraktat programmen efter huvudsakligt angiven inriktning.

Högerextremism	17
----------------	----

Radikalisering	17
Våld som utförs i islams namn och problematik med krigsresande till terrorgrupper	15
Adapterade program	15
Terrorism	7
Extremism	6
Offer för terror	6
Demokrati/tolerans	5
Integration	5
Minoriteters rättigheter	3
Ensamvargar	1
Social oro	1

Gränsdragningen mellan inriktningarna är ofta svår att göra, men vi har utgått från hur utövarna själva benämner sitt syfte. För att skapa någon struktur i hur inriktningarna uppstått valde vi att titta på hur länge de olika metoderna varit i bruk. Medianåldern för de 98 metoderna är 5,5 år, men den blir betydligt kortare om metoderna kring högerextremism räknas bort, då de är de äldsta. På det hela taget är metoderna att betrakta som nya, endast tio av dem fanns före år 2000. Vi kan konstatera att ju längre en verksamhet varit verksam, desto tydligare uttrycker man sitt syfte/sin inriktning. Likaså verkar också det omvända gälla: utövare av metoder som existerat under kortare tid tenderar att beskriva sitt arbete mot radikaliserings och extremism i mer allmänna ordalag. Att metoder som är inriktade mot radikaliserings framförallt återfinns bland nyligen skapade metoder förefaller naturligt givet att inriktningen kring att motverka radikaliserings är en relativt samtida företeelse. I synnerhet i jämförelse med det arbete som traditionellt omgärdat det förebyggande arbetet mot högerextremism. De metoder som beskrivs som ”adaptiva” avser verksamheter som bedrivits kring andra fenomen, till exempel mobbning, utvecklande av lärares pedagogiska förmåga, program för aggressions- och impulskontroll etcetera, som kommit att anpassas för RAN:s uppdragsområde. Det är alltså metoder som utvecklats av andra skäl och i en annan kontext, men där respektive organisation själv bedömt att deras metod är överförbar till detta område, och då främst kring arbete mot radikaliserings eller extremism i allmänhet. En liknande utveckling kan i viss mån också sägas ha ägt rum i program som har sitt ursprung i att till exempel motverka högerextremism, men som senare kommit att utvecklas bredare med inriktning mot extremism eller radikaliserings. De äldsta programmen som är inriktade mot radikaliserings, extremism eller våld i islams namn är i de flesta fall brittiska, vilket stärker kopplingen mellan Storbritanniens tidiga och tydligt inriktade nationella policy mot våldsbejakande extremism. Det finns inga metoder alls som är primärt inriktade mot våldsbejakande vänsterextremism.

Vidare har vi även undersökt vad det är för målgrupp som programmen riktar sig mot och vad för slags resurser som utvecklats och tillgängliggörs för dem.

Träna första linjen ³	46
Elever/Ungdomar	37
Riskpersoner	20
Familjer	16
Beslutsfattare/Policy	16
Utbildningar för civilsamhället	14
Offer för terror	8
Allmänheten	7

Kortare seminarier (1–3 dagar)	28
Filmer/online/multimedia/kultur	26
Oklart	20
Manualer/"metod"/guideline	17
Långa insatser (minst 3 mån.)/terapi/individuella stöd	10
Skapa permanenta nätverk	6

De olika metoderna har ofta flera målgrupper och flera olika resurser att tillgängliggöra, men som framgår är det en övervikt av insatser som syftar till att nå ut till dem som arbetar med "ungdomar, riskpersoner, elever etc." och "resurser" som är tämligen korta, som seminarier, eller instruktiva och konkreta material, likt manualer, filmer eller guidelines. Det är endast 10 av metoderna som syftar till längre insatser, och dessa riktar sig mot den yttersta målgruppen "individer i riskzon". Det är också dessa som ger upphov till olika former av nätverk. De långvariga insatserna är primärt verksamheter som rör exitstrategier. Vissa förebyggande insatser ger upphov till nätverk, till exempel det danska SSP-systemet (Skola, socialtjänst och polis) som är en långvarig verksamhet för att motverka ungdomsbrottslighet (SOU 2003:099). De korta insatserna med olika former av seminarier för den så kallade första linjen drivs i huvudsak av NGO:s. Det är de kortvariga insatserna som dominerar samlingen, och genom att man avser nå målgruppen indirekt, är det svårt att se någon generaliserbarhet i dessa metoder. I de något äldre metoderna och de mer långvariga lyfter man in angränsade problem som ungdomskriminalitet, droger eller olika former av social oro.

Vi valde avslutningsvis att undersöka vad det finns för vetenskapligt stöd eller utvärderingar av metoderna i RAN:s samling.

Egna utvärderingar	42
Inga utvärderingar	18

³ Lärare, socialarbetare, ungdomsarbetare, vårdpersonal, personal inom kriminalvård etcetera.

Angett forskning	13
Ej angivit/oklart	12
Revisionsbyrå eller motsvarande	8
Deltagarutvärdering	5

För omkring hälften av de presenterade metoderna har man gjort egna utvärderingar eller baserar sina utvärderingar på deltagarutvärderingar. En femtedel utvärderar inte alls, medan endast 13 har angett någon koppling till forskning. Vi undersökte vad slags forskning som dessa 13 metoder gett upphov till.

Ej funnit publikationer	4
Oberoende forskning och publicering	2
Forskning utanför lärosäte	2
Oklart vad som avses	1
Forskning med personal från projektet	1
Forskning av icke disputerade	1
Ännu ej publicerad forskning	1
Doktorsavhandling	1

Av dessa 13 metoder för vilka man uppgivit att man har forskningsstöd är det endast tre som bygger på forskning som med enkelhet kan återfinnas i artikeldatabaser över forskning. Det betyder inte att de andra exemplen inte har forskare knutna till sig. Tvärtom, i ett fall är resultatet på väg att publiceras senare i år, i två andra fall finns det forskning som bedrivits utanför lärosäten, men som enkelt går att finna och granska (varav det ena rör forskning om gatuvåld i Helsingfors). Ytterligare en metod hade utvärderats vetenskapligt, men där hade forskningen bedrivits av samma personer som utför verksamheten och därför kan den svårligen bedömas som oberoende.

Sammanfattning

Arbetet för att motverka extremism genom de metoder som RAN har samlat ihop är en förhållandevis ny verksamhet, som har sitt ursprung dels i arbetet mot högerextremism, dels i andra typer av socialpedagogiska arbetsformer. De redovisade metoderna domineras till största delen av brittiska, tyska och holländska exempel, och det finns anledning att anta att detta är kopplat till övergripande tidiga policydokument i dessa länder och att ekonomiska resurser har ställts till förfogande. Metoderna, med undantag av de polisära, har till största delen utvecklats utanför ordinarie skolsystem eller socialtjänst och är i majoriteten av fallen drivna av olika NGO:s. Endast ett fåtal av metoderna har gett upphov till långsiktiga insatser mot individer i ”riskzon” eller permanenta nätverk. Företrädelsevis domineras metoderna av korta utbildningsinsatser eller distribuerande av filmer, handböcker eller internetbaserat material riktade mot yrkesgrupper som skall möta ungdomar, elever eller individer i riskzon. Det finns svagt eller obefintligt vetenskapligt stöd för merparten av metoderna och få av dem är inriktade mot långvariga förebyggande insatser eller mot omfattande kompetensutveckling av nyckelpersonal. Endast inom de fåtaliga långsiktiga, långvariga och nätverksbaserade insatserna görs kopplingar mellan så kallad radikaliserings och angränsade problem så som drogmissbruk och ungdomskriminalitet. Avslutningsvis kan vi konstatera att i den mån det

finns vetenskapligt stöd, finns det i huvudsak hos verksamheter som funnits under lång tid och som inbegriper omfattande insatser. Dessa är också genomgående mer komplexa i sina analyser av orsakssamband bakom extremism. Det har, genom arbetet med att förebygga extremism och radikaliserings, bildats en ny arena för frivilligorganisationer att anpassa sina befintliga program, men det är samtidigt svårt att se hur metoder mot exempelvis mobbning och bristande impulskontroll ska kunna utveckla vetenskapligt stöd för att dessa metoder går att använda även mot extremism eller radikaliserings och terrorism. Det finns flera program som är inriktade mot att förhindra rekrytering till grupper som utför våld i islams namn vilka förefaller lovande men som naturligt nog, givet hur relativt kort tid detta arbete bedrivits, kommer att behöva mer tid för att det skall bli möjligt att forska om dem.

Utifrån denna korta analys är det uppenbart svårt att tala om att Sverige inom detta fält skulle ligga långt efter övriga EU. Storbritannien har betydligt fler metoder riktade mot terrorism i islams namn vilket, som tidigare påpekats, hör ihop med det tidiga utvecklandet av policydokument för detta ämnesområde. Tyskland är också ganska långt framme i den meningen att de har många metoder representerade, men detta beror dels på en lång tradition av att arbeta mot högerextremism, dels på att det är EU:s folkrikaste land. Möjligtvis finns också en koppling till landets tidigare utsatthet för vänsterextrem terror, men det går inte att belägga med denna samling. Det pågår i flera av medlemsländerna utvecklingsarbete för att forma strategier och metoder för att motverka att unga människor ansluter sig till terrorgrupper. Därför finns det anledning att anta att RAN:s samling kommer att se mycket annorlunda ut om några år.

Analys

Syftet med denna skrift är att ge en fördjupad och nyanserad bild av det utvecklingsarbete som pågår i Sverige för att motverka rekrytering av unga människor till organisationer och rörelser som utövar våld och terror i islams namn. Vi har valt att arbeta med fyra mer ingående fallstudier av centrala aktörer på detta fält. Genom att intervjua flera av de professionella aktörer som på en mer övergripande nivå arbetar med frågorna, har vi en möjlighet att få en lägesbild av hur diskussioner förs om alltifrån grundläggande orsaker till ”problemet” till de metoder man arbetar med för att tackla det. Vi är medvetna om att det vi studerar i allra högsta grad är ett praktikerfält i rörelse. Tanken har också varit att sätta in dessa svenska fallstudier i ett större sammanhang, inte minst genom att göra en jämförande studie med de metoder som sammanställts inom det internationella RAN-nätverket. Vi vill betona att detta inte är en utvärdering, utan mer ett försök att studera hur man i Sverige försöker formera sig kring frågor som rör en ny internationell situation, med nya hotbilder och utmaningar för det demokratiska samhället.

Vi har valt att fokusera på följande frågeställningar:

- Hur resonerar aktörerna i de fyra fallstudierna kring orsaker till att unga rekryteras till organisationer och rörelser som utövar våld och terror i islams namn?
- Hur ser aktörerna på och hur resonerar de kring centrala begrepp inom detta område?
- Hur ser aktörerna på metodutveckling och vilka metoder används för närvarande i arbetet med att motverka att unga rekryteras till organisationer och rörelser som utövar våld och terror i islams namn?
- Vilka metoder och verksamheter har utvecklats inom EU för att förhindra rekrytering till våldsbejakande extremism, och vilka inriktningar, målgrupper och syften och vilket vetenskapligt stöd finns för dessa?

Tanken med att se närmare på just dessa områden är att det finns ett slags teoretisk logik i att följa ledet från att man analyserar orsaker till en viss utveckling, till att man formulerar begrepp för att analysera denna utveckling och utvecklar metoder för att arbeta med det man identifierar som ”problemet”. I realiteten är förstås denna logik ofta en efterkonstruktion, men förr eller senare behöver aktörer på detta praktikerfält formera sig kring hur man ser på rekryteringen av Sveriges unga till organisationer och rörelser som på många sätt ifrågasätter fundamentet för samhällsbyggandet. Vi kommer nu först att summera och diskutera kring de tre första frågeställningar vi valt ut för närmare analys och sedan dra vissa slutsatser av vårt arbete. I slutordet fokuserar vi sedan den fjärde frågeställningen, som är kopplad till fallstudien av RAN.

Multikausalitetens dilemma

Det finns i mångt och mycket en samstämmighet i hur de fyra aktörerna ser på orsaker till det aktuella läget med rekrytering av unga till krigsdrabbade områden och eventuellt till terrorism. Den tyngsta förklaringsgrunden söks av samtliga i en samhällsanalys som präglas av beskrivningar av segregation, utanförskap, rasism och i förlängningen av detta ett existentiellt orostillstånd. Utöver samhällsanalysen lyfter man också fram en individuell

sårbarhet, spänningssökande och identitetsförvirring. I vissa fall kopplas samhälls- och individanalysen samman, men i stort verkar det mer handla om att tillämpa ett multikausalt perspektiv, det vill säga man radar upp ett antal ”orsaker”, utan att se på hur dessa hänger samman i en mer övergripande analys. När man läser litteraturen på detta område är detta också ett synsätt som verkar vara dominerande. Snarare än att försöka utveckla en mer sammanhängande analys av hur samhälls- och individnivån är relaterade till varandra och hierarkiskt ordnade, ser man på varje orsaksfaktor som en separat entitet.

Gemensamt för samtliga aktörer som intervjuats är också att de ser kopplingar mellan en viss typ av maskulinitet och en viss typ av agerande. Maskulinitetsnormer ses som en del i att vissa unga män söker spänning och är beredda att resa till krigshärdar. I stort ses alltså detta som ett problem som rör unga män och som dessutom rör en viss typ av maskulinitet. Att en del unga kvinnor också reser ses delvis i ett annat ljus. Här handlar det enligt våra informanter mer om familjeskäl eller kärlek till en man. I stort är analyserna av genusrelaterade faktorer spekulerande och relativt sökande till sin karaktär. Det saknas också studier på detta område av genusrelaterade faktorer och mönster.

Betydelsen av religion som förklaringsgrund behandlas på lite olika sätt av de olika aktörerna. Fryshuset undviker att se religion som en faktor som påverkar unga människors beslut och handlingar. Detta verkar i grunden handla om pragmatiska överväganden. Genom att undvika att tala om religionens betydelse och istället fokusera på andra faktorer, ser man också en väg till att skapa tillit och samarbetsmöjligheter med anhöriga och andra centrala aktörer i ungdomarnas närmiljö. Aktörerna verkar överhuvudtaget vilja undvika att tillmäta religionen en alltför stor betydelse i detta sammanhang. Här väger andra faktorer tyngre, och framför allt pekar aktörernas samhällsanalys på att man förlägger en hel del av grunderna till ”problemet” till det ojämlika och segregerade samhälle som i förlängningen genererar en social oro och ett existentiellt utanförskap.

Även om det finns vissa skillnader mellan hur de olika aktörerna förhåller sig till krigsresandets orsaker, menar vi att den grundläggande analysen präglas dels av en relativt kritisk samhällsanalys, dels av att man tillämpar ett multikausalt tänkande kring orsaker. Det multikausala tänkandet tar sig i flera fall uttryck som liknar de ”checklistor” eller varningstecken på radikalisering som producerats i olika strategier mot våldsbejakande extremism och som också återfinns hos den Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism i Sverige och återkommer i flera kommunala handlingsplaner (Mattsson och Johansson kommande publicering 2017). Detta innebär att aktörer som vi intervjuat nämner flera av de faktorer som ofta finns med i dessa listor, men utan att redogöra för hur de olika faktorerna påverkar varandra. Det finns därvid anledning att anta att en del av utsagorna är influerade av dessa listor som sällan förklarar hur olika riskfaktorer förhåller sig till varandra, utan blir ganska löst utkastade pusselbitar.

Begrepp i rörelse

Det är intressant att notera den stora osäkerhet som råder vad gäller användningen av och meningsfullheten i den begreppsapparat som skapats kring ämnet. Fryshuset till exempel använder begreppet *krigsresande*, för att på så sätt inte skilja olika former av krigsresor från varandra. De är även skeptiska till begreppet *radikalisering*, men använder *radikaliserade* och *våldsbejakande miljöer*. Samtidigt talar man om betydelsen av *våldskapital*, det vill säga att individer med denna form av kapital får en hög status och en snabbare väg in till vissa miljöer. Här rör man sig med en blandning av termer och begrepp, som både pekar mot

miljöers betydelse och individens egenskaper, val och beslut. Begreppsapparaten verkar i stort handla om att begripliggöra individers val och att skapa en förståelse för hur framförallt unga män lockas till krigsresor, våldsbejakande miljöer och våld.

Göteborgs Stad fokuserar hellre på *grooming* och offerskapandet än *radikalisering*, det vill säga man tar även här sin utgångspunkt i ett mer socialpedagogiskt närmande till problematiken. Tanken är att det rör sig om unga vilsna människor, som behöver vägledning och stöd. Även i Örebro är man kritisk till begreppet *radikalisering* och fokuserar hellre på våldet och dess orsaker. I Göteborg och Örebro, som ju båda är kommunala aktörer, lyfter man fram en större bild av unga kriminella på glid och behovet av att förstå den existentiella oro och det utanförskap som driver unga att resa till krigshärdar. Detta stämmer också väl överens med hur man ser på metoder och handlingsplaner, som vi snart återkommer till. Röda Korset sticker ut lite. Även här är man kritisk till att tala om *radikalisering*. Framförallt handlar det dock här om att man är orolig för att hamna i en säkerhetspolitisk position och vill förhindra att man som organisation komprometteras av en sådan diskurs. Detta skulle ha negativ påverkan på det arbete man bedriver med att bygga upp ett förtroende med de människor som vänder sig till deras stödtelefon.

Det framkommer tydligt att det finns en osäkerhet kring begreppsanvändningen på detta fält. Begreppet *radikalisering* intar förstås en nyckelposition. Oavsett vad man tycker och tänker om detta begrepp är det nödvändigt att förhålla sig till det. Överlag är de fyra aktörerna kritiska till begreppet. Detta handlar till stor del om att begreppet tenderar att snarare skapa klyftor mellan aktörerna och de som är deras målgrupp, än att skapa förtroende och en god arbetssituation. Framförallt är problemet begreppets starka koppling till ett säkerhetspolitiskt perspektiv och till andra typer av åtgärder än de som aktörerna arbetar med.

Metoder och handlingsplaner

De olika aktörerna skiljer sig åt vad gäller organisation, omfattning och huvudmän. De två kommunala aktörerna – Göteborgs Stad och Örebro kommun – grundar sitt arbete i den vanliga kommunala linjeorganisationen och i de generella handlingsplaner och metoder som tillämpas i deras kommuner. Här handlar det om regelrätt verksamhet kring utbildning, samverkan, omvärldsanalys och anhörigstöd. I båda kommunerna finns det handlingsplaner för att motverka segregation och utanförskap. På så sätt har man under lång tid arbetat fram mer generella handlingsplaner för det arbete som ska möta upp den samhällsanalys vi tidigare diskuterat. Däremot har man ännu inte utvecklat mer specifika metoder eller förhållningssätt för att möta den problematik som är i fokus för denna rapport. I Göteborg talar man om att utveckla någon form av rehabiliterande verksamhet, medan man i Örebro funderar kring hur man kan upprätta ett starkare samarbete med det muslimska samfundet.

Fryshuset har länge arbetat med exitprocesser, och då framförallt med högerextrema män som valt att hoppa av rörelsen. De metoder som utvecklats – som bland annat handlar om att arbeta med förebilder, mentorskap och återanpassning till samhället – förs här direkt över till arbetet med unga som rekryteras till islamistiska rörelser och sammanhang. Tanken med *Credible Messengers* är att de själva ska ha en bakgrund i samma miljöer som de unga de ska arbeta med, och de ska även ha erfarenheter av att ha rekryterats till kriminella, högerextrema eller, som i detta fall, så kallade islamistiska miljöer. Den interpersonella relationen är central för Fryshusets metodik och man använder sig delvis av Motivating interviews (MI), som är en strukturerad samtalsmetod. Röda Korsets verksamhet består uteslutande av en stödtelefon. Personalen har god erfarenhet av att prata med människor i utsatta situationer och i behov av

stöd. Man arbetar dock inte med någon specifik samtalsmetod. I fokus här är lotsfunktionen, som handlar om att man kan ge stöd och sedan framförallt vägleda människor i vart de ska vända sig i sina hemkommuner. Här upplever man dock att förståelsen av funktionen med och ansvaret för den nationella stödtelefonen skiljer sig mellan Röda Korset, Nationella samordnaren och de kommunala samordnarna. Skillnaden mellan dessa uppges understundom vara betydande. Detta ger upphov till bristande transparens och förutsägbarhet.

De verksamheter vi studerat befinner sig i början av sitt arbete med dessa frågor. I kommunerna satsar man mycket på utbildning av personal. Däremot finns det få spår av någon mer specifik metodutveckling på detta område. Fryshuset arbetar vidare med sin redan utarbetade metodarsenal, som i mångt och mycket bygger på mentorskap och återanpassning. Röda Korsets insatser handlar om att skapa en brygga mellan stödtelefonen och kommunernas arbete med dessa frågor. Här verkar det återstå en del att göra med att skapa bra kanaler mellan aktörerna och framförallt att säkerställa att det finns kompetent ansvarig personal på kommunerna som kan hantera de frågor och det behov av stöd som identifieras av Röda Korsets personal.

Slutord

Vi har i vår rapport pekat på en rad omständigheter som gör att det är viktigt att inse att det tar tid att utveckla ett *långsiktigt* förebyggande arbete för att förhindra att unga människor ansluter sig till miljöer eller organisationer som utövar våld i islams namn. Men vi har också visat att det pågår väl reflekterade ansträngningar hos de fyra verksamheter vi studerat. Det finns anledning att påpeka att dessa ansträngningar försvåras av den mediala debatten som kolliderar med det förebyggande arbetets mer socialpedagogiskt inriktade diskurs (Herz 2016). I en holländsk studie av orsaker till radikaliserings framkom ett genomgående mönster av hur de individer som ”gått hela vägen” också hade en gemensam erfarenhet av att ha blivit ”inträngda i ett hörn” (van San, Sieckelinck och de Winter 2013). Detta ledde i sin tur till att de isolerade sig alltmer, attraherades av nätbaserade extremistmiljöer och till slut var helt avskärmade från människor med andra ståndpunkter än de egna.

Det kommer alltid att finnas en gråzon där det inte går att dra en skarp gräns mellan säkerhetspolitiska och socialpolitiska utgångspunkter och ansvarsområden. Samhället måste ytterst skydda sig från terrorister som vill skada samhället och dess invånare – i slutändan, om så krävs, med våld. Samhället har också en skyldighet att skydda sårbara individer från att bli en del av extrema miljöer, där de kommer att skada sig själva och i förlängningen också andra människor och samhället. I det första perspektivet är det samhället som skyddar sig från farliga individer och grupper och i det andra perspektivet är det samhället som hjälper till att skydda sårbara individer för deras egen skull. Det är gråzonen däremellan vi uppfattar att informanterna i vår studie, med en viss oro för att de skall missförstås och misslyckas med sitt uppdrag, talar om. Det som i ena änden av gråzonen uppfattas som kraftfullt och resolut agerande kan i den andra änden bli ett kontraproduktivt ”inträngande i hörn”. En av informanterna i den ovan refererade holländska studien får frågan om vilka det var som rekryterade honom till våldsbejakande islamism och han svarade med att namnge ett antal välkända holländska journalister. Hans utsaga går inte att ta för given och kan absolut inte betraktas som allmängiltig, men det är ett exempel på hur radikaliserings inte enbart är en process som skapas genom processer inom extremistmiljöer utan också är relaterade till hur det övriga samhället talar om dessa miljöer. Därför påminner den oss om behovet av att närma oss gråzonen från båda håll och med eftertanke och tillförsikt. Ett uttryck som ”radikaliserings” går fort och relativt problemfritt att använda i den allmänna debatten eller när man talar om människor som utfört politiskt motiverade våldsdåd. I denna rapport kan vi visa på vilket komplicerat begrepp detta i själva verket är och vilka svårigheter som uppstår i konkret förebyggande arbete när man skall relatera till radikaliserings som om det vore en singular process.

Vi har också i denna rapport visat att talet om att Sverige ligger långt efter övriga Europa inte självklart stämmer med verkligheten. Det beror naturligtvis på vad som avses med att ”ligga efter” och vilka vi skulle ligga efter. EU-kommissionen har genom inrättandet av *Radicalisation Awareness Network* (RAN) tagit ett övergripande ansvar för frågor om förebyggande av radikaliserings. Deras rapporter och material torde vara en bra referensram för att bedöma utvecklingen i Sverige och jämföra den med övriga Europa. Vi kan konstatera att EU som helhet, medlemsland för medlemsland, tycks ha påbörjat arbetet med att förebygga rekrytering till miljöer som utövar våld i islams namn tämligen nyligen. Sverige fick sin första nationella strategi mot våldsbejakande extremism 2011 (Regeringens skrivelse 2011/12:44) och flertalet av de metoder som RAN presenterar är tillkomna efter 2010. Det är också viktigt att notera att en överväldigande majoritet av de metoder som ingår i RAN:s metodsamling är skapade av frivilligorganisationer med stöd av relativt kortsiktiga projektbidrag. Inom sektorerna skola och socialtjänst presenterar RAN inte en enda metod

som är skapad inom medlemsländernas ordinarie förvaltningar, utan samtliga är skapade av civilsamhället. Det är självklart att samverkan mellan civilsamhälle och myndigheter är viktig, men den nästintill totala frånvaron av metoder i RAN:s samling skapade av och för myndigheter, med undantag av polismyndigheter, visar på svårigheten att utveckla förebyggande arbete inom ramen för samhällets ordinarie välfärdsstrukturer. I den meningen är exemplet med Göteborg och Örebro intressanta eftersom offentliga förvaltningar här tar ett ansvar för långsiktigt uppbyggande av kompetens.

Vidare kan man peka på att det finns ett påfallande svagt vetenskapligt stöd för RAN:s presenterade metoder. Detta är i sig inte att förundras över då flertalet av dem är nya och grundar sig i kortsiktigt finansierade projekt. Men just avsaknaden av vetenskapligt stöd, eller snarare forskning om framgångsfaktorer i förebyggande arbete, bidrar till ytterligare svårigheter att trovärdigt föra över metoder eller erfarenheter från ett sammanhang till ett annat. De flesta metoder som RAN presenterar är korta fortbildningsinsatser för lärare, social- och ungdomsarbetare, och detta kan endast i mycket begränsad utsträckning bidra till en långsiktig kompetensutveckling i de kommuner i Sverige som har den ambitionen. Dessa korta fortbildningsinsatser framkommer också i våra övriga fallstudier, och återigen är det svårt att se hur enskilda fortbildningsdagar skall kunna bidra till uppbyggandet av verklig förmåga att motverka rekrytering till dessa miljöer. Avslutningsvis, i RAN:s metodsamling betraktas radikalisering som ett individualiserat problem, medan flera av informanterna i vår studie talar om svårigheten att närma sig problemet utifrån dess strukturella bakgrund och karaktär (Mattsson, Hammarén och Odenbring, kommande publicering 2016). RAN påtalar själva, i ett dokument om orsakerna till radikalisering, att dessa processer är kopplade till marginalisering, segregation och diskriminering (Radicalisation Awareness Network 2016a). Även om man gör kopplingen indirekt genom att hänvisa till sambandet mellan radikalisering och brottslighet samt hur kriminalitet i sin tur är kopplad till underliggande strukturella problem, landar man i samma typ av multikausala analys som våra informanter pekade på. Metoder som då tar sin utgångspunkt i att "tala individer till rätta" kommer endast att på ytan kunna bidra till det förebyggande arbetet.

Problemet med kortsiktig finansiering till frivilligsektorn är även ett genomgående tema i Sverige, vilket Segerstedtinstitutet visar på i rapporten *Värna demokratin mot våldsbejakande extremism. Utvärdering av projekt som beviljats bidrag 2015 av Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor* (Sivenbring 2016, kommande publicering). Av denna framgår bland annat att kortsiktig tilldelning av medel inte bara är en fråga om storleken på medlen, utan att projektinramningen tvingar fram kortsiktiga åtgärder som ska hinna planeras, genomföras och utvärderas inom projektiden. Dessutom, när den är över löses ofta de nätverk som projektet skapat upp. Exemplet med stödtelefonen, som vi har studerat i föreliggande rapport, är illustrativt för de svårigheter som uppstår när snabba insatser möter betydligt långsammare strukturer. Mycket snabbt kunde Röda Korset med hjälp av projektbidrag starta en stödtelefon (Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism 2015c). Men som Röda Korset själva påpekar är denna mer av ett lotsverktyg, där man skall kunna kopplas ihop med en hjälpgivande instans, vilket ofta är kommunernas socialtjänst. Röda Korset uppger dock att förståelsen av funktionen med och ansvaret för den nationella stödtelefonen skiljer sig avsevärt mellan Röda Korset, Nationella samordnaren och de kommunala samordnarna. Skillnaden mellan dessa uppges understundom vara betydande. Detta ger upphov till bristande transparens och förutsägbarhet.

Om vi avslutningsvis ska blicka framåt från den position där vi står nu, vill vi peka på följande möjligheter att utveckla det förebyggande arbetet mot våldsbejakade extremism i allmänhet och det våld som utförs i islams namn i synnerhet:

- Det krävs en ökad förståelse för hur olika riskfaktorer samverkar för att skapa förutsättningar för rekrytering till våldsutövande miljöer och organisationer. Alltför förenklade singulära förklaringsmodeller eller icke analyserade orsakssamband, i synnerhet i lokala kontexter, skapar en ovederhäftig och osäker grund för utvecklande av preventionsarbete.
- Sverige kan generellt sett inte sägas ligga efter övriga Europa, men mycket återstår innan de strukturer som byggs upp kan förväntas vara fyllda med ett funktionellt och vetenskapligt grundat innehåll. Det är angeläget att behålla och utveckla de strukturer som just nu växer fram inom myndigheter och civilsamhälle. Men det är också mycket viktigt att flytta fokus till att diskutera vad för innehåll som skall skapas i den infrastruktur som nu växer fram. Risken är att arbetet har svårt att utvecklas bortanför korta fortbildningsinsatser, så som vi ser att det till stora delar varit fallet inom EU.
- Metoder som utvecklas runt om i Europa saknar i all väsentlighet vetenskapligt stöd i den meningen att de inte utvärderats genom forskning. Detta är emellertid inget ovanligt inom flertalet av de arbetsformer som tillämpas inom socialt och pedagogiskt arbete. Det är dock angeläget att forskningen intensifieras kring de metoder som är långsiktiga, långvariga och har omfattande beprövad erfarenhet att uppvisa. Det primära syftet med den typen av forskning är inte nödvändigtvis att förbättra de metoderna utan att utvinna kunskaper som är överförbara till andra kontexter.
- Samverkan mellan civilsamhälle och myndigheter är alltså viktigt, men goda förutsättningar för långsiktighet handlar i stor utsträckning om hur uppbyggandet av hållbara strukturer och finansiering av metodutveckling genomförs. Metodutveckling måste i mycket högre grad betraktas som mångårig och i vissa fall permanent snarare än en ett- eller tvåårig projektverksamhet.
- Det vilar ett stort ansvar hos vetenskapssamhället när det gäller att bidra till mer välgrundad kunskap kring fenomenet radikaliserings och en förståelse för relationen mellan individens väg in i våldsbejakande extremism och samhällets omgivande strukturer och attityder. En del av detta arbete är att peka på problematiken med begreppens makt över tanken. Genom att använda begreppet radikaliserings på ett alltför förenklat sätt uppstår en orimlig koppling mellan hur vi föreställer oss detta problem uppstår och vilka åtgärder som bör vidtas. Det är då alltför enkelt att tro att det finns handfasta metoder som skall lösa problem som är djupt förankrade i samhällsstrukturer. Därför är det viktigt att vetenskapssamhället pekar på målkonflikter som uppstår när ökade sociala klyftor ger upphov till sociala spänningar. Social oro i form av kriminalitet, skadegörelse, gängbildningar och rekrytering till ideologiskt motiverade våldsutövande miljöer följer i kölvattnet av ett fragmenterande samhälle. Dessa fenomen kan inte till fullo eller ensamt lösas genom utvecklandet av skraddarsydda metoder som på individuell nivå försöker förhindra extremism.

REFERENSER

- Alimi, Eitan Y. Bosi, Lorenzo. & Demetriou, Chares. (2015). *The dynamics of radicalization: a relational and comparative perspective*. New York, NY: Oxford University Press
- Berggren, Nils-Olof. Bäcklund, Agneta. Leijonhufvud, Margareta. Munck, Johan. Träskman, Per Ole. Victor, Dag. Wennberg, Suzanne & Wersäll, Fredrik.(2015). *Brottsbalken – en kommentar*. Upplaga 7. Kommentar till 6 kap. 10a §. Zeteo.
- Borum, Randy. (2011). Radicalization into violent extremism I: A review of social science theories. *Journal of Strategic Security* Vol. 4.
- Davies, Lynn (2008). *Educating against extremism*. Sterling: Trentham books.
- De Winter, Micha. Kaulingfreks, Femke. & Sieckelinck, Stijn. (2015). Neither villains nor victims: Toward an educational perspective on radicalisation. *British Journal of Educational Studies* Vol. 63 No. 3.
- Farish, Noor A. (2010). Terror and politics of containment: Analysing the discourse of the "War on terror" and its workings of power. *Journal of the Sociology of Self-knowledge* Vol 8 issue 2, article 7.
- Foucault, Michel. (1997). On the genealogy of ethics: an overview of work in progress. I *Essential works of Michel Foucault 1954–1984 vol. 1: Ethics, subjectivity and truth*. New York: The New Press.
- Fryshuset. (2015). *Resurscenter – för utvecklande av interreligiösa metoder och värdegrundsbaserat dialogarbete*. Projektplan: 2015-05-04
- Githens-Mazer, Jonathan. & Lambert, Robert. (2010). Why conventional wisdom on radicalization fails: The persistence of a failed discourse. *International Affairs* Vol. 86.
- Gyllenhaal, Lars och Westberg, Lennart. (2015). *Svenskar i krig 1945–2015*. Lund: Historiska media.
- Göteborgs Stad. (2015a). *Förslag: Göteborgs Stads handlingsplan mot våldsbejakande extremism*. Social resursförvaltning.
- Göteborgs Stad. (2015b). *Våldsbejakande extremism: Göteborgs Stads ansvar*. Social resursförvaltning
- Hatem, Mervat F. (2004). Discourses on the "War on Terrorism" in the U.S. and its views of the Arab, Muslim and gendered other. *The Arab Studies Journal* Vol. 11/12.
- Herz, Marcus. (2016). *Socialt arbete, pedagogik och arbete mot så kallad våldsbejakande extremism – En översyn*. Göteborg: Segerstedtinstitutet.
- Hoges, Adam. (2011). *The "War on terror" narrative*. New York: Oxford University Press.
- House of Commons. (2010). *Preventing violent extremism*. Sixth report of session 2009-10. London: House of Commons.

- Husband, Charles. & Alam, Yunis. (2011). *Social cohesion and Counter terrorism*. Bristol: The policy press.
- Kommittédirektiv 2012:57. *Ett effektivare arbete för att förebygga våldsbejakande extremism*. Stockholm: Kulturdepartementet.
- Kommittédirektiv 2014:103. *En nationell samordnare för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism*. Stockholm: Kulturdepartementet.
- Kommittédirektiv 2015:86. *Tilläggsdirektiv till den nationella samordnaren för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism*. Stockholm: Kulturdepartementet
- Kundnani, Arun. (2012). Radicalisation: A journey of a concept. *Race & Class* Vol. 54 issue 2.
- Kvale, Steinar. & Brinkman, Svend. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Polen: Interak Printing House.
- Mattson, Christer. Hammarén, Nils & Odenbring, Ylva (2016). *Radicalisation a buzzword or a fuzzword? - A critical discourse analysis of the EU-commissions Radicalisation Awareness Network collection of approaches and practices* Kommande publicering
- Mattsson, Christer & Johansson, Sara (2017) Kommande publicering
- McCauley, Clark. & Moskalenko, Sophia. (2011). *Friction: How radicalization happens to them and us*. Oxford: Oxford University Press.
- Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism. (2015c). *En nationell anhörigtelefon mot våldsbejakande extremism*. Promemoria 2015-05-11.
- Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism. (2015b). *Kunskapshus för att värna demokratin mot våldsbejakande miljöer – strategisk handlingsplan för inrättandet av kunskapshus*. 2015-11-26.
- Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism. (2015a). *Tolv rekommendationer vid upprättandet av en lokal handlingsplan mot våldsbejakande extremism*. Promemoria 2015-12-03.
- Odén, Niklas. (2009). *Vägen Ut – En handbok i hur man förstår och bemöter extrema rörelser*. Katarina Tryck AB.
- Radicalisation Awareness Network. (2012). *Charter of principles governing the EU Radicalisation Awareness Network*. http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/docs/ran_charter_en.pdf
- Radicalisation Awareness Network. (2016a). *The root causes of violent extremism*. Issue paper. Bryssel: EU-kommissionen.
- Radicalisation Awareness Network. (2016b). *Preventing radicalisation to terrorism and Violent Extremism – Approaches and Practices*. Bryssel: EU-kommissionen.
- Ranstorp, Magnus. Gustafsson, Linus. & Hyllengren, Peder. (2015). *Förebyggande av våldsbejakande extremism på lokal nivå*. Centrum för asymmetriska studier vid Försvarshögskolan.

- Regeringens skrivelse 2011/12:44. *Handlingsplan för att värna demokrati mot våldsbejakande extremism*. Stockholm: Regeringskansliet.
- Sedgwick, Mark. (2010). The concept of radicalization as a source of confusion. *Terrorism and Political Violence*. Vol. 22, No. 4, s. 479–494.
- Sivenbring, Jennie. (2016). *Värna demokratin mot våldsbejakande extremism – Utvärdering av projekt som beviljats bidrag 2015 av myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor*. Göteborg: Segerstedtinstitutet.
- Socialtjänsten Örebro (2015) *Kunskapsöversikt och modell – Socialförvaltningens arbete mot våldsbejakande extremism*. Örebro: Socialförvaltningen.
- SOU 2003:099. *Ny sekretesslag*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2013:81. *När vi bryr oss*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Van San, Marion. Sieckelinck, Stijn. & de Winter, Micha. (2013). Ideals adrift: an educational approach to radicalization. *Ethics and Education* Vol. 8, No. 3
- Veldhuis, Tinka. & Staun, Jørgen. (2009). *Islamist radicalisation: A root cause model*. Haag: Netherlands Institute of International Relations Clingendael.
- Weenink, Anton. (2015). Behavioral problems and disorders among radicals in police files. *Perspectives on terrorism*. vol. 9, issue 2: 17 – 33
- Wilchen Christensen, Tina. (2015). *A question of participation – Disengagement from the extremist right, a case study from Sweden*. PhD Dissertation: Roskilde University.
- Säkerhetspolisen. (2015). *Säkerhetspolisens Årsbok 2014*. Edita.
- Örebro kommun. (2015). *Handlingsplan för arbetet mot våldsbejakande extremism*. Örebro: Kommunledningskontoret.

Tidningsartiklar

- Järvestad, Johan. (2016). Gävle kommun släpar efter i arbetet mot våldsbejakande extremism. *Gefle Dagblad*, 2016-01-04.
<http://www.gd.se/gastrikland/gavle/gavle-kommun-slapar-efter-i-arbetet-mot-valdsbejakande-extremism>
 (Hämtad 2016-04-16)
- Lindberg, Anders. (2016) Sverige borde insett terrorhotet tidigare. *Aftonbladet* 2016-04-15.
<http://www.aftonbladet.se/ledare/ledarkronika/anderslindberg/article22638474.ab>
 (Hämtad 2016-04-16)
- Ranstorp, Magnus. (2015a) Magnus Ranstorp: Sverige ligger efter i arbetet mot extremism. *Göteborgsposten*, 2015-12-06.
<http://www.gp.se/ledare/magnus-ranstorp-sverige-ligger-efter-i-arbetet-mot-extremism-1.172759>
 (Hämtad 2016-04-16)

- Ranstorp, Magnus. (2015b) Sverige har halkat långt efter. *Svenska Dagbladet*, 2015-02-15.
<http://www.svd.se/ranstorp-sverige-har-halkat-langt-efter>
(Hämtad 2016-04-16)
- Ranstorp, Magnus. (2016) Magnus Ranstorp: Akademiska vänsterförnekare skadade arbetet mot terrorism. *Sydsvenska Dagbladet*, 2016-04-14.
<http://www.sydsvenskan.se/opinion/aktuella-fragor/darfor-har-atgarder-mot-ungdomar-som-reser-till-stridsomraden-dar-de-utbildas/>
(Hämtad 2016-04-16)
- Örwall Lovén, Anders. (2014) Unga svenskor ansluter sig till IS. *Svenska Dagbladet*, 2014-09-28.
<http://www.svd.se/unga-svenskor-ansluter-sig-till-is>
(Hämtad 2016-03-24)